

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОПИЦЯ МАРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Прим. № _____

УДК 349.2:342.951](477)(043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 081 – право

Галузь знань 08 – право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.А. Копиця

Науковий керівник:

Носік Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Копиця М.А. «Правові основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні». – *кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 08 – право за спеціальністю 081 – право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2022.

Дисертацію присвячено комплексному та ґрунтовному дослідженню публічного адміністрування фермерських господарств в Україні та розробці концептуальних шляхів подальшого розвитку даної сфери.

У дисертації вперше в українській доктрині аграрного права зроблено теоретичний висновок про те, що в українській доктрині аграрного права поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» необхідно розглядати як нову аграрно-правову категорію у поєднанні з такими загальнозживаними у аграрно-правовій науці і у законодавстві правовими категоріями, як «державне регулювання аграрних правовідносин» та «державне управління у сфері сільського господарства» у їх системно-структурному зв'язку з іншими елементами аграрного права України.

За результатами дисертаційного дослідження сформульовані авторські положення, які виносяться на захист і містять елементи наукової новизни. Вперше в науці аграрного права наведено авторське визначення поняття «публічне адміністрування фермерських господарств», досліджено його характерні особливості.

Досліджено, що суспільні відносини, які виникають, змінюються і припиняються у процесі здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами своїх функцій і повноважень, спрямованих на реалізацію комплексу управлінських, організаційних, фінансових, земельних, природоресурсних, майнових, правових та інших заходів за участю фермерських господарств, можна розглядати як окремий вид аграрних правовідносин публічно-приватного характеру, які характеризуються особливостями суб'єктного, об'єктного складу, змісту, підстав виникнення, зміни та припинення і тому

потребують самостійного правового регулювання нормами адміністративного, аграрного, земельного та іншого законодавства України.

Встановлено, що практична складова публічного адміністрування вимагає насамперед науково-теоретичного обґрунтування такого суспільного, економічного, державно-правового явища, а також для подальшого пізнання сутності публічного адміністрування фермерських господарств у аграрному праві. Дисертація має практичне значення щодо внесення змін до чинного законодавства України в частині визначення поняття «публічне адміністрування фермерських господарств», закріплення правових засад, форм, методів, процедур публічного адміністрування у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств.

За результатами дисертаційного дослідження сформульований висновок, що в українській доктрині аграрного права поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» необхідно розглядати як нову аграрно-правову категорію у поєднанні з такими загальнозживаними у аграрно-правовій науці і у законодавстві правовими категоріями, як «державне регулювання аграрних правовідносин» та «державне управління у сфері сільського господарства» у їх системно-структурному зв'язку з іншими елементами аграрного права України. Це означає, що поняття «державне управління у сфері сільського господарства» охоплює діяльність виконавчих органів державної влади з реалізації функцій і повноважень з аграрних питань на засадах «влади і підпорядкування», тоді як поняття «державне регулювання» охоплює діяльність не лише органів державної влади, а й органів законодавчої влади, місцевого самоврядування з реалізації останніми належних їм функцій у сфері сільського господарства і соціальної сфери села.

В дисертації окремо досліджено становлення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні в процесі запровадження земельної реформи, визначено подальший розвиток публічного адміністрування в процесі реформи децентралізації, а також надана порівняльно-правова характеристика публічного адміністрування в Україні та в зарубіжних країнах.

За результатами дисертаційного дослідження надано авторське визначення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.

Досліджено, що публічне адміністрування фермерських господарств в Україні поділяється на загальні види та особливі види, залежно від сфери, об'єкта здійснення публічного адміністрування.

В дисертаційному дослідженні окремо надана правова характеристика принципам публічного адміністрування фермерських господарств.

Досліджено, що публічне адміністрування фермерських господарств здійснюється в межах чітко визначених інституційно-правових форм (управлінські рішення, адміністративні договори, адміністративні послуги, забезпечення діяльності державних реєстрів в сфері АПК, укладення цивільних, господарських договорів, публічно-приватне партнерство).

Обґрунтовано, що необхідно внести зміни до чинного законодавства України, оскільки в нормах чинного аграрного законодавства залишаються не врегульованими або ж недостатньо врегульованими правові основи виконання органами державної влади та місцевого самоврядування комплексу організаційно-правових, матеріальних, фінансових та інших заходів, спрямованих на втілення у життя закріплених у законах функцій та повноважень крізь призму прозорих інституційно-правових механізмів і процедур державної підтримки фермерських господарств у ринкових умовах подібно до того, як це відбувається у зарубіжних країнах.

Окремо в дисертації визначена необхідність забезпечити на законодавчому рівні можливість фермерських господарств брати участь в публічно-приватному партнерстві в аграрній сфері. Здійснення публічного адміністрування фермерських господарств має бути спрямоване на реалізацію публічно-приватного партнерства у тих правових формах, які передбачені законом або ж обираються за узгодженням між публічним і приватним партнером на основі господарсько-правових договорів.

Ключові слова: публічне адміністрування, фермерське господарство, публічно-приватне партнерство, агропромисловий комплекс, сільське господарство, Державний аграрний реєстр, публічні послуги.

SUMMARY

Kopytsia M.A. "Legal foundations of public administration of farms in Ukraine". - Qualifying scientific work with manuscript rights.

The dissertation for the academic degree of PhD in Law with specialization 081 Law (08 Law). – Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kyiv, 2022.

The dissertation is devoted to a comprehensive and thorough study of the public administration of farms in Ukraine and the development of conceptual ways of further development of this area.

In the dissertation, for the first time in the Ukrainian doctrine of agrarian law, a theoretical conclusion has been made that in the Ukrainian doctrine of agrarian law, the concept of "public administration of farms" should be considered as a new agrarian-legal category in combination with such legal categories commonly used in agrarian-legal science and legislation, as "state regulation of agrarian legal relations" and "state management in the field of agriculture" in their systemic and structural connection with other elements of agrarian law of Ukraine.

According to the results of the dissertation research, the author's provisions are formulated, submitted for defense and contain elements of scientific novelty. For the first time in the science of agrarian law, the author's definition of the concept of "public administration of farms" is given, and its characteristic features are investigated.

It has been studied that the social relations that arise, change and cease in the process of the implementation by state authorities and local self-government bodies and other subjects of their functions and powers aimed at the implementation of a complex of administrative, organizational, financial, land, natural resources, property, legal and other measures with the participation of farms can be considered as a separate type of agrarian legal relations of a public-private nature, which are characterized by the peculiarities of the subject, object composition, content, grounds for emergence, change and termination, and therefore, require independent legal regulation by the norms of administrative, agrarian, land and other legislation of Ukraine.

It was established that the practical component of public administration requires, first of all, a scientific and theoretical justification of such a social, economic, state-legal phenomenon, as well as further knowledge of the essence of public administration of farms in agrarian law. The dissertation has practical significance regarding the introduction of changes to the current legislation of Ukraine in terms of defining the concept of "public administration of farms", establishing the legal foundations, forms, methods, and procedures of public administration in agrarian legal relations with the participation of farms.

According to the results of the dissertation research, the conclusion was formulated that in the Ukrainian doctrine of agrarian law, the concept of "public administration of farms" should be considered as a new agrarian legal category in combination with such legal categories commonly used in agrarian legal science and legislation, as "state regulation of agrarian legal relations " and "state management in the field of agriculture" in their systemic and structural connection with other elements of agrarian law of Ukraine. This means that the concept of "state administration in the field of agriculture" covers the activities of executive bodies of state power in the implementation of functions and powers in agrarian matters on the basis of "power and subordination", while the concept of "state regulation" covers the activities of not only state authorities, as well as bodies of legislative power, local self-government for the latter's implementation of their functions in the field of agriculture and the social sphere of the village.

In the dissertation, the formation of public administration of farms in Ukraine during the introduction of the land reform is separately investigated, the further development of public administration in the process of the decentralization reform is determined, and the comparative legal characteristics of public administration in Ukraine and in foreign countries are provided.

According to the results of the dissertation research, the author's definition of public administration of farms in Ukraine is given.

It has been investigated that public administration of farms in Ukraine is divided into general types and special types, depending on the sphere of the object of public administration.

In the dissertation study, the legal characteristics of the principles of public administration of farms are separately provided.

It has been investigated that public administration of farms is carried out within clearly defined institutional and legal forms (management decisions, administrative contracts, administrative services, ensuring the activity of state registers in the field of agriculture, concluding civil and economic contracts, public-private partnership).

It is substantiated that it is necessary to make changes to the current legislation of Ukraine, since the legal bases for the implementation by state authorities and local self-government bodies of a complex of organizational-legal, material, financial and other measures aimed at implementation remain unregulated or insufficiently regulated in the norms of the current agrarian legislation, the functions and powers enshrined in laws through the prism of transparent institutional and legal mechanisms and procedures for the state support of farms in market conditions, similar to how it happens in foreign countries.

Separately, the dissertation identified the need to provide at the legislative level the opportunity for farms to participate in public-private partnerships in the agricultural sector. The implementation of public administration of farms should be aimed at the implementation of public-private partnership in those legal forms that are provided for by law or are chosen by agreement between the public and private partners on the basis of economic-legal contracts.

Keywords: public administration, farming, public-private partnership, agro-industrial complex, agriculture, State Agrarian Register, public services.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України:

(які входять до переліку МОН України)

1. Копиця М.А. Організаційно-правові основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2019. – № 10. – С. 79–85.

2. Копиця М.А. До питання про державну підтримку та публічне адміністрування в аграрному праві України / М.А. Копиця // Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка 2(113)/2020. – 2019. – № 10. – С. 18–22.

3. Копиця М.А. Правові аспекти публічного адміністрування в сфері страхування сільськогосподарської продукції / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 9. – С. 79–85.

4. Копиця М.А. Види публічного адміністрування фермерських господарств / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 02. – С. 80 – 84.

Статті в іноземних виданнях:

1. Kopytsia M. Legal issues of public administration of public-private partnership with the participation of farms under the legislation of Ukraine. Recht der Osteuropaischen Staaten.05/21. Pp.13-19

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1.«Проблематика визначення поняття публічного адміністрування в теорії аграрного права України» Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). Наук. ред. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. 254 с.

2.«Види публічного адміністрування фермерських господарств». Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: збірник матеріалів науково-

практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. – Харків : Юрайт, 2020. – 464 с.

3.«Види державної підтримки фермерських господарств в Україні» Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6–7 серпня с. 43-45

4.«Законодавче забезпечення адміністрування діяльності фермерських господарств в умовах публічно-приватного партнерства в Україні». Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 2. 387 с.

5.«Публічне адміністрування у сфері земельних та аграрних відносин»: Тези доповідей учасників Всеукраїнської дистанційної науково - практичної конференції до 10-річчя створення однойменних кафедр «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 21 березня 2021 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут права 145-148 с.

6.«Державна підтримка молодих фермерів: законодавчі новели та їх реалізація»: Юридична осінь 2021 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 18 листоп. 2021 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученко. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2021. – 139-143 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ПАФГ – публічне адміністрування фермерських господарств

ФГ – фермерське господарство

ППП – публічно-приватне партнерство

ДПП – державно-приватне партнерство

ДАР – Державний аграрний реєстр

Мінагрополітики – Міністерство аграрної політики та продовольства України

ВВП – валовий внутрішній продукт

АПК – агропромисловий комплекс

СОТ – Світова Організація Торгівлі

ОТГ – об'єднані територіальні громади

ЄС – Європейський Союз

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1	22
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	22
1.1. Теоретичні основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні	22
1.2. Законодавче забезпечення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні	35
1.3. Зарубіжний досвід публічного адміністрування фермерських господарств	58
1.4. Публічне адміністрування фермерських господарств в умовах децентралізації влади в Україні	65
Висновки до Розділу I	73
РОЗДІЛ 2	76
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	76
2.1. Поняття публічного адміністрування фермерських господарств в Україні	76
2.2. Класифікація публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.	92
2.3. Принципи публічного адміністрування фермерських господарств.	99
2.4. Методи публічного адміністрування фермерських господарств.	113
2.5. Інституційно-правові форми публічного адміністрування фермерських господарств	118
Висновки до Розділу II	134
РОЗДІЛ 3	136
ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СФЕРІ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ, ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	136
3.1. Публічне адміністрування фермерських господарств з надання інформаційних послуг	136
3.2. Публічне адміністрування у сфері надання державної підтримки фермерським господарствам в Україні	149
3.3. Публічне адміністрування фермерських господарств у сфері господарської діяльності на засадах державно-приватного партнерства.....	175
Висновки до Розділу 3.....	193
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	199
ДОДАТКИ	234

ВСТУП

Актуальність теми дослідження детермінована багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками природного, економічного, соціального, державно-правового характеру, які безпосередньо впливають на здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування належних їм функцій та повноважень у сільському господарстві і соціальній сфері села у межах, визначених Конституцією України.

За наслідками проведених упродовж 30 років в Україні земельної і аграрної реформ відбулася істотна зміна суті і характеру аграрних правовідносин з виключно публічних, які базувалися на праві державної власності на землю, плановому централізованому управлінні сільським господарством і агропромисловим комплексом, на публічно-приватні, які базуються на ринкових економічних засадах, демократичних принципах організації і функціонування влади, децентралізації виконавчої влади у сфері земельних відносин та у сільському господарстві, розширенні повноважень об'єднаних територіальних громад у регулюванні земельних, аграрних, соціальних відносин у сільському господарстві і соціальній сфері села .

За таких умов виникають об'єктивні потреби у визначенні місця та ролі органів державної влади та місцевого самоврядування у здійсненні крізь призму належних їм функцій і повноважень регулятивного впливу на учасників аграрних відносин за участю фермерських господарств, застосування імперативного, диспозитивного та рекомендаційного методів при вирішенні питань створення, функціонування і припинення фермерських господарств з додержанням вимог, передбачених у Європейському законодавстві.

Проведений аналіз аграрного законодавства показує, що після вступу України до СОТ, набуття Україною асоційованого членства у ЄС було прийнято значну кількість нових аграрних законів, а також внесені істотні зміни і доповнення у чинні законодавчі акти з питань сільського господарства, що є позитивним у розвитку аграрного права як складової національної правової системи. Водночас у

нормах чинного аграрного законодавства залишаються майже незмінними підходи до визначення системи, структури, функцій, повноважень органів державної влади, які базуються на теорії державного управління сільським господарством на засадах влади і підпорядкування без врахування вимог багатосторонніх Угоди СОТ, Директив, Регламентів, Конвенцій ЄС щодо визначення місця та ролі органів державної влади та місцевого самоврядування у ринкових економічних відносинах з приватними суб'єктами господарювання, до яких у сільському господарстві належать фермерські господарства, здійснення публічного адміністрування на закріплених у Європейській конвенції з прав людини правових принципах.

З огляду на виражену у законодавстві юридичну модель державного управління сільським господарством в українській доктрині аграрного права залишаються не дослідженими інституційно-правові основи здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування державного регулювання аграрних відносин крізь призму публічного адміністрування у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств та інших суб'єктів аграрного підприємництва.

Не дивлячись на те, що у доктрині адміністративного права ведеться активний пошук з питань і проблем публічного адміністрування, в українській науковій доктрині аграрного права лише визнається той факт, що аграрні правовідносини мають публічно-приватний характер. Водночас у наукових дослідженнях вчених питання і проблеми інституційно-функціонального забезпечення розвитку сільського господарства розглядаються у рамках норм чинного законодавства щодо державного управління у сфері сільського господарства. При цьому у названій правовій доктрині залишаються не дослідженими теоретичні і законодавчі основи публічного адміністрування, не розкрито його юридичну природу у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств у ринкових економічних умовах функціонування сільського господарства. Особливої актуальності набувають ці питання в умовах запровадження в Україні правового режиму воєнного стану, а також не втрачатимуть своєї значимості після перемоги над російськими окупантами, які через повномасштабну військову агресію та

терористичні атаки заподіяли сільському господарству на мільярди гривень шкоди, яка має бути компенсована за рахунок ворога на основі розроблених в Україні інституційно-правових механізмів. Відтак усі названі вище чинники обґрунтовують вибір теми та необхідність проведення наукового пошуку з правових проблем публічного адміністрування у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств.

Мета і завдання дисертаційного дослідження полягає у тому аби провести науковий аналіз теоретичних і законодавчих основ публічного адміністрування фермерських господарств, пізнати юридичну природу та розкрити особливості його здійснення у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств в Україні, на основі чого сформулювати теоретичні висновки і практичні рекомендації за темою дисертації.

Відповідно до окресленої мети дисертаційного дослідження були визначені завдання для проведення наукового пошуку за темою дисертації:

- проаналізувати гносеологію наукових підходів до розуміння публічного адміністрування у правових доктринах крізь призму наукової доктрини аграрного права у контексті розвитку фермерських господарств упродовж здійснення аграрної і земельної реформ в Україні;

- провести науковий аналіз нормативних джерел з питань державного регулювання аграрних відносин, державного управління у сфері сільського господарства крізь призму законодавчого забезпечення публічного адміністрування у аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств в Україні;

- провести аналіз зарубіжного досвіду публічного адміністрування в сфері сільського господарства та визначити можливі сфери використання такого досвіду у здійсненні публічного адміністрування фермерських господарств в Україні;

- зробити науково-теоретичний аналіз впливу адміністративно-територіальної реформи на здійснення публічного адміністрування фермерських господарств;

- пізнати юридичну природу публічного адміністрування фермерських господарств;

- провести науково-теоретичну класифікацію публічного адміністрування фермерських господарств в структурі аграрних правовідносин;
- визначити правові засади та методи публічного адміністрування фермерських господарств;
- проаналізувати правові форми публічного адміністрування фермерських господарств;
- розкрити правову сутність публічного адміністрування фермерських господарств у сфері надання інформаційних послуг, доступу до Державного аграрного реєстру;
- проаналізувати особливості здійснення публічного адміністрування фермерських господарств у сфері державної підтримки сільського господарства;
- проаналізувати та визначити можливості здійснення публічного адміністрування фермерських господарств на засадах державно-приватного партнерства;
- сформулювати науково-теоретичні висновки та практичні рекомендації за наслідками проведеного наукового пошуку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини між органами державної влади та місцевого самоврядування і фермерськими господарствами, їх об'єднаннями в умовах децентралізації влади та здійснення господарської діяльності у сільському господарстві на ринкових засадах відповідно до вимог Світової організації торгівлі та законодавства ЄС.

Предметом дослідження є публічне адміністрування фермерських господарств як самостійне державно-правове явище у системі і структурі аграрних правовідносин в Україні.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проведено з використанням загальних та спеціальних методів наукового пізнання суспільних і державно-правових процесів і явищ, внаслідок чого вдалося виконати завдання та досягти окресленої мети наукового пошуку. Застосування діалектичного методу дозволило розкрити предмет наукового пошуку у взаємозв'язку теоретичних основ публічного адміністрування фермерських господарств із законодавчим та інституційним

забезпеченням такого адміністрування за участю фермерських господарств, а також розглянути особливості публічного адміністрування у окремих видах публічно-приватних аграрних правовідносин. За допомогою аналізу і синтезу було проведено дослідження сучасних тенденцій у наукових підходах до пізнання публічного адміністрування у загальній теорії права та галузевих наукових правових доктринах, стан законодавчого забезпечення публічного адміністрування фермерських господарств, принципи, методи, форми такого адміністрування у правовідносинах за участю фермерських господарств. Формально-юридичний метод дозволив розкрити правову сутність публічного адміністрування, показати особливості його здійснення у окремих видах аграрних правовідносин, а також був використаний авторкою для визначення окремих понять та категорій з питань публічного адміністрування фермерських господарств. Завдяки логіко-семантичному методу було сформульовано авторське визначення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Використання системно-структурного методу дослідження дозволило визначити місце публічного адміністрування фермерських господарств у структурі публічно-приватних аграрних правовідносин, та розкрити сутність таких правовідносин у сфері надання інформаційних послуг, державної допомоги, здійснення господарської діяльності в умовах державно-приватного партнерства. Компаративний метод дослідження був використаний автором для здійснення порівняльно-правової характеристики публічного адміністрування фермерських господарств в Україні та за кордоном, виокремлення позитивного та негативного досвіду публічного адміністрування в зарубіжних країнах. Історико-правовий метод використовувався для встановлення генезису публічного адміністрування в сільському господарстві, переходу від планової економіки на основі централізованого адміністративного управління сільським господарством до публічного адміністрування фермерських господарств у ринкових економічних умовах. Дослідження еволюції світоглядних поглядів науковців наукових правових доктрин адміністративного, аграрного, земельного права у пізнанні правової сутності публічного адміністрування здійснювалося з використанням герменевтичного методу. Формально-логічний метод

використовувався для формулювання авторських висновків і рекомендацій щодо можливості і необхідності нормативного вираження публічного адміністрування у аграрному законодавстві, внесення змін до чинного законодавства, використанні форм та методів публічного адміністрування у забезпеченні розвитку фермерських господарств тощо.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці вітчизняних таких вчених із загальної теорії права, як О. Андрійчук, А.М. Колодій, М.І. Козюбра та інші; наукової доктрини адміністративного права – В. Авер'янов, Ю. П. Битяк, А.І. Берlach, Т. Білозерська, В. В. Богуцький, К.Л. Бугайчук, В. М. Гаращук, В.В. Галунько, О.А. Задихайло, З.Р. Кісіль, В. А. Колпаков, Т.А. Коляда, В.І. Курило та інші; наукових доктрин земельного, аграрного, екологічного права – В.І. Андрейцев, Н.О. Багай, Г.І. Балюк, О.Г. Бондар, С.І. Бугера, Д.В. Бусуйок, А.П. Гетьман, О.В. Гафурова, Х.А. Григор'єва, М.Я. Ващишин, М.С. Долинська, А.В. Духневич, В.М. Єрмоленко, В.П. Жушман, О.І. Заєць, Н.Р. Кобецька, Т.О. Коваленко, В.В. Костицький, І.О. Костяшкін, Г.С. Корнієнко, Т.В. Курман, П.Ф. Кулинич, С.І. Марченко, Г.В. Мороз, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.Ю. Піддубний, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, А.М. Статівка, І.С. Сюйва, Л.С. Тараненко, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, В.І. Федорович, М.М. Чабаненко, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга, В.З. Янчук та інші. Науковий пошук проведено також з використанням наукових праць вчених у галузі публічного управління, аграрної економіки, порівняльного правознавства тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є комплексним науковим дослідженням правових основ публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. За результатами проведеного наукового пошуку сформовано низку теоретичних висновків, положень та рекомендацій, серед яких:

уперше:

- зроблено теоретичний висновок про те, що в українській доктрині аграрного права поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» необхідно розглядати як нову аграрно-правову категорію у поєднанні з такими загальновживаними у аграрно-правовій науці і у законодавстві правовими

категоріями, як «державне регулювання аграрних правовідносин» та «державне управління у сфері сільського господарства» у їх системно-структурному зв'язку з іншими елементами аграрного права України;

- встановлено, що у нормах чинного аграрного та поєднаного з ним земельного іншого законодавства закріплені правові основи переважно централізованого державного впливу на учасників аграрних правовідносин, і тому публічне адміністрування фермерських господарств не знаходить свого нормативного вираження як складова у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з реалізації належних їм функцій і повноважень у сфері сільського господарства та соціальній сфері села;

- розкрито юридичну природу поняття «публічне адміністрування фермерських господарств», яке науці аграрного права можна розглядати у декількох значеннях: по-перше, як законодавчо забезпечену діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб з реалізації функцій і повноважень, здійснення прав і виконання обов'язків, спрямованих на розвиток фермерства як основи сільського господарства і соціальної сфери села; по-друге, як законодавчо забезпечену діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовану на реалізацію гарантованих Конституцією України прав на землю та інші природні ресурси, на зайнятість, на працю, соціальний захист селян, безпечне довкілля, виконання передбачених законом обов'язків; по-третє, як законодавчо визначений процес адміністративного впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, який полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності фермерських господарств; по-четверте, як суспільні відносини, які виникають між фермерським господарством з одного боку та органами публічної адміністрації, недержавними самоврядними інституціями, іншими фізичними та юридичними особами і потребують правового регулювання нормами аграрного, адміністративного, земельного та іншого законодавств;

- обґрунтовано теоретичний висновок про те, що суспільні відносини, які виникають, змінюються і припиняються у процесі здійснення органами державної

влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами своїх функцій і повноважень, спрямованих на реалізацію комплексу управлінських, організаційних, фінансових, земельних, природоресурсних, майнових, правових та інших заходів за участю фермерських господарств, можна розглядати як окремий вид аграрних правовідносин публічно-приватного характеру, які характеризуються особливостями суб'єктного, об'єктного складу, змісту, підстав виникнення, зміни та припинення і тому потребують самостійного правового регулювання нормами адміністративного, аграрного, земельного та іншого законодавства України;

зроблено висновок, за яким публічне адміністрування фермерських господарств господарств у сфері надання інформаційних послуг, державної підтримки, господарської діяльності на засадах публічно-приватного партнерства необхідно розглядати як окремі різновиди публічно-приватних аграрних правовідносин, а також розкрито особливості об'єктів, суб'єктів, змісту таких правовідносин;

- запропоновано у чинному аграрному законодавстві закріпити поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» як складової у здійсненні органами державної влади та місцевого самоврядування належних їм функцій і повноважень у сфері інституційно-правового забезпечення розвитку фермерських господарств як основи аграрної економіки в Україні;

- доведено, що в сучасних умовах назріла потреба у внесенні змін до аграрного законодавства в частині визначення правового становища суб'єктів публічного адміністрування у забезпеченні регулятивного впливу на розвиток фермерських господарств з огляду на публічно-приватний характер аграрних правовідносин, децентралізацію, створення об'єднаних територіальних громад, ринкову економіку, законодавчі новели про адміністративні процедури, адаптацію аграрного законодавства до вимог ЄС;

- запропоновано у законодавстві з питань державно-приватного партнерства, а також у законі України «Про фермерське господарство» передбачити можливість для фермерських господарств бути учасниками публічно-приватного партнерства у визначених законом та договором сферах господарської і соціальної діяльності

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

1) у науково-дослідницькій роботі – як теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення публічного адміністрування фермерських господарств, публічного адміністрування в аграрному праві в цілому;

2) у нормотворчості – в процесі внесення змін до чинного законодавства України щодо визначення поняття «публічне адміністрування», «публічно-приватне партнерство», в процесі прийняття нових нормативно-правових актів, якими визначатимуться форми, методи та особливості ПАФГ.

3) у правозастосовній діяльності – при вирішенні практичних ситуацій в процесі публічного адміністрування фермерських господарств, в тому числі під час використання Державного аграрного реєстру, отримання державної допомоги та підтримки тощо;

4) у навчальному процесі – під час вивчення у вищих навчальних закладах дисциплін в аграрному, земельному та адміністративному праві, в тому числі під час викладання окремих спецкурсів, які мають за основу детальне дослідження публічного адміністрування, для написання підручників, посібників, іншої методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація здійснена самостійно автором із використанням власних наукових розробок та пропозицій, на основі останніх досягнень науковців в дослідженні публічного адміністрування в галузях адміністративного, аграрного та земельного права. Дисертаційне дослідження виконане самостійно, без співавторства, із зазначенням посилань на інші наукові джерела, використані в роботі.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Наукові розробки та висновки, отримані за результатами наукового дослідження, були предметом обговорення на кафедрі земельного та аграрного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Також окремі наукові дослідження з обраної тематики були висвітлені автором на національних та міжнародних науково-практичних конференціях.

Публікації. Основні положення здійсненого дослідження були опубліковані в наукових виданнях, 4 з них – статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 1 стаття опублікована у зарубіжному науковому періодичному виданні держави, що входить до ОЕСР, а також у 6 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовою), переліку публікацій за темою дисертації, переліку умовних скорочень, змісту, вступу, трьох розділів, які охоплюють 13 підрозділів, висновків до кожного розділу роботи та загальні висновки до дисертації, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 235 аркушів, з них основного тексту 177 аркушів. Список використаних джерел становить 302 джерел, які зазначені на 33 аркушах.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні

В межах реалізації земельної та аграрної реформи важливого значення набуває інститут публічного адміністрування, який можна назвати новим для національної системи органів влади та системи національного законодавства. Не зважаючи на те, що на всіх етапах розвитку України важливу роль в регулюванні економічних та соціальних відносин відігравала саме держава, публічне адміністрування в сучасному його розумінні лише стоїть на шляху свого розвитку. Саме тому першочерговою необхідністю є не лише формальне закріплення в чинному законодавстві України існування інституту публічного адміністрування, а також забезпечення його реформування та розвитку в світлі європейських демократичних принципів правового регулювання правовідносин між державою та суспільством. Окрім того, публічне адміністрування потребує ґрунтового теоретичного дослідження, оскільки в рамках аграрного права й досі відсутнє чітке розуміння публічного адміністрування аграрних правовідносин, що в свою чергу негативно впливає на практичну реалізацію партнерських правовідносин між державою та суспільством.

В зв'язку з цим метою дослідження теоретичних основ публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є розкриття основних наукових поглядів та підходів до розуміння публічного адміністрування в теорії земельного та аграрного права, а також в інших, пов'язаних з аграрним, галузях права. Завданням, яке ставить автор перед собою, є дослідження еволюції правосвідомості науковців в підходах до розуміння публічного адміністрування в правовій та аграрно-правовій доктринах крізь призму взаємовідносин держави та суб'єктів господарювання на всіх етапах аграрної, земельної реформ; розкриття теоретичного рівня розуміння вченими проблематики публічного адміністрування в Україні в сучасних умовах.

Публічне адміністрування як окрема правова категорія неодноразово досліджувалася вітчизняними та зарубіжними науковцями, а перші дослідження поняття публічного адміністрування та його особливостей з'явилися в теорії адміністративного права, та в подальшому використовувалися для проведення досліджень в інших галузях права [95, с. 10]. Вперше поняття «публічне адміністрування» ще в 1887 році використав Вудро Вільсон (який потім став президентом США) в своїй праці «Вивчення адміністрації» («The Study of Administration»). В зазначеному дослідженні Вудро Вільсон визначив, що мета науки адміністративного права – це в першу чергу зрозуміти сутність діяльності уряду, та в подальшому визначити такі механізми його діяльності, які будуть найефективнішими за мінімальних витрат людського та фінансового ресурсу [277, с. 92]. В 1948 році американський політолог Д.Уалдо опублікував свою працю «Адміністративна держава: дослідження політичної теорії американської публічної адміністрації», в якому викладена теорія сучасної публічної адміністрації (адміністрування). Уалдо аргументовано захищає тезу, що «демократичні держави підтримуються професійною та політичною бюрократією». Він вважає, що наукове управління і ефективність не є основною метою бюрократичного уряду, його метою в першу чергу повинна бути служба суспільству. Уалдо є першим дослідником, який використовує поняття «публічне адміністрування» і протиставляє його поняттю «публічне управління» [10, с. 93].

Сам термін «публічна адміністрація» вперше офіційно з'явився в праві Європейського Союзу. Як зазначає Т. Білозерська, в європейському поняття «публічна адміністрація» розглядається в широкому та вузькому розумінні. В вузькому значенні «публічна адміністрація» - це сукупність «регіональних органів, місцевих та інших органів публічної влади». При цьому, під органами публічної влади право ЄС визначає окремі регіональні, місцеві або інші інституції, а також інші органи, діяльність яких регламентується нормами публічного права; а також органи, які наділяються повноваженнями країни, які з формальної точки зору не є частиною адміністративного апарату держави-члена, тобто не входять в склад органів державної влади, але їхня структура та завдання визначаються в законі, і

такі завдання полягають в забезпеченні функціонування держави. В широкому розумінні до органів «публічної адміністрації» крім органів публічної влади, також включаються ті органи, які не входять до неї організаційно, але виконують делеговані нею функції. [22, с. 15]. Фактично, і широкий і вузький підхід розглядають публічну адміністрацію як систему органів влади, або органів з делегованими повноваженнями, які виконують функції публічного адміністрування.

Не зважаючи на перші спроби науковців та політиків України дослідити сутність публічного адміністрування, одним із перших вчених-адміністративістів, хто надав визначення поняття публічного адміністрування був В. Б. Авер'янов. Так, на думку науковця, категорію «публічне адміністрування» необхідно розглядати як «систему органів публічної влади (органи місцевого самоврядування, органи законодавчої та виконавчої влади), діяльність яких регулюється правовими нормами та виражається в публічно управлінській функції» [1, с. 119]. Тобто, В.Б. Авер'янов розглядає публічне адміністрування як систему органів влади, які здійснюють певну діяльність для досягнення конкретної мети.

В свою чергу Т.Б. Аріфходжаєва визначає публічне адміністрування не як систему органів влади, а як «діяльність органів державної влади, яка узгоджується із основними обов'язками держави щодо забезпечення високих стандартів соціально-економічного розвитку, та забезпечується комплексом практичних процедур по управлінню, регулювання, впорядкуванню, моніторингу та контролю діяльності суб'єктів суспільних відносин» [11, с. 14]. Аналогічно Т.Б. Аріфходжаєвій, Т.О. Білозерська зазначає, що публічне адміністрування – це діяльність органів публічної адміністрації з метою реалізації їх законодавчо регламентованих повноважень з метою забезпечення реалізації суспільних інтересів [22, с. 11]. Тобто, зазначені автори розкривають поняття публічного адміністрування через призму діяльності органів державної влади.

Дещо відрізняється визначення сутності публічного адміністрування в С.К. Чернова, який розглядає дану категорію як взаємодію органів публічної адміністрації з юридичними та фізичними особами щодо реалізації нормативно-

правових актів та створення правових, економічних та соціальних умов для діяльності таких фізичних та юридичних осіб» [222, с. 313]. При цьому, керуючись наведеним визначенням, не завжди публічне адміністрування можна назвати взаємодією держави та суспільства. Зокрема, автор зазначає, що така взаємодія забезпечує виконання функції орієнтуючого планування, однак, в більшості випадків під час виконання державою зазначеної функції не прослідковується пряма взаємодія органів державної влади з фізичними та юридичними особами.

Також досить суперечливим є бачення публічного адміністрування І.Є. Рибича, який досить вузько досліджував дану категорію в рамках реалізації функцій публічної адміністрації під час надання фізкультурно-спортивних послуг в Україні. Для автора адміністрування в першу чергу є «елементом системи організації публічної влади, який визначає спосіб впливу держави на сферу суспільних відносин» [225, с. 410]. Тобто, якщо В.Б. Авер'янов розглядає публічне адміністрування як систему органів влади, то для І.Є. Рибича дана категорія є лише елементом системи. Не менш цікаво визначають публічне адміністрування автори Ю. Ковбасюк, В. Трощинський та Ю. Сурмін, для яких публічне адміністрування характеризується не діяльністю, а діяльністю з впровадження та реалізації адміністративних процедур, здійснення демократичного урядування, надання адміністративних послуг тощо [62, с. 10].

Отже, досліджуючи визначення поняття публічного адміністрування, можна підсумувати, що в теорії адміністративного права не існує єдиного наукового підходу. Так, одні автори розглядають дану категорію як систему органів влади або ж її окремий елемент, інші вбачають в публічній адміністрації законодавчо регламентовану діяльність, а деякі дослідники вважають, що є ніщо інше як процес реалізації адміністративних процедур. Відсутність єдності поглядів у вчених-адміністративістів в свою чергу породжує відсутність єдиного визначення публічного адміністрування в теорії аграрного права, оскільки всі дослідження даного поняття та його сутності зводяться до висновків, отриманих в теорії адміністративного права, з врахуванням особливостей аграрних правовідносин.

Об'єктивні передумови розвитку публічного адміністрування в земельному та аграрному праві України зумовлені в першу чергу процесами, які мали місце в 1990-х роках на території УРСР в сільському господарстві, агропромисловому комплексі та соціальній сфері села. Зокрема, розпад Радянського Союзу, перехід від централізованої адміністративної системи управління сільським господарством до ринкової економіки, початок проведення земельної реформи в Україні призвели до зміни організаційно-правових відносин між державою та суб'єктом господарювання, фермером та селянином. В тому числі змінилися суть та характер суспільних відносин з виключно публічних з централізованою системою державного управління командними методами до приватно-публічних відносин, у яких змінюється місце та роль держави в регулюванні сільського господарства, а форми методи такого регулювання змінюються відповідно до ринкових умов з огляду на вступ України до СОТ, підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Початок земельної та аграрної реформи в Україні заклав істотно нове розуміння ролі держави в суспільно-правових відносинах, що в свою чергу спонукає науковців не лише в аграрному праві, але й в інших галузях права до дослідження нового поняття «публічного адміністрування».

Першою монографією, присвяченою фермерству та оренді в Україні була праця професора О.О. Погрібного «Селянські господарства і оренда Організаційно-правові питання». Автором була глибоко проаналізована суть фермерських господарств, їх правособ'єктність, можливість набувати у власність та користування земельні ділянки, питання матеріально-технічного постачання, фінансування тощо [144, с. 171].

Макаренко А.П. в своїх дослідженнях визначав, що формування конкурентоспроможного аграрного сектору потребує створення ефективного механізму регулювання, орієнтованого на головний критерій розвитку галузі – ефективність. На думку науковця, немає єдиного підходу щодо співвідношення державних і ринкових важелів у механізмі регулювання аграрної економіки. Тому, одне із найважливіших завдань економічної науки полягає в теоретичному обґрунтуванні взаємодії ринкового саморегулювання та державного регулювання.

У процесі переходу до ринку економічна діяльність держави повинна ґрунтуватися на принципі: скорочення її масштабу повинно бути адекватним становленню механізму ринку і його серцевини – конкуренції [109, с. 40].

О.О. Погрібний приділяв увагу в своїх наукових дослідженнях порівнянню двох термінів «управління» і «регулювання». На думку науковця, різниця досліджуваних понять я тому, що «управління» та «регулювання» означають різний обсяг впливу та ні чи інші види суспільних відносин. Зокрема, регулювання саме по собі не пов'язане з підпорядкуванням одного органу іншому, але припускає управлінський вплив. О.О. Погрібний вважає, що вживаючи в законодавстві терміни «управління» чи «регулювання» дозволяє встановити ширину та обсяг можливого втручання органів державної влади у ту чи іншу сферу суспільних відносин. З огляду на це, якщо основою державного управління АПК є безпосередній вплив на розвиток виробництва, то державне регулювання являє собою цілеспрямований вплив суб'єктів на об'єкт, коли визначаються напрям, межі функціонування об'єкта, стратегічні цілі, стратегічні програми розвитку та визначаються очікувані результати, встановлюються головні завдання діяльності та засоби й способи їх вирішення. Також державне регулювання та державне управління відрізняються між собою специфікою методів і форм впливу та суб'єктами [3, с. 65]. При цьому, Погрібний О.О. не дає окремого визначення поняття управління та регулювання, досить часто ототожнюючи ці поняття. Так, для автора публічне управління розглядається як сукупність економіко-правових заходів, спрямованих на встановлення ринкових відносин, роздержавлення, приватизацію, підприємництво, розвиток села й різних форм господарювання з метою поліпшення організації виробництва і доведення до споживача продукції сільського господарства [3, с. 66].

Крупка Ю.М. керується визначенням державного управління, розглядаючи його як законодавчо визначену одну з форм державного впливу на агропромисловий комплекс України шляхом запровадження органами державної влади та місцевого самоврядування принципів, правил, вимог, спрямованих та визначення та регламентацію діяльності суб'єктів сільськогосподарської діяльності

з метою досягнення максимального рівня ефективності виробництва в сфері АПК для задоволення продовольчих потреб населення [102, с. 45].

Савков А.П. досліджує поняття публічного управління розвитком сільських територій та визначає його як форму діяльності органів державної влади, яка визначається через прийняття владних рішень, впровадження нормативно-правових актів, розробку планів та стратегій економічного розвитку тощо, покликаних розв'язати основні проблеми розвитку сільських територій, екстенсивності виробництва, та спрямовані забезпечити належний рівень життя мешканців села [220, с. 80].

Наведені вище визначення державного управління повністю відповідають повноваженням органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що були закріплені в земельному та аграрному законодавстві протягом перших десяти років незалежності України. Однак, динамічність економічних процесів зумовлює трансформації державного управління та регулювання аграрного сектору економіки до діяльності з публічного адміністрування задля виконання стратегічних завдань щодо забезпечення національної продовольчої безпеки.

В зв'язку з ускладненими завданнями, які почали ставитися до держави на початку ХХІ століття, збільшується й кількість досліджень процесів державного управління та регулювання в агропромисловому секторі економіки України. Початково роль держави в ринкової економіки та аграрного сектору вітчизняні науковці розглядали як мінімально можливу, оскільки будь-який вплив держави негативно впливатиме на функціонування АПК. Однак, останнім часом думка науковців щодо даної проблематики змінилася, а держава розглядається як важливий суб'єкт, завдання якого – організувати ефективні розвиток аграрного сектору економіки, забезпечивши основні потреби його суб'єктів [122, с. 113]. Для прикладу, Л.М. Васільєва у своїй монографії «Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку» визначає державне регулювання в АПК як комплекс заходів, що здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування, спрямований на вплив на процеси сільськогосподарського

товаровиробництва, з метою забезпечення продовольчої безпеки країни, подолання бідності тощо [29, с. 236]. Л.М. Васільєва зазначає, що основна мета такого державного регулювання в АПК полягає в усуненні державою коливань, притаманних аграрному сектору економіки, внаслідок значних коливань цін, впливи природних умов, інших зовнішніх факторів. В зв'язку з цим державне регулювання стає ефективним інструментом для організації та належного інтенсивного розвитку агропромислового виробництва [29, с. 236].

В даному випадку дослідження Л.М. Васільєвої зводяться до висвітлення ролі державного регулювання як владного, управлінського впливу на суспільні відносини, на діяльність сільськогосподарських товаровиробників, оскільки такий вплив та регулювання необхідні зважаючи на специфіку сільського господарства, необхідності забезпечення продовольчої безпеки держави тощо. Однак, такий підхід станом на 2022 рік є дещо застарілим, оскільки допускає втручання держави в економічні процеси, які відбуваються в АПК.

В свою чергу М.О. Скорик слушно зауважує, що починаючи з запровадження земельної реформи в Україні спостерігається трансформація української економіки в широкому сенсі: змінюється виробництво, відносини у економічній сфері між господарюючими суб'єктами, державою та інвесторами, модифікуються соціальні процеси. Така ситуація потребує постійного корегування нині відомих механізмів державного регулювання і створення нових прийомів і технологій регуляції розвитку суспільства. М.О. Скорик звертає увагу, що державне регулювання аграрного сектору економіки в першу чергу має забезпечувати реалізацію та досягнення цілей державної аграрної політики [237, с. 14].

Тобто, розвиток земельної та аграрної реформи, трансформація ролі держави в забезпеченні суспільних відносин, розвитку економіки, забезпечення діяльності сільськогосподарських товаровиробників зумовлює також й трансформації наукових підходів до розуміння сутності діяльності держави в тих чи інших правовідносинах, а також формування принципово нових підходів до теоретичного визначення діяльності органів публічної адміністрації. Саме тому дослідження спочатку державного управління, потім державного регулювання в

адміністративному, в земельному та аграрному праві, в інших галузях права здійснювалося постійно, в залежності від розвитку законодавства України, трансформації економічних процесів, змін в земельних та аграрних правовідносинах тощо. Така ситуація й досі породжує актуальність наукової тематики щодо участі держави в публічному адмініструванні фермерських господарств.

Останні декілька років в Україні змінився підхід до розуміння ролі держави, до концепції впливу органів влади на суспільні відносини, в зв'язку з чим на практиці все частіше реалізовується концепція публічного адміністрування тих чи інших процесів, тобто взаємодію органів публічної адміністрації та фізичних і юридичних осіб, що спрямована на досягнення чітко визначених цілей, і що не мало важливо – аналіз досягнутих результатів, і, відповідно, перегляд тих чи інших заходів, з огляду на отримані результати. Однак, до сьогодні публічне адміністрування в регіонах є малодоступним для суспільства та віддаленим від потреб громадянина. Сільські жителі позбавлені можливості отримувати належні медичні, освітні послуги, зруйнована сільська інфраструктура, низький рівень заробітної плати. Висока диференціація доходів між міським та сільським населенням посилює відчуття зневіри в майбутнє, демографічну кризу та знелюднення сільських територій [221, с. 6].

Дійсно, наведена вище проблематика існує станом на сьогоднішній день, однак, впровадження ефективного публічного адміністрування є першочерговим кроком до підвищення рівня розвитку сільських територій, оскільки існуюча протягом останніх десятиліть система органів влади та їх діяльність не змогли належним чином забезпечити високий рівень життя сільського населення. Варто зауважити, що вже протягом 30-ти років з дати запровадження земельної та аграрної реформи не лише в теорії земельного та аграрного права, а й в чинному законодавстві України практично не використовується термін «публічне адміністрування», а в більшості випадків й далі застосовуються терміни «державне управління», «державне регулювання» тощо. Так, практично кожен закон містить в собі окремий розділ, який визначає державне регулювання аграрних правовідносин

та повноваження тих чи інших органів влади [95]. Для прикладу, в Законі України «Про фермерське господарство» існує Розділ III «Державна підтримка фермерських господарств», яка фактично є одним із видів публічного адміністрування [210]. В Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» існує Розділ IV «Держава і кооперація», в якому визначено основні завдання державної політики з підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. [203]. Аналогічний розділ передбачений в Законі України «Про кооперацію», в якому стаття 37 визначає взаємовідносини між державою і кооперативними організаціями. В свою чергу Земельний кодекс України містить декілька Глав з повноваженнями органів державної влади та місцевого самоврядування. [190]. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» оперує терміном «державне управління», Закон України «Про бджільництво» вживає терміни державне управління» та «державне регулювання». Ознак, зазначені вище нормативно-правові акти не містять в собі терміну «публічне адміністрування», а «законодавчим» синонімом в даному випадку є «державне управління» або ж «державне регулювання». Аналогічно законодавству, публічне адміністрування майже не досліджувалося в теорії аграрного права. Така ситуація спонукає вчених до пошуку нових підходів до розробки економіко-правових і соціальних моделей щодо визначення місця та ролі держави у забезпеченні розвитку сільського господарства у доктрині аграрного права.

Для прикладу, О.М. Ястремська звертає увагу на те, що не лише держава має вирішальну роль в здійсненні публічного адміністрування. Авторка підкреслює, що саме суспільство має вагомий роль в здійсненні публічного адміністрування, яка полягає в тому, що саме суспільство шляхом своєї діяльності, в тому числі шляхом створення громадських організацій, об'єднань тощо заповнює ту частину сфери у суспільному житті, яку не забезпечує, або в силу певних обставин перестає забезпечувати держава. Дійсно, саме громадяни України, реалізуючи свої права та інтереси, беруть на себе завдання встановлення відповідальності органів публічної адміністрації за свою діяльність, а громадські організації забезпечують високий рівень проінформованості суспільства щодо реалізації своїх прав та свобод.

Громадянське суспільство, включаючи громадські організації, засоби масової інформації тощо, виступають своєрідним захистом суспільства від узурпації влади [277, с. 84]. Дана позиція автора є слушною та заслуговує своєї уваги в межах аграрного права, оскільки публічне адміністрування суб'єктів аграрних правовідносин прямо залежить від потреб таких суб'єктів. Зокрема, публічне адміністрування фермерських господарств здійснюється залежно від потреб останніх. Так, способи та методи публічного адміністрування фермерських господарств спрямовані на підтримку фермера як товаровиробника. В свою чергу запроваджується ряд адміністративних послуг, ряд державних гарантій та допомоги фермерським господарствам, що складається в цілісну систему публічного адміністрування.

Варто зауважити, що в аграрному праві публічне адміністрування має свої особливі, відмінні від інших галузей права ознаки. По-перше, публічне адміністрування є зовнішньою формою вияву діяльності публічних адміністрацій щодо регулювання аграрних правовідносин. Публічне адміністрування в аграрному праві є вузько визначеним, а основною його метою є підтримка сільського господарства України як пріоритетної галузі економіки. Окрім того, мета публічного адміністрування в аграрному праві має соціальне навантаження, а саме здійснюється в мету підтримки сільського населення та розвиток сільських територій. По-друге, публічне адміністрування в аграрному праві є динамічним та орієнтується не лише на стан розвитку аграрного законодавства, а й на діяльність суб'єктів аграрних правовідносин, яка щороку може мати різні показники (урожайність, рівень виробництва сільськогосподарської продукції тощо). По-третє, в аграрному праві публічне адміністрування спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки країни, що полягає в формуванні національних резервів, адмініструванні тих чи інших галузей сільського господарства, недопущення впливу іноземних суб'єктів на економіку країни. По-четверте, публічне адміністрування полягає не лише в здійсненні регулюючої, стимулюючої та дозвільної функцій, а й в створенні таких умов для суб'єктів аграрних правовідносин, за яких можна досягнути високих показників розвитку сільського

господарства. При цьому, такі умови створюються не лише шляхом прийняття відповідного законодавства, а й шляхом надання прямих видів допомоги, такі як дотації, субвенції, грошова компенсація окремих витрат тощо. З наведеного можна зробити висновок, що публічне адміністрування в аграрному праві має свої особливості та не є тотожним публічному адмініструванню адміністративних правовідносин.

Екстраполюючи визначення поняття та завдань публічної адміністрації на сферу аграрних правовідносин слід зауважити, що основним завданням публічного адміністрування уявляється створення таких належних умов розвитку сільськогосподарських товаровиробників та в зв'язку з цим досягнення максимальних показників виробництва товарів та послуг в галузі сільського господарства, а також забезпечення національної продовольчої безпеки держави.

Публічне адміністрування в аграрному праві - це законодавчо визначена діяльність публічних адміністрацій, якими є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, яка полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності суб'єктів аграрних правовідносин, з метою підвищення ефективності та розвитку сільського господарства в спосіб, найбільш сприятливий для суб'єктів аграрних правовідносин.

Публічне адміністрування в аграрному праві орієнтоване на специфіку аграрних правовідносин в галузі сільського господарства, чим фактично і відрізняється від публічного адміністрування в його загальному розумінні в теорії адміністративного права. В зв'язку з наведеним, в світлі реформування системи органів влади та специфіки регулювання аграрних правовідносин, на сучасному етапі розвитку доречно буде використовувати поняття «публічне адміністрування». Необхідність введення в теорії аграрного та земельного права нового поняття, відмінного від державного управління чи регулювання зумовлена декількома причинами. По-перше, поняття публічного адміністрування не є тотожним державному управлінню чи регулюванню, оскільки є значно ширшим за своїми функціями та механізмами реалізації. Тобто, публічне адміністрування частково реалізується шляхом управління чи регулювання державою тих чи інших процесів.

По-друге, публічне адміністрування має свою специфіку, адже учасниками публічного адміністрування можуть бути як органи публічної адміністрації так і інші суб'єкти (недержавні інститути), які забезпечують сприятливі умови діяльності суб'єктів господарювання, адмініструють суспільні процеси. В свою чергу державне управління та регулювання здійснюється виключно органами державної влади. По-третє, публічне адміністрування має кінцеву мету – забезпечення ефективного здійснення господарської діяльності, забезпечення реалізації прав, свобод та інтересів осіб, в той час як державне управління має на меті реалізувати ті чи інші процеси впливу на органи державної влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб з метою дотримання вказаними суб'єктами вимог чинного законодавства України. Більш детальна порівняльно-правова характеристика термінів «державне управління», «державне регулювання» та «публічне управління» буде здійснено в Розділі II дисертації.

Варто також зазначити, що окрім переходу від використання одного поняття до іншого в теорії адміністративного та аграрного права, одним із важливих кроків до досягнення високого рівня розвитку сільського господарства є реформування системи органів влади та перехід від політики державного управління до виконання функцій публічного адміністрування, яке має абсолютно інші способи та методи реалізації, та базується на ідеях «служіння» суспільству.

Таким чином, протягом останніх 30-ти років науковці досліджували роль держави в процесі реформування земельних відносин, в зв'язку з чим поняття та державного управління змінювалося залежно від законодавчо встановлених функцій та повноважень держави на кожному етапі розвитку земельної реформи. Однак, підхід до діяльності держави як регулятора аграрних правовідносин є дещо застарілим, та не відповідає сучасній ролі органів публічної адміністрації. Саме тому дослідження публічного адміністрування в теорії аграрного права України є досить важливим та еволюційним викликом до усталених наукових підходів.

1.2. Законодавче забезпечення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні

Не зважаючи на те, що публічне адміністрування в Україні знаходиться на етапі свого розвитку та вдосконалення, держава завжди виконувала важливу роль в регулюванні аграрних правовідносин. В першу чергу така необхідність свого роду «державного втручання» в аграрні правовідносини пов'язана зі специфікою сільського господарства, належний рівень виробництва якого є запорукою продовольчої безпеки країни. Станом на сьогоднішній день історія становлення та подальшого розвитку публічного адміністрування аграрних правовідносин в Україні залишається недослідженою, що в свою чергу не дає можливості на науковому рівні визначити позитивні та негативні риси публічного адміністрування в досліджуваній сфері, а також встановити історичні етапи розвитку публічного адміністрування аграрних правовідносин, в тому числі публічне адміністрування фермерських господарств в Україні. Приділяючи увагу публічному адмініструванню аграрних правовідносин в історичній ретроспективі, важливим є виокремлення окремих етапів історичного розвитку публічного адміністрування з огляду на етапи розвитку держави та права в цілому. В зв'язку цим важливою метою є дослідження законодавства, яке регулювало діяльність фермерських господарств в Україні за останні 30 років, що в свою чергу надасть можливість показати еволюцію законодавчих конструкцій до визначення місця і ролі держави у регулюванні аграрних відносин, і фермерства зокрема, на всіх етапах аграрно-земельної реформи.

Першим та найбільш важливим етапом аграрної реформи було законодавче закріплення існування сільськогосподарських товаровиробників, правова регламентація їх діяльності на засадах рівності, закріплення приватної власності на землю та майно тощо. Так, початок 1990-х років характеризується в Україні як початок аграрної та земельної реформи. 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР було проголошено державний суверенітет України на підставі Декларації про державний суверенітет України. В Розділі VI Декларації визначено, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які

знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян [281].

Також Декларація про державний суверенітет започаткувала розвиток ринкової економіки, економічну самостійність, екологічну безпеку тощо, що фактично стало поштовхом до подальшого розвитку приватних форм власності на землю, започаткування приватного сільськогосподарського товаровиробництва тощо.

18 жовтня 1990 року в Україні було запроваджено старт аграрної реформи на підставі Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України, якою було визначено пріоритетність розвитку агропромислового комплексу шляхом зміни державної інвестиційної політики, надання сільськогосподарським товаровиробникам доступу до природних ресурсів, запровадження системи державного фінансування, кредитування тощо [282]. Зазначений Закон фактично став основою для подальшого запровадження та розвитку публічного адміністрування в Україні, участі держави в забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників, включаючи фермерських господарств належними умовами для здійснення господарської діяльності. При цьому, реалізувати аграрну реформу було б неможливо без проведення земельної реформи, яка б запроваджувала приватну форму власності на землю.

З метою належної реалізації аграрної реформи, 18 грудня 1990 року в Україні була також започаткована земельна реформа згідно з Постановою Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» [187], якою всі землі України оголошено об'єктом земельної реформи. Земельним кодексом України (18.12.1990 року) [74] визначено правовий режим передачі земель у довічне успадковуване володіння громадянам і постійне володіння сільськогосподарським підприємствам, установам та

організаціям. З цього, по суті, почались аграрні перетворення на селі та подальший розвиток публічного адміністрування в Україні. Одним із завдань земельної реформи було здійснення реєстрації громадян, які бажають організувати селянське (фермерське) господарство, розширити особисте підсобне господарство, займатися індивідуальним садівництвом, одержати в користування земельні ділянки для городництва, сінокосіння і випасання худоби [187]. Тобто, починаючи з 1990 року держава запроваджує окремий напрямок розвитку сільського господарства – розвиток селянських (фермерських) господарств, підсобних господарств тощо. Запровадження земельної реформи надало можливість сільськогосподарським товаровиробникам отримувати у власність земельні ділянки, в тому числі для ведення фермерського господарства.

В даному контексті варто погодитися з Т.О. Коваленко, що саме запровадження аграрної та земельної реформи фактично дало поштовх до виникнення аграрного права України, не зважаючи на те, що процес становлення аграрного права характеризувався незначною кількістю законодавчих актів [283, с.82]. При цьому, важливою суб'єктивною передумовою виникнення аграрного права, а в подальшому – публічного адміністрування аграрних правовідносин є в першу чергу політичні та геополітичні фактори, в тому числі зацікавленість держави в забезпеченні продовольчої безпеки країни, підвищення ролі країни на світовому ринку торгівлі тощо. Саме тому держава зацікавлена в сталому розвитку сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі фермерських господарств.

Також слушною є думка Т.О. Коваленко, що однією з об'єктивних передумов розвитку аграрного права України та в подальшому передумовою розвитку публічного адміністрування в сільському господарстві є специфіка агропромислового комплексу як галузі народного господарства, взаємозалежність соціального розвитку села та ефективності сільськогосподарського товаро виробництва, формування відокремленого правового регулювання відносин у сфері сільськогосподарського виробництва України та пов'язаних із ним сферах [283, с.83].

Як визначає В. Л. Мунтян, факторами, що обумовлювали активний розвиток АПК, є те, що аграрний сектор економіки був та залишається пріоритетним. При цьому, аграрні правовідносини мають важливе соціальне значення, оскільки стосуються важливих соціальних проблем, права власності на землю, продовольчої безпеки, забезпечення громадян на продукцію [293, с. 15].

На думку Заєць О.І., земельна реформа, що триває з початку 90-х років ХХ-го століття, є закономірним результатом функціонування суспільства і держави. В ході земельних перетворень було встановлено плюралізм форм власності на землю та форм господарювання на ній, конституційно закріплено право власності на землю Українського народу право кожного громадянина користуватися нею відповідно до закону, а також право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, невід'ємною частиною якого є земля [69, с. 85]. Варто погодитися з Заєць О.І., що земельна реформа в першу чергу є перетворюючою діяльністю держави, в зв'язку з чим держава є обов'язковим суб'єктом земельних реформаційних правовідносин як ініціатор, організатор, керівник та суб'єкт забезпечення земельної реформи. При цьому, основним обов'язком держави в даному випадку є обов'язок здійснення земельної реформи [69, с. 85].

Тобто, авторка визначає роль держави не як суб'єкт контролю над правовідносинами між сільськогосподарськими товаровиробниками, фермерами тощо, а як учасника цих правовідносин, де держава стає зобов'язаною стороною, на яку покладаються функції з забезпечення реформування аграрних, земельних та інших правовідносин. З початку запровадження земельної реформи в Україні науковці все більше починають приділяти увагу дослідженню ролі держави в регулюванні економічних процесів.

Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні розвивалося починаючи з запровадження земельної та аграрної реформи, та протягом останніх двадцяти років видозмінилося, трансформувалося з державного управління, регулювання чи державної підтримки до публічного адміністрування. При цьому, початково ПАФГ розвивалося здебільшого через державну підтримку,

кредитування тощо, оскільки держава вбачала можливість забезпечення ефективного розвитку ФГ здебільшого через фінансову та матеріальну підтримку.

Зокрема, державна підтримка фермерських господарств була започаткована ще в Земельному кодексі УРСР від 1990 року, стаття 38 якого встановлювала наступні пільги новостворювані селянські (фермерські) господарства звільняються від плати за землю протягом трьох років з часу передачі у їх власність або надання в користування земельної ділянки. Окрім того, статті 50-55 Земельного кодексу УРСР регулювали окремий порядок отримання земельної ділянки у власність/користування для ведення фермерського господарства [76]. Так, громадянам Української РСР, які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство, що ґрунтується переважно на особистій праці та праці членів їх сімей, надаються за їх бажанням у довічне успадковуване володіння або в оренду земельні ділянки, включаючи присадибний наділ [76].

20 грудня 1991 року в Україні було прийнято окремий закон «Про селянські (фермерські) господарства», який був спрямований на створення умов для розвитку селянських (фермерських) господарств, раціональне використання ними землі, та мав на меті забезпечити їх соціальну та правову захищеність [76]. Вже в 1991 році держава законодавчо визначила місце фермерського господарства серед інших галузей народного господарства, встановивши, що селянське (фермерське) господарство в системі народногосподарського комплексу є рівноправною формою ведення господарства поряд з державними, кооперативними, орендними та іншими підприємствами і організаціями, господарськими товариствами [76].

Але основною та важливою на той період часу новелою законодавства було нормативне закріплення державних гарантій щодо забезпечення діяльності фермерських господарств та невтручання держави в господарську та іншу діяльність фермерських господарств. Так, стаття 3 Закону України «Про селянські (фермерські) господарства» визначала, що держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів селянського (фермерського) господарства, створює пільгові умови для кредитування, оподаткування, страхування, матеріально-технічного постачання на період трирічного становлення

селянського (фермерського) господарства. Втручання в господарську або іншу діяльність селянського (фермерського) господарства з боку державних чи інших органів, а також службових осіб не допускається. Збитки, завдані селянському (фермерському) господарству неправомірним втручанням в його діяльність, підлягають відшкодуванню за рахунок винних [202].

Цікавим видається той факт, що для інших сільськогосподарських товаровиробників держава не затверджувала на законодавчому рівні аналогічних гарантій, що очевидно ставить в пріоритетність розвиток фермерства на території України в 1990-х роках. 20 липня 1991 року Кабінетом Міністрів Української РСР було прийнято Постанову від 20 липня 1991 р. № 96 «Про розвиток селянських (фермерських) господарств», яка передбачала постачання селянських (фермерських) господарств та їх кооперативів (спілок, об'єднань) технікою, обладнанням, запасними частинами та іншими матеріально-технічними ресурсами, паливно-мастильними матеріалами, будівельними матеріалами, мінеральними добривами, кормовими добавками і консервантами кормів, насінням, племінним молодняком худоби і птиці, робочою худобою за відповідними нормативами окремим рядком за рахунок ресурсів, передбачених для сільського господарства і на умовах для підприємств і організацій агропромислового комплексу. При цьому на період трирічного становлення селянського (фермерського) господарства при виробничій потребі йому передбачалося виділення не менше одного трактора з набором сільськогосподарських машин і одного вантажного автомобіля [201].

Держава наділяла фермерські господарства не лише технікою, обладнанням, паливно-мастильними матеріалами, але й передавала житло, збудоване за рахунок бюджетних коштів, у власність громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянського (фермерського) господарства, після 10 років функціонування цього господарства. Також вказана Постанова КМ УРСР доручала агропромбанку «Україна» для підтримки новостворених селянських (фермерських) господарств надавати їм разові кредити, сплата процентів за користування якими в перші три роки провадиться в розмірі до 50 відсотків за рахунок коштів Українського фонду підтримки селянських (фермерських)

господарств. Окрім того, запроваджувалася дорадча діяльність в сільському господарстві, зокрема, передбачалося висвітлення досвіду роботи селянських (фермерських) господарств і сільськогосподарських кооперативів по збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції й поліпшенню використання землі та забезпечувати ці господарства необхідними інформаційними матеріалами, в тому числі зарубіжними, відповідно до напрямів їх діяльності [201].

Для підтримки фермерських господарств і, зокрема, для створення необхідних фінансових умов при одержанні кредитів, 27 червня 1991 року Розпорядженням Кабінету Міністрів Української РСР було створено спеціальний Український державний Фонд підтримки селянських фермерських господарств, мета створення якого - допомоги селянським (фермерським) господарствам і кооперативам по виробництву сільськогосподарської продукції в облаштуванні, створенні пільгових умов для оподаткування, кредитування і страхування при їх становленні утворити при Міністерстві сільського господарства УРСР Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів по виробництву сільськогосподарської продукції [227].

Таким чином, можна говорити про те, що з початку аграрної та земельної реформи держава всіляко сприяла розвитку фермерських господарств, при цьому, дотримуючись принципу невтручання в господарську та іншу діяльність фермерського господарства, а тому можна констатувати, що публічне адміністрування фермерських господарств в Україні мало свій початок ще в 90-х роках ХХ-го століття. З одного боку, такий рівень державної підтримки дійсно сприяв розвитку фермерства, отримання фермерами у власність земель та матеріальних ресурсів тощо, але з іншого боку, така підтримка з боку держави в цілому була дещо хаотичною, без аналізу результатів, які можуть бути досягнуті такою підтримкою, та частково призвела до низького рівня виробництва сільськогосподарської продукції через вкрай низьку ефективність виробництва. Новостворені фермерські господарства на той час в більшій мірі розраховували лише на підтримку держави, не впроваджуючи нових технологій діяльності, що стало наслідком виключно екстенсивного способу виробництва. При цьому, на

превеликий жаль, земельна та аграрна реформа в Україні, що була спрямована на перерозподіл земель з одночасною їх передачею до інших форм власності не забезпечила своєї основної мети щодо раціонального використання та охорони земель [294, с. 92].

Також певну роль у підтримці фермерських господарств відіграє Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 1995 року № 381 «Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств», якою затверджувалися додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств [173]. Постанова КМУ № 385 від 31.05.1995 року закріпила не лише державну підтримку фермерських господарств, а в тому числі передбачила можливість закупівлі державою сільськогосподарської продукції, що мало сприяти покращенню рівня продовольчої безпеки країни та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами. Ряд пільг з забезпечення генетичним матеріалом фермерських господарств, що займаються тваринництвом, передбачено Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 1993 року № 128 «Про порядок забезпечення селянських (фермерських) господарств генетичним матеріалом (племінними тваринами, спермопродукцією, ембріонами) на 1992-1995рр.» [59, с. 32].

В свою чергу, Проценко Т.П. вважає, що в даному випадку найдоцільнішим варіантом підтримки було б запровадження адміністративно-правових важелів, які б сприяли ефективнішому забезпеченню належного рівня прибутковості, стабільності економіки, високоефективному та прогресивному рівню виробництва, збереженню та відновленню природної бази сільського господарства. Адміністративно-правові методи, на думку, автора, повинні мати допоміжний характер і повинні забезпечувати підвищення ефективності економічних методів. [219].

Реалізацію основних наукових положень щодо формування аграрної політики започатковано у підписаному Президентом України Указі «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського

виробництва» від 10 листопада 1994 року [258]. Вказаним Указом передбачено: безоплатну передачу земель у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції, виходячи з того, що земля має належати тим, хто її обробляє; поділ земель, які передано у колективну власність, на земельні частки (паї), без виділення їх у натурі, й видачу документа - сертифіката на право приватної власності на земельну частку (пай) тощо. Конкретний порядок паювання земель було встановлено Указом Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (08.08.1995 року) [190].

Фактично, законодавство, яке регулювало діяльність фермерських господарств, розвивалося високими темпами, завданнями держави того часу було розпаювання земель та надання земельних ділянок в приватну власність. Крім того, держава намагалася забезпечити належне законодавче регулювання паювання землі, її грошової оцінки, надання земельних ділянок в довічне користування тощо. Тобто, основним завданням було забезпечення громадян землею та створення умов для розвитку сільськогосподарських товаровиробників.

Варто погодитися з позицією Н.І. Титової, яка наведена в монографії «Фермерство в Україні: основні правові засади», відповідно до якої початковий етап економічного реформування в Україні був абсолютно правильним: він розпочався з запровадження радикальних соціально-економічних відносин на селі. Аграрна реформа загалом та її основна складова – земельна реформа – були зосереджені на забезпеченні найбільш раціонального використання земель сільськогосподарського призначення – головного багатства України [253, с. 112].

Указ Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» посприяв активному розвитку фермерства та визначив окремий напрямок прискорення земельної реформи шляхом підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян та селянських (фермерських) господарств, яка полягала в наданні громадянам можливості розширювати особисті підсобні господарства без створення юридичної особи за рахунок цих ділянок [192].

Однак, методи здійснення аграрної та земельної реформи були дещо не зваженими, без чіткого аналізу можливих результатів реформи, чіткого контролю діяльності органів місцевого самоврядування, що призводило до акумуляції значної частини земель в осіб, які не мали належного досвіду ведення фермерської діяльності, обробітку землі тощо.

Наступним етапом розвитку аграрної реформи було запровадження ефективності сільськогосподарського товаровиробництва, забезпечення не лише продовольчої, але й екологічної безпеки країни.

Зокрема, Земельний кодекс України, прийнятий в 2001 році, закріпив на законодавчому рівні повноваження держави в сфері земельних відносин, які в першу чергу полягали в забезпеченні земельної реформи, реалізації державної політики у галузі використання та охорони земель, розроблення і забезпечення виконання загальнодержавних програм використання та охорони земель, розроблення економічного і правового механізму регулювання земельних відносин, участь у розробленні та здійсненні заходів щодо розвитку ринку земель тощо [75].

Це означало, що публічне адміністрування фермерських господарств в Україні здійснювалося не лише шляхом державної підтримки ФГ, але й здійснення стимулюючих заходів з забезпечення охорони земель, інтенсивного способу виробництва тощо.

30 травня 2001 року було прийнято Указ Президента України «Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки», в якому було зазначено, що з 1991 року виконано значний обсяг робіт з реформування земельних відносин, внаслідок чого зміни у цих відносинах набули необоротного характеру. Проте кінцевої мети - економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель України - ще не досягнуто [195].

В цьому контексті слушною є позиція С.І. Бугери, який визначає, що запровадження та розвиток приватних форм власності на землю без забезпечення чіткого законодавчо регламентованого екологічного контролю та запровадження митного контролю за ввезенням небезпечних речовин, пестицидів, агрохімікатів, мінеральних добрив, а також брак законодавства в частині екологічної безпеки

призводить до споживацького ставлення до землі, що в свою чергу може спровокувати хімічне, промислове та радіаційне забруднення, зниження відтворюваності біосфери, стійкості агроландшафту тощо [284, с.213].

В зв'язку з цим в межах другого етапу земельної та аграрної реформи в Україні виникла необхідність запровадження ефективної системи публічного адміністрування фермерських господарств в частині землекористування. І в цьому випадку варто погодитися з О.Ю. Піддубним, що ПАФГ в частині раціонального використання землі сприяє не лише високому рівню сільськогосподарського товаровиробництва, а й забезпечує надходження коштів до бюджетів усіх рівнів, визначає економічну вигоду землекористувачів, забезпечує раціональне використання земель з метою недопущення погіршення їх якісних властивостей, складу ґрунтів тощо [285, с.164].

Саме тому, з метою створення механізмів економічного стимулювання раціонального і ефективного використання земель у сільськогосподарському виробництві Указом Президента України «Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» передбачається складання планів земель кожного новоствореного сільськогосподарського підприємства здійснення капіталовкладень у землю, а також розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення як необхідного засобу раціоналізації використання земель; запровадження системи економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо [195].

15 липня 2002 року Міністерством аграрної політики України приймається Наказ № 192 «Про стратегію і тактику пореформеного розвитку фермерських господарств», в якому зазначалося, що станом на 1 червня 2002 р. в Україні налічується більше 42 тисяч фермерських господарств, що в 4,1 рази більше, ніж в 1992 році. Загальна площа земель, якою користуються фермерські господарства, становить понад 2,6 млн. га, в тому числі 2,5 млн. га ріллі, що складає 6,2 відсотка від загальної площі сільськогосподарських угідь [205]. Однак, як зазначено в тексті Наказу № 192, відсутність організованої належним чином системи сільськогосподарського дорадництва, а також те, що 47 відсотків фермерів не

мають відповідної освіти, не дозволяє ефективно організовувати діяльність та вести прибуткове виробництво у фермерських господарствах. Відсутніми були також механізми надання кредитів особистим селянським господарствам, як основи сімейних фермерських, господарств, через кредитні спілки та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Окрім того, не проводилася належна робота щодо розвитку фермерської кооперації, зокрема створення ними кредитних спілок та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Фермерські господарства практично не залучалися до реалізації галузевих програм розвитку в рослинництві та тваринництві [205].

Узагальнюючими причинами уповільнення розвитку фермерства, на справедливу думку професора В.І. Семчика, можна назвати такі: відсутність належної державної політики щодо їх підтримки, в тому числі в наданні пільгових кредитів; хибність державної політики, спрямованої на те, щоб за рахунок сільського господарства підняти економіку країни і подолати економічну кризу без достатньої підтримки сільськогосподарських товаровиробників; відсутність державної підтримки виробника сільськогосподарської політики у зовнішньоекономічних зв'язках; протидія (відкрито чи приховано) розвитку фермерських господарств з боку інших форм сільськогосподарського виробництва, деяких органів місцевої державної адміністрації та органів місцевого самоврядування; відсутність паритету цін на сільськогосподарську продукцію, що поставляється фермерськими господарствами; встановлення державою фіксованих цін на сільськогосподарську продукцію і вільних цін на промислову та іншу продукцію, що поставляється сільськогосподарським товаровиробникам; відсутність державних програм з питань виробництва спеціально для фермерських господарств, які б відповідали світовим стандартам, і недостатнє постачання їм матеріальнотехнічних ресурсів [247, с. 112].

В зв'язку з цим державою було на нормативному рівні закріплено розвиток фермерських господарств одним із пріоритетних у своїй діяльності. Досить цікавим було те, що починаючи з 2002 році на нормативному рівні було запроваджено залучати керівників фермерських господарств на заміщення посад і зарахування їх

до кадрового резерву керівників та спеціалістів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [205]. Зазначені вище заходи сприяли не лише розвитку фермерських господарств, але й можливість формування посадового складу органів державної влади та місцевого самоврядування за рахунок осіб, які безпосередньо працюють в фермерських господарствах та володіють практичними проблемами діяльності фермерських господарств.

В межах другого етапу реформи ПАФГ здійснювалося не лише шляхом державної підтримки фермерських господарств. Так, 17 грудня 1998 року прийнято Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок», який визначав механізм справляння фіксованого сільськогосподарського податку, що сплачувався сільськогосподарськими товаровиробниками у грошовій формі або у вигляді поставок сільськогосподарської продукції та поширювався на всіх аграрних товаровиробників, у тому числі і на фермерські господарства [213]. Тобто, ще одним напрямком діяльності органів публічної адміністрації була структуризація адміністрування земельного податку, спрощення оподаткування для ФГ. Варто погодитися з Долинською М.С., що запроваджений податок є стимулюючим законодавчим фактором, для господарств, оскільки ввів єдиний податок, замість 12 податків та зборів встановив стабілізаційне звільнення від оподаткування на два роки та передбачив право вибору форм оподаткування (грошову або у вигляді поставок сільськогосподарської продукції) [59, с. 72].

Розвиток процесу приватизації землі та майна активізував прийняття 16 січня 2003 року нового Цивільного кодексу України, в якому були зафіксовані основоположні норми про приватну власність та свободу підприємницької діяльності [59, с. 72].

Однак, варто погодитися з С.С. Бичковою, що відносини з реалізації прав на землю в першу чергу мають регулюватися нормами земельного законодавства, оскільки в даному випадку існує специфічний об'єкт правового регулювання. Цивільне законодавство, в свою чергу, може використовуватися лише до земельних відносин, якщо в земельному законодавстві існує необхідна правова норма для їх регулювання [19].

В 2003 році було прийнято Закон України «Про фермерське господарство» [213], який визначав правовий статус особистих селянських та фермерських господарств в Україні. Вказаний Закон в преамбулі закріплює, що спрямований на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України [213]. В зазначеному Законі фермерське господарство визначалося як форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [213].

В першу чергу, публічне адміністрування фермерських господарств за вказаним вище законодавством полягало в державній підтримці громадян, які мали право стати засновниками фермерських господарств. Зокрема, стаття 5 вказаного вище Закону визначала, що для облаштування відокремленої садиби фермерському господарству надається за рахунок бюджету допомога на чітко визначені цілі. Одноразова фінансова допомога також надавалася переселенцям, які створювали ФГ [213].

Публічне адміністрування також здійснювалося також шляхом участі держави в професійному відборі громадян, які виявили бажання займатися фермерським господарством, оскільки Закон також передбачав спеціальний відбір, який здійснювала районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств. Однак, основною участю держави в сприянні діяльності фермерських господарств була та залишається державна фінансова підтримка. Так, 25 серпня 2004 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам», яка й станом на сьогоднішній день регулює механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті

Мінекономіки для надання підтримки новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, іншим фермерським господарствам [178].

Також було затверджено порядок та умови проведення конкурсу для отримання фінансової підтримки на поворотній основі згідно з Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 04.03.2005 N 88/223/52 [126]. Також держава почала надавати публічні послуги, такі як проведення державної реєстрації фермерських господарств, надання дозволів на спеціальне природокористування, надання різноманітних довідок, видача ліцензій тощо.

При цьому, Титова Н.І. в своїй монографії справедливо зазначає, що якби й надалі дії держави були спрямовані на розвиток сільського господарства України, при цьому, такий розвиток був поміркованим, послідовним та помірним, з врахуванням всіх демократичних процесів, з чітким аналізом отриманих результатів від тих чи інших дій, з обов'язковим врахуванням природно-кліматичних умов того чи іншого регіону країни, в тому числі якби здійснювалася на постійній основі фінансова підтримка всіх сільськогосподарських товаровиробників зі сторони держави, то Україна не зазнала б тієї обвальної економічної кризи, яка існує й досі [253, с. 72].

В свою чергу, варто погодитися з Коваленко Т.О., що ефективність законодавства досліджуваного періоду виявилась нульовою, оскільки в ньому було закріплено норми-гасла, що не могли бути реалізовані в нових економічних умовах, які склались із здобуттям незалежності України, хоча на рівні досліджуваного законодавства запроваджувалося проведення земельної та аграрної реформи, започатковувалася масштабна приватизація, запроваджувалася державна підтримка тощо [83, с. 18]. З цього приводу слушно зазначає Н.О. Багай, що деякі положення нормативно-правових актів мають чисто декларативний характер, оскільки відсутній чіткий механізм їх практичної реалізації, що зумовлено комплексом причин, в тому числі й з відсутністю необхідної матеріальної бази. Особливо

авторка робить вказаний висновок про Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [13, с. 200]. Окрім того, Багай Н.О. зазначає, що дослідження основних тенденцій розвитку аграрного законодавства України (яке діяло до 2005 року – авт.), виявлення негативних факторів у правовому регулюванні аграрних відносин об'єктивно зумовлюють необхідність удосконалення аграрного законодавства України, та вироблення аграрно-правовою наукою практичних рекомендацій щодо правотворчої діяльності в цій сфері [13, с. 200].

Також слушною є думка В. Л. Мунтян, який зазначав, що аграрне законодавство, незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, містило ряд положень, які фактично не виконувалися через їхню декларативність та відсутність механізму їх застосування. У зв'язку з цим В. Л. Мунтян вказував на нагальну проблему забезпечення ефективності правових норм та їх застосування [293, с. 15].

18 жовтня 2005 року Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» було визначено на законодавчому рівні пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці, що зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [193]. З метою активізації соціальної політики на селі Кабінет Міністрів України 3 лютого 2010 року прийняв «Концепцію Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року», якою передбачалося запровадження підтримки сільськогосподарських підприємств, особистих селянських і фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [206]. Виконання наведеної вище Концепції мало надати можливість забезпечити підвищення рівня зайнятості та збільшення доходів сільського населення; розвиток інженерної та соціальної інфраструктури сільських населених пунктів відповідно до соціальних стандартів і збільшити обсяги надання соціальних послуг сільському населенню у три рази;

поліпшення екологічної ситуації у сільській місцевості, збільшення виробництва валової продукції сільського господарства в два рази та збільшення доходів сільськогосподарських товаровиробників у три рази [206]. Однак, вже 02 жовтня 2010 року дана Концепція втратила чинність.

В цьому контексті слушною є позиція О.В. Білінської, що основними та важливим є положення вказаного вище Закону щодо соціального захисту жителів сіських територій [21, с. 115]. Запровадження на державному рівні шляхів підтримки сіських територій мало б позитивно вплинути на соціальний розвиток села, інвестиційну привабливість сіських територій, популярність аграрних професій, запровадження сіського туризму тощо. Однак, передбачені Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» дії хоч і були здебільшого реалізовані органами державної влади та публічного адміністрування, однак не принесли бажаного результату, в зв'язку з існуванням затяжної економічної кризи, непослідовністю дій органів влади, неврахування всіх чинників функціонування аграрного сектору економіки.

23 вересня 2005 року було прийнято Постанову Верховної Ради України «Про стан справ в агропромисловому комплексі України», в якій були закріплені наслідки відсутності чіткого механізму державної підтримки, відсутність аналізу бажаних результатів, здійснення в переважній більшості екстенсивного способу виробництва, недотримання сіськогосподарськими товаровиробниками екологічної безпеки, принципів охорони земель тощо. Все це призвело до підвищення вартості сіськогосподарської продукції, збитковості аграрної сфери виробництва [204].

З 16 травня 2008 р. Україна набула повноправного членства у СОТ на підставі Закону України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10 квітня 2008 р. № 250 [200], що стало своєрідним поштовхом до зміни концепції діяльності держави в аграрному секторі економіки України. Так, 30 жовтня 2008 року Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено План заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ. З метою виконання Угоди про сіське господарство та Генеральної угоди з тарифів

і торгівлі, в сільському господарстві планувалося підвищення якості та безпеки сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва; просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішній ринок; удосконалення існуючих і запровадження нових програм державної підтримки сільського господарства відповідно до норм СОТ; створення ефективної системи охорони та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення; забезпечення виконання загальнодержавних програм у сфері сільського господарства України [175]. Варто погодитися з Духневичем А.В., що вступ України до СОТ сприяв виникненню проблемних аспектів щодо адаптації національного законодавства до норм і правил СОТ, конкурентоспроможності продукції сільського господарства [236].

Вступ України до СОТ вимагає змін у напрямках та механізмах субсидування національних сільгоспвиробників, підвищення рівня інтенсивного виробництва, впровадження нових технологій, спрямований на забезпечення не лише кількості виготовленої сільськогосподарської продукції, але й її якості та безпечності. На думку Духневича А.В., розумна політика держпідтримки виробництва сільськогосподарської продукції та її експорту - це можливість реально оцінити перспективи зовнішньої торгівлі, продавати за кордон продукцію за найсприятливішими умовами, раціонально маневрувати власними ресурсами, продуктивно нарощувати виробництво в аграрному секторі, підтримувати доходи сільгосптоваровиробників на належному рівні, забезпечувати якісний рівень життя на селі. На думку науковця, здійснення реформ в зв'язку зі вступом України в СОТ має здійснюватися не лише в органах публічної адміністрації, а в усіх сферах суспільного життя, публічне адміністрування в такому випадку має на меті забезпечити баланс інтересів виробників, споживачів та держави - достатній рівень рентабельності для розширеного виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та економічне зростання [61].

В зв'язку з необхідністю дотримання вимог Угоди про сільське господарство 01 липня 2012 року було прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [197], в якому

закріплено надання сільськогосподарському товаровиробнику коштів з державного бюджету у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Однак, вказаний вище закон носив виключно декларативний характер, оскільки державним бюджетом не передбачалося окремих видатків на державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції [197].

Починаючи з 01.05.2016 року почали діяти зміни до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств. Так, в новій редакції викладено визначення фермерського господарства [197].

Так, нова редакція визначення ФГ розширила можливості для зайняття фермерським господарством, оскільки виключила обов'язкову необхідність реєструвати фермерське господарство як юридичну особу, а також надавала можливість фермерським господарствам використовувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення не лише для ведення фермерського господарства, але й для товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства. Таким чином, громадяни, які набули у власність чи користування земельні ділянки для особистого селянського господарства, мали більше можливостей для створення ФГ.

Варто погодитися з Осиповою О.М., що провадження цього закону надало можливість створення додаткових робочих місць насамперед для молоді, поповнення місцевих бюджетів завдяки легалізації сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарств та інших селянських домогосподарствах. Як свідчить зміст цього оновленого закону, головним його завданням було залучити до утворення сімейних фермерських господарств насамперед особисті селянські господарства, а також сільські домогосподарства [133, с. 22].

Проте, починаючи з 2016 року дещо ускладненою стала процедура отримання земельних ділянок для ведення ФГ. Зокрема, стаття 7 Закону України «Про фермерське господарство» визначала можливість отримання земельної ділянки для

ведення фермерського господарства із земель державної та комунальної власності шляхом звернення до відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування із заявою про надання дозволу на розробку проекту землеустрою.

Однак, нова 01 травня 2016 року в Закон України «Про фермерське господарство» були внесені зміни, відповідно до яких було також викладено в новій редакції статтю 7, яка визначала, що надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. В свою чергу, Земельний кодекс України, окрім норм безоплатної передачі земельних ділянок, передбачав можливість набуття права власності та права користування земельними ділянками виключно за результатами земельних торгів. Також розвиток фермерського господарства сповільнювався в зв'язку з існуванням низки судових справ за позовами прокуратури з метою захисту інтересів держави у спорах щодо неправомірного набуття права власності чи користування земельними ділянками (постанова ВСУ від 03.02.2016 у справі №6-2902цс15; постанова ВСУ від 29.06.2016 у справі №6-137цс16; постанова ВСУ від 07.12.2016 у справі №6-2237цс16). Досить значна кількість судових справ існувала за позовами прокуратури до ФГ з відокремленими садибами щодо повернення нібито неправомірно отриманої державної фінансової підтримки. Зокрема, Порядок використання коштів державного бюджету для надання підтримки фермерським господарствам, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 року №1102 передбачав можливість отримання державної фінансової підтримки на безповоротній основі новоствореними фермерськими господарствами та фермерськими господарствами з відокремленими садибами. При цьому, проблемним залишалося визначення поняття ФГ з відокремленими садибами, оскільки законодавчого визначення поняття не було. Це призвело до різного тлумачення судами відокремлених фермерських садиб та встановлення фактів неправомірності отримання останніми коштів з державного бюджету (див. Постанову ВГСУ від 29.03.2011 року №2/241-08). Більше того, голів ФГ почали притягувати до кримінальної відповідальності за фактом скоєння шахрайства, а

така діяльність правоохоронних органів зменшувала інтерес в громадян до ведення фермерського господарства.

Третій етап реформи та розвитку ПАФГ полягав в запровадженні нових методів реформування аграрної сфери економіки, перехід від державного управління до виконання державою сервісних функцій.

Актуальність та пріоритетність здійснення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні була закріплена в Висновку Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року № 4-в/2018 щодо конституційності статей 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств (реєстр. № 6236), яким пропонується статтю 41 Конституції України доповнити новою частиною такого змісту: «Основою аграрного устрою України є фермерське господарство» [287]. Даний висновок фактично вивів фермерство на пріоритетний рівень аграрної галузі нашої країни.

За рік до цього, 13 вересня 2017 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження № 664-р, яким схвалено Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018– 2020 рр.. Ініціаторами прийняття даної Концепції була Асоціація фермерів та приватних землевласників України. Концепція в першу чергу передбачала перелік причин, які стримували розвиток фермерських господарств, а саме: відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на підтримку фермерських господарств; низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; низька рентабельність та конкурентоспроможність фермерських господарств; низький рівень технічного та технологічного забезпечення; неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні фермерських господарств (зокрема постійному користуванні); непоінформованість

значної частини фермерських господарств про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі, орієнтація на реалізацію вирощеної сировини та відсутність можливостей та умов у виробництві готової продукції тощо [208].

Забезпечення пріоритетності підтримки фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації зпланувалося здійснювати шляхом: стимулювання нарощування обсягів сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю (створення, оновлення та модернізація виробничих і переробних потужностей, залучення інноваційних продуктів та технологій) фермерськими господарствами; розвитку діючих кредитно-фінансових механізмів та впровадження нових фінансових інструментів підтримки фермерства; створення сприятливих умов для започаткування та ефективного провадження фермерської діяльності, зокрема трансформації господарств населення у фермерські господарства, залучення молоді до ведення фермерського господарства [208].

Однак, варто зазначити, що наведені вище механізми почали активно запроваджуватися лише в 2021 році, в зв'язку з запровадженням державної підтримки фермерських господарств, державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції, децентралізації органів влади, а також проведення земельної реформи. Так, станом на сьогоднішній день в рамках публічного адміністрування фермерських господарств в Україні, уряд все більше реалізовує функції «держави загального добробуту». Зокрема, це проявляється в наданні законодавчих, фінансових, організаційних можливостей розвитку аграрного бізнесу для осіб, які вже мають фермерське господарство, або планують його створити. Позитивним є факт надання інформаційних (дорадчих) послуг на безоплатній основі. Для прикладу, досить цікавим є оновлений офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України (<https://farmer.minagro.gov.ua/ua>), на якому окремою сторінкою міститься інформація «Як стати фермером?», де в рамках даної тематики пояснюється хто може зареєструвати фермерське господарство, як можна отримати земельну ділянку та найважливіше – як отримати державну підтримку. Як зазначено на сайті Мінагрополітики, «формування ефективного та

соціально відповідального власника на селі – один з пріоритетів Мінагрополітики та Уряду країни».

Також окремим напрямком ПАФГ має стати аналіз існуючого законодавства, оновлення його норм, а також відміна низки застарілих. нормативно-правових актів, які перешкоджають ефективній реалізації фермерами прав на землю та ведення ФГ. Для прикладу, станом на сьогоднішній день в правовому полі й досі існує право довічного успадковуваного володіння землею для ведення ФГ. Однак, чинне законодавство України жодним чином не визначає правомочності особи, яка володіє таким правом, не визначає обсяг такого права, та не передбачає механізм його переоформлення в правові титули землекористування, які визначені чинним законодавством України. Це означає, що фермери не можуть належним чином на практиці оформити земельну ділянку, на яку мають право довічного успадковуваного володіння, не мають змоги передати таку землю фермерському господарству тощо.

Варто зауважити, що в 2018 році Верховна Рада України здійснила спробу регламентувати вищезазначене право довічного успадковуваного володіння землею, прийнявши законопроект № 8236-1 щодо передачі права власності фермерським господарствам на земельні ділянки, надані засновникам таких господарств у постійне користування, довічне успадковуване володіння для створення та ведення фермерського господарства. Однак, такий законопроект не було прийнято в цілому, а робота щодо його прийняття зупинилися [286].

Підсумовуючи, можна зазначити, що публічне адміністрування фермерських господарств в Україні перебуває на етапі свого становлення та розвитку. Проведене дослідження державного регулювання аграрних правовідносин та його трансформацію в діяльність з публічного адміністрування в історичній ретроспективі дає можливість підсумувати, що лише після 1980-го року політика держави була спрямована на забезпечення селянина землею з метою досягнення високих економічних показників розвитку аграрного виробництва та підтримання продовольчої безпеки країни. Проведення аграрної та земельної реформи зумовило прийняття низки нормативно-правових актів, які регулювали питання створення

фермерських господарств, їх державної підтримки, а також зумовили необхідність проведення ряду наукових досліджень, в яких вчені аналізували як позитивні, так і негативні риси правового регулювання фермерських господарств в Україні. Однак, варто зауважити, що протягом 30-ти останніх років всі наукові праці базувалися виключно на дослідженнях правосуб'єктності ФГ, їх майнового стану, можливості набувати у власність чи користування земельних ділянок, техніки, отримання державної підтримки тощо. При цьому, держава розглядалася як основний важіль для проведення аграрної та земельної реформи, а також як регулюючий механізм в процесі розвитку фермерства. Варто зазначити, що вступ України до СОТ, Угода з ЄС, децентралізація та інші чинники зумовлюють до необхідності законодавчого закріплення інституційно-правових форм і методів публічного адміністрування розвитку фермерських господарств. При цьому, як справедливо зазначає В.В. Костицький, що результати земельної та аграрної реформи підтверджують, що радянська система права повністю зруйнована, а нова система земельного та аграрного законодавства й досі не сформована, не зважаючи на значну кількість прийнятих нормативно-правових актів. Про недоліки державної політики в першу чергу вказує незадовільний стан сільськогосподарських угідь, екстенсивний спосіб виробництва, тощо. В зв'язку з цим державна політика потребує істотного коригування та врахування сучасних наукових розробок зупинилися [295, с. 416].

Станом на сьогоднішній день виникла необхідність в прийнятті нової концепції взаємодії фермерських господарств та держави на засадах партнерства та паритетності, а тому дослідження публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є актуальними.

1.3. Зарубіжний досвід публічного адміністрування фермерських господарств

Досвід розвинених зарубіжних країн свідчить про те, що навіть за наявності розвиненої ринкової економіки участь держави в регулюванні аграрних правовідносин є необхідним елементом належного функціонування сфери АПК. Так, «невидима рука» ринку, яку описував в своїх працях Адам Сміт, не може забезпечити достатні умови функціонування агропромислових підприємств. Окрім

того, кожна держава зацікавлена в забезпеченні продовольчої безпеки країни, а тому необхідність здійснення цілеспрямованої державної політики щодо підтримки та розвитку сільського господарства є цілком виправданою.

Публічне адміністрування в зарубіжних країнах досить розвинене та є основним напрямком здійснення зарубіжними державами своїх владних функцій щодо регулювання аграрних правовідносин. При цьому, метою сучасних досліджень аналізу та адаптації зарубіжного досвіду публічного адміністрування є напрацювання методології виявлення передового досвіду публічного адміністрування; аналіз таких управлінських практик (правовий та інституціональний аспект); можливості застосування (правовий, політичний, економічний та інституціональний аспект); доцільність його застосування з позицій критеріїв ефективності. Адже реалізація передових зарубіжних методик потребуватиме розробки концептуальних засад формування державної політики на основі певних «управлінських інсталяцій», що виникли не природним шляхом, а були перенесені автоматично, іноді (як показує сучасна практика в Україні) без аналізу в системі недоліків та позитивів [108].

Перш за все, аналізуючи досвід публічного адміністрування АПК в зарубіжних країнах, варто приділити увагу Європейському Союзу, зважаючи на політику нашої держави щодо імплементації законодавства ЄС в законодавство України. Як зазначає Ю.В. Шпак, розвиток сільського господарства є важливим елементом діяльності ЄС [266].

Римський Договір про створення Європейського Союзу в статті 33 містить вимоги щодо спільної сільськогосподарської політики країн-членів ЄС: (а) підвищити продуктивність сільського господарства через сприяння технічному прогресові, забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимальне використання виробничих чинників, зокрема робочої сили; (б) забезпечити належний рівень життя сільськогосподарської спільноти, зокрема збільшуючи особистий прибуток людей, що працюють у сільському господарстві; (с) стабілізувати ринки; (d) забезпечити доступність постачання; (е)

забезпечити те, щоб постачання надходило до споживача за прийнятними цінами [57].

Для забезпечення належних умов розвитку та функціонування аграрного сектору, ще в 1962 році була розроблена спільна аграрна політика країн Європейського Союзу. На початкових етапах новостворена політика була спрямована на підтримку фермерських господарств і розвиток ефективного агропромислового виробництва. З метою досягнення поставленого завдання був створений спеціальний фонд підтримки і гарантій сільськогосподарських товаровиробників, частка якого становила від п'ятдесяти відсотків загального бюджету ЄС. Усі кошти фонду спрямовувалися в основному на пряме і непряме субсидування фермерів, на реструктуризацію виробництва, провадження нових технологій, мінімізації відходів тощо [77]. Публічне адміністрування аграрного сектору, в тому числі й публічне адміністрування фермерських господарств в країнах ЄС в більшості випадків здійснюється шляхом державної підтримки аграріїв.

Станом на сьогоднішній день можна виділити наступні види публічного адміністрування фермерства в світі:

1. Підтримка доходів виробників, як правило, включає прямі державні платежі, компенсацію за збитки, зумовлені стихійним лихом та реорганізацією виробництва. Для прикладу, Спільна аграрна політика встановлює можливість надання підтримки фермерським господарствам, застосовуючи механізм прямих виплат [143].

Аналізуючи досвід України щодо здійснення прямих державних виплат фермерам, варто зауважити, що починаючи з 2004 року в Україні діє Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам [178]. При цьому, як і в більшості країн, напрями компенсаційних виплат досить різноманітні – починаючи від відшкодування коштів, які витрачає фермер на отримання у власність чи користування земельної ділянки – до часткової компенсації вартості будівництва тваринницьких комплексів. Однак, такий напрям державної підтримки не є економічно вигідним,

оскільки критерій відбору осіб, які мають право на компенсацію не залежить від кількості виробленої продукції, а тому, отримавши державну підтримку на закупівлю техніки чи будівництво, особа може в подальшому не здійснювати жодної діяльності, що в свою чергу не піднімає рівень аграрного виробництва в країні.

2. Цінове втручання, спрямоване на підтримку внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот і тарифів, податків на експорт та імпорт продовольства.

В розвинутих зарубіжних країнах регулювання цін на аграрну продукцію передбачає здійснення органами публічної адміністрації низки спостережень за динамікою економічних показників, які впливають на вартість сільськогосподарської продукції, а також встановлення паритету цін на засоби виробництва для сільського господарства та в результаті на сільськогосподарську продукцію, що в свою чергу мінімізує необґрунтоване підняття цін [278].

В Україні 05 квітня 2019 року було визнано такою, що втратила чинність Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 1994 р. N 496 «Про ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і сировину», якою визнався поетапний перехід до паритетних закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, що реалізується у державні ресурси за державним контрактом та державним замовленням, виходячи з норми прибутку, які б забезпечували сільськогосподарським товаровиробникам оптимальні умови для розширеного відтворення та узгоджувалися б з платоспроможним попитом населення [216].

Також, 20.09.2018 року набув чинності Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [159]. При цьому, на думку представників органів влади, регулювання державою цін на окремі види сільськогосподарської продукції характеризує адміністративно-планову економіку, а станом на сьогоднішній день така діяльність держави стає перепоною в розвитку ринкових правовідносин. З одного боку, такий підхід є виправданим, оскільки унеможливорює встановлення державною цін на ту чи іншу сільськогосподарську продукцію. З іншого боку,

регулювання цін на окрему продукцію хоча б в обмеженому вигляді має бути присутнім в національній економіці, і держава при цьому має орієнтуватися на досвід європейських країн, а не колишнього СРСР. Однозначно, держава має постійно аналізувати динаміку цін на основні продукти харчування, такі як цукор, крупи, зерно тощо, і за наявності ризиків в зменшенні виробництва такої продукції (в зв'язку з природними умовами, військовими діями тощо) такий товар має в першу чергу задовольняти потреби країни, а тому, для прикладу на експорт такого товару має бути встановлене додаткове мито. Такий вид ПАФГ має здійснюватися не хаотично, а виключно після проведення ряду досліджень, попередньої оцінки результатів державного регулювання цінової політики, ґрунтовного аналізу ринку тощо.

3. Компенсація платежів, яка призначена для субсидування виробників, що купують засоби виробництва, а також надання субсидій за отримання кредитів та за страхування майна чи сільськогосподарської продукції.

В зарубіжних країнах також поширені спеціальні урядові програми, мета яких – підтримка доходів фермерів та їх стабільність. Такі програми реалізуються шляхом надання фермерським господарствам компенсацій відсотків по кредитах чи вартості страхових платежів по договорах страхування майна, врожаю тощо. Такі програми стабілізують доходи фермерів, а також мінімізують вплив коливань на ринку на виробництво сільськогосподарської продукції. У країнах ЄС здійснюється допомога у формі субсидій виробникам високоякісних сортів пшениці, що обмежує площі вирощування зернових відповідно до встановлених квот; виробникам «малого зерна» (рис, ячменю, вівса, кукурудзи тощо); дотується до 50 % ціни молока, виробленого в межах установлених квот [259]. Натомість в Україні, як свідчать результати дослідження проведеного Інститутом стратегічних досліджень, спостерігається низький рівень використання державою непрямих заходів підтримки аграрного сектору. Досі не розроблено механізми державної компенсації при страхуванні сільськогосподарської продукції, передбачені Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [271]. Тобто, такий досвід зарубіжних країн також варто

імплементувати в чинне законодавство України, а ПАФГ має включати в себе й компенсацію платежів за здійснене страхування сільськогосподарської продукції.

4. Впровадження регіональних та місцевих програм, які спрямовуються на забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції. Вказані заходи запроваджені в країнах ЄС, в Канаді та США. Для прикладу, з метою розвитку сільських районів в Литві створений окремий кредитний фонд [279]. Вказаний кредитний фонд надає можливість доступу фермерів до фінансування Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (EAFRD). Кредитний фонд, який був створений відповідно до правил програми розвитку. За рахунок коштів кредитного фонду фермери можуть також отримувати пільгові кредити для створення та розвитку власного бізнесу. Загальний бюджет Кредитного фонду включає фінансування з Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів та фінансування з державного бюджету Литви [279]. Доцільність запозичення такого досвіду для України залишається під питанням, оскільки станом на 2022 рік ПАФГ здійснюється втому числі шляхом здешевлення кредитів, отриманих фермерами для розвитку власної справи, в тому числі шляхом запровадження нульової кредитної ставки, про що буде детально висвітлено в наступних розділах роботи.

5. Макроекономічна політика, яка включає методи державного регулювання АПК, які не пов'язані безпосередньо з цією галуззю, але впливають на ефективність її функціонування [266]. Здійснення такої політики обумовлене метою збереження внутрішнього ринку, обмеженням його нерівноваги, ефективним формуванням цін для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, контролем зовнішньої торгівлі з точки зору національних інтересів [80, с. 93]. При цьому ефекти аграрної політики передбачають як витрати бюджету країн ЄС при експорті, коли світова ціна на товар нижча, ніж внутрішня ціна виробників в ЄС, так і регулювання (обмеження) доходів суб'єктів аграрного ринку (за рахунок митних платежів, зборів при імпорті товарів на ринок ЄС). Очевидно, загальна ринкова політика є найнеобхіднішою і в економічному сенсі логічною тоді, коли країни діють за межами національних кордонів, тобто на спільних конкурентних ринках. Для

України такий вид ПАФГ може здійснюватися виключно з метою регулювання кількості експорту сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки країни.

6. Інформаційне забезпечення діяльності фермерських господарств.

В багатьох зарубіжних країнах важливим елементом публічного адміністрування фермерських господарств є їх належне інформаційне забезпечення. Для прикладу, в Франції запроваджений проект Farmstar. Це своєрідна онлайн-платформа, створена з метою інтеграції інформаційних продуктів для сільськогосподарських виробників, включаючи фермерів, що впроваджують нові технології контролю над посівами. Фермери, які отримують послуги системи Farmstar, мають спеціальні рекомендації щодо управління полями та посівами, а також мають доступ до супутникових зображень власних полів. Для прикладу, після придбання супутникового зображення, фермери отримують не лише карти полів, але й кількісні та якісні характеристики такого поля [274, с. 300].

Також важливою передумовою розвитку аграрного сектору економіки є впровадження системи інформаційного забезпечення фермерів шляхом провадження напрямку агроконсалтингу. Вибір моделі надання послуг агроконсалтингу залежить від багатьох факторів і особливостей ведення сільського господарства в країні. Забезпечення ефективного розвитку агроконсалтингу залежить від гнучкості та адаптованості до місцевих потреб відповідних дорадчих структур. В зв'язку з цим участь держави в наданні інформаційних послуг є важливою, і якщо держава не має можливості безпосередньо надавати такі послуги, вона має забезпечити належну можливість надання таких послуг приватними суб'єктами. Важливою також є міжнародна взаємодія щодо розвитку консультативних послуг, поглиблення міжнародної співпраці між країнами [119, с. 22].

Порівнюючи розвиток інформаційних послуг в зарубіжних країнах та в Україні, варто зазначити, що в Україні станом на сьогоднішній день аналогічного роду інформаційні платформи діють на приватній основі. Для прикладу, однією із таких платформ є SmartFarming (<https://smartfarming.ua/>), яка надає можливості

цифрового моніторингу посівів. Єдиним інформаційним забезпеченням державною діяльності фермерських господарств можна вважати публічну кадастрову карту та відкриті державні реєстри. Однак, наповнення цих реєстрів не надає можливості знайти інформацію в повному обсязі, оскільки частина даних є закритою.

Таким чином, основні завдання ПАФГ зарубіжних держав полягають в тому, щоб забезпечувати продуктами харчування власного споживача, захищати внутрішній ринок, стабілізувати сільськогосподарську діяльність, зменшувати збитковість галузі, зменшувати імпорту товарів, виробляти конкурентоспроможну продукцію, втілювати програми розвитку аграрного ринку в життя, відновлювати механізований парк, переходити на нові технології, забезпечувати відповідність продукції світовим стандартам (технічним регламентам, санітарним і фітосанітарним заходам ЄС), створювати пільгові принципи кредитування тощо. Все це свідчить про те, що законодавство зарубіжних країн має ряд новел порівняно з законодавством України. При цьому, публічне адміністрування фермерського господарства в Україні потребує запозичення досвіду європейських країн, в тому числі щодо державного аграрного страхування, регулювання цін на окрему сільськогосподарську продукцію, а також впровадження новітніх інформаційних технологій. Однак, будь-яке запозичення в цій частині потребує детального аналізу, оцінки майбутніх результатів, врахування специфіки клімату нашої країни, існуючої регіональної аграрної політики тощо. Теоретичне дослідження можливості запозичення зарубіжного досвіду ПАФГ потребує свого окремого дослідження.

1.4. Публічне адміністрування фермерських господарств в умовах децентралізації влади в Україні

Значний вплив на розвиток фермерських господарств в Україні мало не лише прийняття низки нормативно-правових актів, які регламентували діяльність ФГ, але й реформування органів державної влади та місцевого самоврядування, чітке визначення їх повноважень, а також надання можливості органам місцевого самоврядування на місцях визначати напрямки розвитку сільського господарства

та, зокрема, фермерства. Метою дослідження адміністративно-територіальної реформи є в першу чергу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між процесом реформування органів влади та розвитком фермерських господарств, що надасть можливість встановити оптимальний варіант взаємодії публічної адміністрації та сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі й ФГ. Не зважаючи на проголошення незалежності України як самостійної держави згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 21 серпня 1991 року, досить довгий час система органів державної влади та місцевого самоврядування зазнавала впливу бюрократичних принципів функціонування, які існували за часів командно-адміністративної системи управління в УРСР. 22 липня 1998 року Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» було покладено початок здійснення адміністративної реформи. Важливим чинником виходу із трансформаційної кризи українського суспільства було створення сучасної, ефективної системи державного управління. Нова система державного управління Україні мала бути створена шляхом проведення адміністративної реформи [186].

При цьому, в зазначеному вище Указі було зафіксовано, що існуюча в Україні система державного управління була в цілому неефективною, вона еkleктично поєднувала як інститути, що дісталися у спадок від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися у період незалежності України. Ця система була внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, внаслідок чого існуюче державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. Зміст адміністративної реформи полягав, з одного боку, у комплексній перебудові існуючої в Україні системи державного управління всіма сферами суспільного життя. З іншого - у розбудові деяких інститутів державного управління, яких Україна ще не створила як суверенна держава [186].

Під час підготовки та обговорення проекту Концепції реформування публічної адміністрації в Україні (далі - проект Концепції) найбільші дискусії точилися навколо питань щодо адміністративно-територіальної реформи, у вигляді,

запропонованому Романом Безсмертним, а також її співвідношення з чинною Концепцією адміністративної реформи, офіційно схваленою Указом Президента України в 1998 році (далі - Концепція 1998 року). Тому в пояснювальній записці в тезовій формі було подано порівняння проекту Концепції та Концепції 1998 року, а також висвітлювалися дискусійні питання щодо бачення адміністративно-територіальної реформи урядовою командою у 2005 році [224, с. 66]. Проектом Концепції 2005 року було закладено диференційовані моделі органів місцевого самоврядування в громадах, виходячи з чисельності населення. Передбачено можливість обрання сільського голови у кожному з населених пунктів, які входять до складу громади [224, с. 66].

01 квітня 2014 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, метою якої є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [206]. Концепція визначала ряд проблем, які потребували ефективного та швидкого вирішення, в тому числі це була низька якість адміністративних послуг в зв'язку з низьким рівнем освіти адміністративного персоналу, неспроможність органів публічної адміністрації здійснювати делеговані повноваження, неузгодженість регіональної політики з інтересами громад, низький рівень участі ФГ в прийнятті управлінських рішень, які стосуються діяльності фермерських господарств, низький рівень професіоналізму посадових та службових осіб тощо, посилення соціальної напруги на селі [206].

Варто погодитися з В.В. Россохою, що процеси розпаювання земель і майна аграрних підприємств в Україні, що здійснювалося без приведення у відповідність до нових умов господарювання та функціонування соціальної сфери села, структури органів та принципів державного управління соціально-економічним

розвитком аграрного сектору економіки, призвели до негативних наслідків. Такі наслідки були результатом неузгодженої регіональної політики та реальних стан справ на селі, участь в місцевому самоврядуванні осіб, які не мали знань та досвіду ведення фермерського господарства, не мали практичного досвіду управління земельними правовідносинами [228, с. 50].

Концепція 2014 року передбачала наступні принципи, що мали сприяти створенню належних матеріальних, фінансових та організаційних умов та формування кадрового складу для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень: визначення матеріальною основою місцевого самоврядування майна, зокрема землі, що перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст (комунальній власності), об'єктів спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, району, області, а також належної бази оподаткування; надання територіальним громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території, об'єднувати свої майно та ресурси в рамках співробітництва територіальних громад для виконання спільних програм та більш ефективного надання публічних послуг населенню суміжних територіальних громад; максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень з питань місцевого значення та сприяння розвитку форм прямого народовладдя; запровадження ефективних механізмів участі громадськості у виробленні органами місцевого самоврядування важливих управлінських рішень, зокрема з питань визначення стратегії розвитку територіальної громади, затвердження статутів територіальних громад, проектів містобудівної документації (генеральних планів розвитку міст, селищ, сіл тощо) [206].

Як бачимо, забезпечення доступності надання публічних послуг та публічне адміністрування сільського господарства на місцях мало базуватися на створенні територіальних громад, які матимуть право розпоряджатися земельними ресурсами, брати участь в співробітництві, в тому числі в публічно-приватному партнерстві тощо. Ефективність децентралізації мала забезпечуватися шляхом передання більшості повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування, які можуть на місцях визначати програму розвитку територіальної

громади залежно від її потреб. При цьому, важливим елементом децентралізації мала бути кадрова політика, яка передбачала виборність посад органів місцевого самоврядування, участь фермерів в прийнятті рішень, які стосуються земельних питань тощо.

В зв'язку з цим в 2015 році був прийнятий Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», відповідно до якого адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади [172]. Тобто, основна децентралізації шляхом створення об'єднаних територіальних громад – це наближення адміністративного центру такої територіальної громади до географічного центру території, що забезпечуватиме доступність надання публічних послуг, доступність органів публічної адміністрації до населення тощо. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначив первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень територіальну громаду села, селища, міста, яку очолює староста [172].

Такий перелік обов'язків спрямований на сприяння жителям села, в тому числі фермерам, сільськогосподарським товаровиробникам в якісному надання публічних послуг, в забезпеченні доступності реалізації тих чи інших прав в правовідносинах з органами публічної адміністрації.

Досліджуючи вплив адміністративно-територіальної реформи на розвиток аграрного сектору, а також на розвиток фермерських господарств, постає питання про позитивні зрушення, які здійснила реформа децентралізації та чи дійсно публічне адміністрування фермерських господарств в умовах децентралізації вийшло на європейський рівень. З одного боку, аналізуючи законодавство в сфері адміністративно-територіальної реформи, можна відмітити, що частково метою децентралізації було забезпечення сталого розвитку села, покращення соціальної сфери села, наближеність органів публічної адміністрації до жителів села, в тому

числі й до фермерів, а також можливість розпоряджатися земельними ресурсами на місцях, з огляду на потреби конкретної територіальної громади.

Зокрема, 16 листопада 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову №1113, яка запустила механізм повноцінної передачі земель сільськогосподарського призначення всім без виключення об'єднаним територіальним громадам держави шляхом передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в комунальну власність [55].

28 квітня 2021 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». Згідно Пояснювальної записки до Закону, метою і основним завданням проекту закону є реформування системи управління у сфері земельних відносин та зняття штучних обмежень господарської діяльності для спрощення доступу до земельних ресурсів населення та бізнесу, в тому числі шляхом скасування обов'язку отримання дозволів та процедур, які не виправдовують своєї мети, а лише породжують механізми для корупції [153]. Вказаним Законом також передбачено, зокрема, передачу земель державної власності за межами населених пунктів (крім земель, які потрібні державі для виконання її функцій) до комунальної власності сільських, селищних, міських рад. [153]. Таким чином, територіальні громади отримають право розпорядження земельними ділянками, які перебувають за межами сіл, селищ та міст, що в свою чергу сприятиме можливості об'єднаних територіальних громад отримувати додаткові інвестиції до місцевого бюджету шляхом передачі земельних ділянок у власність чи користування. Однак, не зважаючи на проведення реформи децентралізації, ні Концепція 2014 року, ні законодавство про добровільне об'єднання територіальних громад, ні законодавство про місцеве самоврядування в Україні не передбачають безпосередньої участі ОТГ в сприянні діяльності фермерських господарств та інших сільськогосподарських товаровиробників.

За переконанням фахівців, станом на сьогоднішній день в органах місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад фактично відсутні фахівці, які

мали б спеціальні знання в сфері сільськогосподарського товаровиробництва, та які могли б займатися напрямком розвитку сільського господарства на сільських територіях, чи питаннями адаптації сільськогосподарського товаровиробництва до зміни природних умов, кон'юнктури ринку тощо. В багатьох випадках зазначену функцію виконують спеціалісти економічних відділів, які здійснюють стратегічне планування діяльності громади, складають економічні плани, однак, не мають відповідної компетенції для адміністрування аграрних питань, питань розвитку сільських територій тощо. Найбільш гострою проблемою є те, що після проведення реформи децентралізації та передання більшості земель з державної в комунальну власність. В місцевих ОТГ відсутні спеціалісти, які б ефективно управляли цілими масивами сільськогосподарських земель [23]. В свою чергу Мінрегіон підтримує визначену вище пропозицію щодо необхідності забезпечення в ОТГ окремого спеціаліста в галузі аграрного сектору економіки та розвитку сільських територій, соціального розвитку села, і така посада має бути передбачена в сільських, селищних чи міських радах. Як зазначає заступник Міністра розвитку громад та територій В'ячеслав Негода, більшість територіальних громад – це сільські території або основний склад яких є такими. Громади формувалися для того, щоб розвивати території. А розвиток сільського господарства в окремій громаді може стати її економічним локомотивом. Тому в громадах мають бути фахівці, які б могли системно займатися цими питаннями [226]. Однак, наразі віднайти ОТГ з наявністю такої посади фактично неможливо, оскільки в більшості випадків в органах місцевого самоврядування так і залишилися спеціалісти з земельних питань, які не мають спеціальних знань в аграрній сфері та не мають відповідної компетенції в сфері соціального розвитку села, а також реалізації державної аграрної політики на місцях [49].

Не викликають також особливої довіри програми об'єднаних територіальних громад щодо підтримки фермерських господарств. По-перше, такі програми приймаються не в кожній ОТГ, що ставить в нерівне становище фермерів з усіх куточків України. По-друге, такі програми малоефективні та практиці та майже не реалізуються.

Для прикладу, Програма підтримки аграрного сектору та розвитку сільських територій Сергіївської об'єднаної територіальної громади за пріоритетними напрямками на період до 2020 року [218] розроблена на основі аналізу поточної ситуації в господарському комплексі об'єднаної територіальної громади та прогнозів і пропозицій старост, аграрних підприємств, фермерських та особистих селянських господарств, виходячи із загальної соціально-економічної ситуації, що склалася на відповідній території, з урахуванням можливостей та місцевих ресурсів, пріоритетних напрямків розвитку населених пунктів об'єднаної територіальної громади. Програма передбачає наступні заходи: відшкодування витрат на проведення штучного осіменіння телиць та корів в сімейних фермах, ОСГ, фермерських (селянських фермерських) господарствах; проведення виплати за кожну голову приросту поголів'я корів молочного напрямку продуктивності; відшкодування вартості доїльного обладнання та обладнання для переробки, зберігання молока, обладнання для заготівлі і переробки кормів ОСГ, фермерським (селянським фермерським) господарствам та сімейним фермам [218].

При цьому, зазначена вище Програма реалізується виключно на конкурсній основі, принцип визначення переможців в Програмі не вказується, що в свою чергу не робить такий конкурс прозорим для його учасників. Окрім того, фінансування переможців конкурсу здійснюється з видатків обласного бюджету, що означає, що фактично ОТГ не бере безпосередньої участі в підтримці фермерських господарств.

Таким чином, можна підсумувати, що адміністративно-територіальна реформа в Україні, яка триває вже не одне десятиліття, має на меті здійснити максимальну децентралізацію та передачу можливості розпорядження місцевими бюджетами, земельними ресурсами, іншими благами – об'єднаним територіальним громадам, які на місцях визначатимуть пріоритетні прями розвитку території, та залежно від цього встановлюватимуть напрямки політики.

Для публічного адміністрування фермерських господарств децентралізація відіграє важливу роль, оскільки мінімізується бюрократична процедура отримання земельних ділянок у власність чи користування, спрощується порядок надання публічних послуг, а об'єднані територіальні громади визнають пріоритетним

напрямок розвиток села та сільського господарства. Однак, відсутність в органах місцевого самоврядування спеціалістів з агропромислового розвитку, відсутність однакових програм підтримки фермерів в межах ОТГ, складний процес передачі земель з державної в комунальну власність тощо сповільнюють адміністративно-територіальну реформу, що в свою чергу не надає можливості фермерським господарствам в повній мірі реалізувати свій потенціал та взаємодіяти з органами публічної адміністрації.

Висновки до Розділу I

1. Публічне адміністрування не є новим поняттям в науковій літературі. Порівняно з іншими правовими доктринами, у науці адміністративного права досліджуються різні аспекти публічного адміністрування. При цьому залишаються не дослідженими питання публічного адміністрування у регулюванні аграрних правовідносин. При цьому, значна кількість наукових публікацій, присвячених публічному адмініструванню в теорії адміністративного права не визначає єдності в наукових підходах, а навпаки, породжує багато дискусій щодо сутності такого феномену як публічне адміністрування.

2. Публічне адміністрування в аграрному праві - це законодавчо визначена діяльність публічних адміністрацій, якими є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, яка полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності суб'єктів аграрних правовідносин, з метою підвищення ефективності та розвитку сільського господарства в спосіб, найбільш сприятливий для суб'єктів аграрних правовідносин.

3. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні було започатковане ще в 90-х роках минулого століття з початком аграрної та земельної реформ. При цьому, ПАФГ зазнало своєї трансформації та декількох етапів розвитку. Перший етап розвитку ПАФГ полягає в законодавчій регламентації існування фермерських господарств, створення законодавчих механізмів приватизації земельних ділянок та майна, напрацюванні законодавства, яке регулювало діяльність ФГ. Наступний етап розвитку ПАФГ полягав в забезпеченні діяльності аграрного сектору економіки та ФГ безпосередньо, а публічне

адміністрування здійснювалося здебільшого через державну фінансову підтримку фермерських господарств, адміністрування податків тощо. Третій етап розвитку ПАФГ, який існує й станом на зараз, полягає в трансформації державного управління та регулювання в діяльність органів публічної адміністрації з публічного адміністрування фермерських господарств, розширення видів ПАФГ тощо. Такий етап розвитку зумовлений в першу чергу необхідністю зміни екстенсивного та інтенсивний спосіб сільськогосподарського товаровиробництва, запровадження нових технологій, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки, охорони земель тощо. Держава починає виконувати «сервісну» функцію, покликану забезпечити максимально ефективні умови діяльності ФГ, що сприятиме досягненню максимальних результатів виробництва.

4. Зарубіжний досвід публічного адміністрування фермерських господарств свідчить про розгалуженість видів ПАФГ. Зокрема, основними видами публічного адміністрування в зарубіжних країнах є державна підтримка фермерів шляхом здешевлення кредитів, субсидіювання, зменшення рівня податкового навантаження тощо. Окремим видом ПАФГ є компенсація фермерам платежів в сфері страхування ризиків втрат сільськогосподарської продукції. При цьому кожна країна створює власну систему страхового захисту сільськогосподарського товаровиробництва. Для порівняння, в Україні аграрне страхування фактично не існує, не зважаючи на наявність відповідного законодавства. В зв'язку з цим органи публічного адміністрування мають переглянути підходи до реалізації ПАФГ та запровадити реальні механізми страхування ризиків, регулювання цін на окрему продукцію в зв'язку з коливаннями на ринку, на які не може вплинути фермер тощо. Запозичення зарубіжного досвіду має здійснюватися з врахуванням специфіки ФГ на території України, врахування природних кліматичних умов, регіональної політики, аналіз майбутніх результатів тощо.

5. Одним з приводів для розвитку ПАФГ в Україні є проведення децентралізації органів виконавчої влади. Зокрема, адміністративно-територіальна реформа забезпечила можливість органам місцевого самоврядування на місцях здійснювати функції публічного адміністрування, що наближує публічну адміністрацію до

суб'єктів аграрних правовідносин, надає можливість реалізовувати ту політику, яка найефективніше впливатиме на розвиток села. Однак, негативним став той фактор, що в об'єднаних територіальних громадах відсутні спеціалісти в аграрній сфері, що не дає можливості правильно складати програми розвитку територіальних громад, визначати ті чи інші механізми інвестування фермерів, чи механізми співпраці в рамках державно-приватного партнерства. Тобто, маючи в розпорядженні місцеві фінанси, земельні ділянки тощо, об'єднані територіальні громади через брак відповідних знань неефективно використовують передані ресурси, що в свою чергу впливає на інтенсивний розвиток фермерських господарств.

РОЗДІЛ 2.

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття публічного адміністрування фермерських господарств в Україні

Доктрина юридичної науки щодо понятійного розуміння одного і того ж явища чи процесу містить щонайменше декілька позицій. Це залежить від юридичної природи досліджуваного феномену. Одностайність позицій вчених можна спостерігати лише у разі законодавчого закріплення основних його конструкційних властивостей або ж окремих сутнісних ознак, що є базисом його змістового наповнення. У іншому разі має місце суб'єктивне інтерпретування конкретного науковця, виражене сукупним уявленням певного ідейного змісту [51]. Це стосується й такої правової категорії, як «публічне адміністрування», яка, незважаючи на активне дослідження та використання вченими у галузі права і публічного управління, поки що не має однозначного наукового трактування, а відтак і нормативного визначення та офіційного тлумачення як юридичної категорії. В українській теорії адміністративного права науковці ототожнюють поняття «публічне адміністрування», «державне управління» та «державне регулювання», що в свою чергу породжує невизначеність поняття публічного адміністрування, а також до неправильного розуміння його суті, принципів, організаційно-правових форм та механізму здійснення. У цьому зв'язку К.О. Колесникова визначає, що зараз в наукових дослідженнях досить популярно оперувати новими термінами, не зважаючи на те, що багато науковців не зможуть достовірно пояснити різницю між термінами державного регулювання управління, адміністрування, публічною та державною адміністрацією тощо [89, с. 15].

Відтак дослідження і встановлення юридичної сутності поняття публічного адміністрування, визначення еволюції його розвитку в теорії адміністративного права, державного управління, науковий аналіз різних думок, ідей, підходів вчених до визначення публічного адміністрування та його відмінностей від державного управління дозволить екстраполювати це загальне поняття на публічно-приватні

аграрні правовідносини та визначити поняття, об'єкти, суб'єкти, зміст, форми публічного адміністрування та особливості його здійснення у аграрному праві крізь призму правового становища та господарської діяльності фермерських господарств в Україні в ринкових економічних умовах з огляду на вимоги єдиної сільськогосподарської політики ЄС та адаптацію національного аграрного законодавства до законодавства ЄС. Адже в українській доктрині аграрного права питання публічного адміністрування сфері аграрних правовідносин залишаються не дослідженими.

Етимологія терміну «державне управління» визначається у словниках як діяльність держави (органів державної влади), спрямовану на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами [62, с. 45]. Велика українська енциклопедія визначає поняття «державне управління» як здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод [33, с. 15]. Водночас термін «публічне адміністрування» тлумачиться як теорія та практика державного управління, яка характеризується реалізацією адміністративних процедур шляхом публічної діяльності, застосування інструментів демократичного врядування, упорядкування суспільної діяльності та надання адміністративних послуг як засобу реалізації прав та свобод громадян [23, с. 15]. Наведені вище етимологічні значення термінів «публічне управління» і «публічне адміністрування» можуть бути покладені в основу наукового дослідження юридичної природи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.

В теорії адміністративного управління поняття «державне управління» визначається вченими як практичний, організуючий і регулюючий вплив держави

(через систему своїх структур) на суспільну і приватну життєдіяльність людей із метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на її владну силу [12, с. 302].

На думку Колесникової К.О., класична дефініція визначає державне управління як діяльність органів державної влади, яка здійснюється за межами прийняття чинного законодавства України та здійснення правосуддя. Представники харківської наукової школи адміністративного права у своїх працях дають таке визначення державного управління: «це частина державної діяльності, яка має своїм основним призначенням здійснення виконавчої влади. Державний характер такого управління полягає в тому, що в його процесі реалізуються завдання, функції та інтереси держави. Для його здійснення створюються спеціальні органи (встановлюються посади), що діють у рамках законів та в межах визначених для них повноважень. Виконавча і розпорядча діяльність органів виконавчої влади виявляється у відносинах влади і підпорядкування, координації, регулювання, наданні суб'єктам, що її здійснюють, юридично-владних повноважень» [5, с. 312].

Аналізуючи генезу терміну «публічне адміністрування» у вітчизняному науковому просторі, слід зазначити, що відступ від панування концепції тотального державного управлінського владарювання, а також сприйняття того факту, що управління здійснюється лише в окремій частині суспільних відносин, врегульованих нормами адміністративного права, мало наслідком розширення змісту «адміністрування» на ті сфери, що були визначені В.Б. Авер'яновим як «не управлінські», для прикладу це застосування методів адміністративного примусу, розгляд скарг та притягнення до адміністративної відповідальності тощо. Відповідно, набула поширення теза, що публічне адміністрування повинне сприйматися в обсязі всіх врегульованих адміністративним правом суспільних відносин, не обмежуючись тільки управлінням. Теоретичне опрацювання саме не управлінських сфер (у першу чергу, сприяючого врядування) і стало приводом до утвердження поняття «публічне адміністрування» [15].

Так, К.Л. Бугайчук виокремлює декілька наукових підходів до теоретичного розуміння «публічного адміністрування». По-перше, адміністрування (являє собою

діяльність органів управління та посадових осіб. Також його тлумачать як діяльність, безпосередньо пов'язану з реалізацією управлінських рішень; по-друге, поняття «публічний» походить від латинських слів *publica* (суспільство, народ, люди) і *publicus* (суспільний, народний); по-третє, словник іншомовних слів визначає «публічний» як відкритий, гласний, суспільний. У новому тлумачному словнику української мови термін «публічний» означає як такий, що відбувається в присутності людей, тобто гласний та публічний, загальнодоступний [26, с. 40]. Водночас у теорії публічного адміністрування існують погляди на розуміння публічного адміністрування як на певний процес (процедура, технологія, механізм тощо) із застосуванням певних методів управлінської діяльності відповідних суб'єктів та прийняття управлінських рішень у передбачених законом правових формах.

Зокрема, О.А Шатило вважає, що технологія публічного адміністрування являє собою детальний опис дій, які повинні бути з чітко визначеною послідовністю, у належний спосіб здійснені з метою досягнення визначених цілей, при цьому, такі дії та порядок їх здійснення має бути чітко прописаний в окремих актах, інструкціях тощо [265, с. 42]. Водночас Т.Б. Семенчук публічне адміністрування уявляє у вигляді організаційно-розпорядчого методу управління держави, що застосовується органами і означає державне управління суспільством, при цьому, діяльність держави полягає в застосуванні сили та авторитету. [232, с. 387]. Очевидно, що такий підхід Т.Б. Семенчука є сумнівним, оскільки владні повноваження держави не можуть здійснюватися в демократичному суспільстві шляхом застосування примусу.

О.Г. Бондар, аналізуючи співвідношення понять «державне управління» та «публічне управління», слушно зауважує, що доцільніше віддавати перевагу саме поняттю публічного управління, оскільки таке поняття надає можливість окреслювати не лише діяльність органів державної влади, але й місцевого самоврядування, включаючи самоврядне управління. Крім того, на думку науковця, необхідно відмовитися від радянських підходів на користь конструктивного провадження кращих європейських практик у царині публічного адміністрування.

При цьому, відмова від поняття державне управління не означає, що такої діяльності наразі не існує, навпаки, така діяльність здійснюється органами державної влади, в межах публічного управління чи адміністрування [291, с. 44].

В цілому, позитивно сприймаючи наведені вище наукові погляди на загальне визначення юридичної природи публічного управління та публічного адміністрування варто зауважити, що за своїм конституційним статусом органи державної влади здійснюють управління суспільними процесами і явищами із застосуванням передбачених законом методів та у визначених правових формах з тим, аби забезпечити ррегулюючий владний вплив, не виключаючи й застосування примусу, на усіх учасників суспільних відносин у тій чи іншій сфері людського життя. Причому, правові рамки можливого у допустимого впливу на учасників суспільних відносин залежать від утверджених і конституційно виражених в суспільстві основних соціальних цінностей, державного устрою, політичного режиму, рівня народовладдя та інших чинників економічного, соціального, державно-правового та іншого характеру. У тоталітарних державах існує централізоване адміністративне управління із застосуванням виключно методів примусу. У демократичних державах місце і роль публічних адміністрацій (органів державної влади і місцевого самоврядування) філософія державного управління передбачає не стільки застосування примусу, як інших альтернативних способів і форм впливу на учасників суспільних відносин.

З розвитком громадянського суспільства та поширенням демократичних цінностей, як зазначає Є.І.Таран, громадяни були незадоволені існуванням великої кількості бюрократичних органів, в яких було зосереджене не лише правління державою та суспільством, але й надання низькоякісних послуг, в зв'язку з чим більшість країн були змушені провести реформування органів публічної влади, покращивши діяльність цих органів у напрямі задоволення потреб населення [249, с. 35]. Зокрема, були визначені такі підходи управління суспільством, як: зміна традиційних основ управління, що базувалися на використанні владних повноважень, на більш гнучкі; перехід від складних бюрократичних процедур на такі, що спрямовані на надання якісних публічних послуг, внаслідок чого з'явилася

нова форма управління в публічному секторі – «публічне адміністрування», що стало закономірним кроком у розвитку державного управління [249, с. 35].

У демократичних країнах романо-германської та континентальної правових систем, до яких адаптується правова система України, поняття «державне управління» в цілому охоплюється загальним поняттям «public administration», який визначається як агрегований механізм (включає політики, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), що фінансується з бюджету держави і відповідає за управління справами виконавчої влади та її взаємодії з іншими зацікавленими сторонами у державі, суспільстві та зовнішньому середовищі [280]. У цьому вбачається одна з причин того, чому в українській правовій доктрині, у теорії державного управління існують різні уявлення про розуміння і співвідношення таких понять як «державне управління» та «публічне адміністрування» [26, с. 39].

У чинному законодавстві України державне управління розкривається крізь призму владного регулюючого адміністративного впливу органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом реалізації належних їм за Конституцією України функцій і повноважень та здійснюється із застосуванням передбачених законом методів та форм впливу на учасників суспільних відносин. При цьому, публічність (public) означає особливі відносини взаємної відповідальності та підпорядкованості, їх втіленням у реальність є участь (або хоча б інтенція до участі) суспільства в управлінні, обов'язковість звітів органів влади про виконану роботу, виборність органів влади, їх відповідальність перед суспільством. Друга складова назви «administration» означає ефективність та якість роботи органів влади, спрямовані на забезпечення благополуччя суспільства.

Якщо співвідносити поняття «державне управління» та «публічне адміністрування», то ключовими елементами для державного управління є держава і державна влада, а також законодавчо регламентований механізм реалізації владних повноважень. Натомість ключовим елементами для публічного адміністрування є суспільство і публічна влада, кінцева мета реалізації публічного адміністрування – це задоволення потреб суспільства. Хоча державне управління та

публічне адміністрування мають схожі визначення, відмінністю таких понять є те, що державне управління належить до авторитарних форм правління, а публічне адміністрування – до демократичних. При цьому, в державному управлінні об'єктом виступає держава, а в публічному адмініструванні об'єктом в першу чергу є громадянське суспільство [249, с. 35]. При цьому, державне управління та регулювання здійснюються виключно з метою регуляції тих чи інших суспільних відносин, а публічне адміністрування спрямоване на забезпечення ефективної реалізації прав та свобод учасниками таких відносин, здійснення державою «сервісних» функцій, а не владного примусу.

Наведені вище науково-теоретичні підходи до розкриття юридичної природи публічного адміністрування в Україні як демократичній, правовій, соціальній державі, де влада, земля та її природні ресурси й інші багатства належать українському народу, а влада та право власності на землю здійснюються від його імені органами державної влади й місцевого самоврядування у визначених законом межах, можна стверджувати, що поняття «публічне адміністрування» необхідно розглядати у контексті демократичного державного управління суспільними процесами і явищами, включаючи й фермерські господарства як самостійне економічне й державно-правове явище з огляду на особливості і характер публічно-приватних правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються у діяльності фермерських господарств. В свою чергу, державне управління та державне регулювання є складовими публічного адміністрування, його окремими видами залежно від того в якій сфері здійснюється публічне адміністрування та з якою метою, а також якими органами та з використанням яких методів. Існування публічного адміністрування не перекреслює факт існування державного управління чи регулювання, оскільки саме через державне управління забезпечується здійснення частини функцій та досягнення завдань публічного адміністрування. Однак, саме категорія публічного адміністрування на сучасному етапі розвитку держави та права є найбільш правильною для використання не лише в теорії, але й в чинному законодавстві України, оскільки охоплює як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, так і самоврядних інституцій, які

реалізують ті чи інші функції публічного адміністрування. В цьому випадку варто погодитися з О.Г. Бондарем, що існує необхідність вироблення єдиної позиції та підходів щодо поняття та функцій публічного управління й адміністрування в земельному праві України, модернізації чинного законодавства України, заміни застарілих термінів на нові [291, с. 42].

Позитивним в цьому випадку є прийняття в цілому Закону України «Про адміністративну процедуру», який набуде чинності 15 грудня 2023 року. Так, в даному законі використовуються такі правові категорії як «публічний інтерес», «функції публічної адміністрації», «публічно-правові відносини» тощо. При цьому, публічний інтерес визначається вказаним Законом не лише як інтерес органів державної влади чи місцевого самоврядування, а також як інтерес суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби [292]. Тобто, чинне законодавство України саму категорію «публічний» асоціює не лише з державою, але з іншими органами та інституціями, суспільством тощо, що в свою чергу вважається прогресивними змінами, що відображають європейський підхід до розуміння держави та публічної адміністрації.

В свою чергу, в земельному та аграрному законодавстві України не існує таких прогресивних змін та в більшій мірі використовуються поняття державного управління чи регулювання. Так, відповідно до ч.1 статті 1 Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [211]. Суб'єктами такого господарювання є фермери - фізичні особи, які мають доступ до сільськогосподарських угідь для виробництва сільськогосподарської продукції та її реалізації на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках, а також сприяти соціальному розвитку села. З огляду на правове становище фермерських господарств та їх функціональне призначення в економіці та суспільстві, в державі

мають визначатися способи здійснення державно-управлінської діяльності у сфері інституційно-правового регулювання відносин, що виникають у діяльності фермерських господарств, які в системі публічного адміністрування необхідно розглядати як об'єкти управлінської діяльності [95], а також як суб'єктів у відносинах публічного адміністрування.

Такий підхід до розуміння публічного адміністрування фермерських господарств дозволяє переглянути усталені в сучасній доктрині аграрного права наукові підходи до розуміння державного управління в сфері сільського господарства, державного регулювання аграрних та поєднаних з ними інших відносин, переглянути закріплені в аграрних законах нормативні положення про взаємини держави та сільськогосподарських товаровиробників, включаючи й фермерські господарства. Адже в наукових публікаціях, дисертаційних дослідженнях практично не використовується термін «публічне адміністрування», а вживаються терміни «державне управління», «державне регулювання» тощо. Водночас у аграрних законах містяться окремі розділи, у яких закріплені положення щодо державного регулювання аграрних правовідносин та повноваження тих чи інших органів публічного адміністрування [95]. Не є виключенням і закон України «Про фермерське господарство», у якому розділ III присвячений державній підтримці фермерських господарств яка може розглядатися у теорії аграрного права як одна з форм публічного адміністрування фермерства в Україні [211].

В рамках дослідження публічного адміністрування фермерських господарств в Україні важливо виокремити правові ознаки публічного адміністрування, які дозволять розкрити юридичну сутність публічного адміністрування фермерських господарств, визначити специфіку такого адміністрування та відмежувати його від публічного адміністрування в інших сферах економіки й суспільства. Публічне адміністрування фермерських господарств здійснюється в пріоритетній сфері економіки, а саме – в сфері сільського господарства. Зважаючи на певну специфіку аграрних правовідносин в Україні, на публічну адміністрацію покладаються додаткові специфічні функції, пов'язані з необхідністю забезпечення розвитку села, законодавчим забезпеченням діяльності фермерських господарств, спрощення

адміністративних процедур тощо. Специфічною ознакою публічного адміністрування фермерських господарств є залежність діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування від кліматичних умов, від геофізичних властивостей землі, використання природних ресурсів, живих організмів тощо. Така діяльність потребує специфічних знань та навичок не лише щодо механізмів публічного адміністрування, а й щодо особливостей виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням сезонного характеру організації виробництва та праці в фермерських господарствах. З огляду на ризикованість ведення сільськогосподарського виробництва публічне адміністрування фермерських господарств в Україні передбачає надання державної підтримки фермерським господарствам подібно до того, як це робиться у країнах ЄС та інших державах з ринковою економікою. Характерною ознакою публічного адміністрування фермерських господарств є обов'язкова участь публічних суб'єктів в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, які виконують свої владні повноваження у відповідності до чинного законодавства України у сфері забезпечення регулюючого впливу на учасників аграрних правовідносин за участю таких господарств. Адже за своїм функціональним призначенням публічне адміністрування спрямовано не лише на сприяння діяльності створеним фермерським господарствам, а й на встановлення правових зв'язків з іншими, приватними учасниками таких правовідносин, тобто фізичними особами, які виявляють бажання створити фермерське господарство, або ж здійснюють підприємницьку діяльність у сільському господарстві в інших організаційно-правових формах, та для яких необхідні тісні зв'язки з органами публічної адміністрації з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Характерною особливістю публічного адміністрування фермерських господарств є й те, що діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в забезпеченні адміністративного впливу та ефективної підтримки таких господарств здійснюється з огляду на публічно-приватний характер аграрних правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються після проведених перетворень у сільському господарстві та соціальній сфері села за наслідками

земельної, аграрної, соціальної та інших реформ на засадах децентралізації влади, дерегуляції економіки, адаптації аграрного законодавства до вимог СОТ, права й законодавства ЄС. За таких умов забезпечення регулюючого впливу з боку держави на функціонування фермерських господарств виключає абсолютне централізоване імперативне примусове управління господарською та іншою діяльністю таких господарств, а має здійснюватися збалансовано із застосуванням переважно диспозитивних, рекомендаційних та імперативних методів інституційно-правового регулювання аграрних правовідносин, де міра можливої та допустимої поведінки публічних суб'єктів визначена Конституцією України, законами України та ратифікованими міжнародно-правовими актами.

Відтак, завдання публічного адміністрування фермерських господарств полягає в створенні таких умов їх розвитку, які нададуть максимально можливостей для ефективного розвитку самих господарств та соціальної сфери села. До таких умов можуть бути віднесені публічні послуги, державні дотації, державні гарантії, страхування ризиків діяльності фермерського господарства тощо. Маються на увазі організаційні, фінансові, майнові, правові засоби регулювання, які мають стимулюючий вплив, і застосування яких може здійснити лише держава через органи виконавчої влади в особі Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, інспекцій, державних адміністрацій (включаючи центри надання адміністративних послуг) та сільських/селищних рад [95]. Виходячи з цього, вбачається, що термін «публічне адміністрування» є найбільш вдалим та коректним для позначення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку фермерських господарств в Україні. При цьому, публічне адміністрування ФГ є специфічною діяльністю органів публічної адміністрації, спрямовану на забезпечення як інтересів фермерських господарств, так і потреб у розвитку соціальної сфери села. Наведені вище істотні ознаки публічного адміністрування фермерських господарств показують, що у правовому розумінні поняття «публічне адміністрування» має розглядатися крізь призму публічно-приватних аграрних правовідносин, у яких необхідно вирізняти в якості окремого виду правовідносин у сфері здійснення державного регулювання

розвитку сільського господарства та поєднаних з галузями економіки. Виходячи з цього має визначатися й об'єктний, суб'єктний склад та зміст таких правовідносин.

З огляду на загальне розуміння управлінської діяльності, де має існувати зворотній зв'язок між суб'єктом управління та його об'єктом, визначення об'єктного складу в правовідносинах з публічного адміністрування фермерських господарств викликає значний науковий інтерес. В українській теорії аграрного права поки питання об'єктного і суб'єктного складу, а також змісту аграрних правовідносин, пов'язаних із здійсненням публічного адміністрування, залишаються не дослідженими. У цьому зв'язку вбачається, що структура об'єктного складу в цих правовідносинах є складною. На наш погляд, у здійсненні владної управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування фермерські господарства виступають як об'єкти управління. Водночас у здійсненні адміністрування діяльності таких господарств, фермерські господарства є рівноправними учасниками таких правовідносин, а відтак не можуть розглядатися як об'єкти, а набувають статусу суб'єктів з визначеним законом правовим статусом. Якщо це так, то об'єктами правовідносин з публічного адміністрування фермерських господарств мають виступати матеріальні й нематеріальні цінності природного, виробничого, соціального, інтелектуального та іншого характеру. Маються на увазі земля, природні ресурси, праця, виробничі потужності, урожай, фінанси та інші об'єкти.

Щодо суб'єктного складу в правовідносинах з публічного адміністрування фермерських господарств, то тут необхідно зазначити наступне. У структурі таких правовідносин суб'єктами виступають не лише органи публічної адміністрації, а й недержавні самоврядні інституції, які забезпечують в першу чергу представництво інтересів фермерських господарств перед органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечують інформаційну та консультативну та іншу підтримку фермерства як економічного, соціального і державно-правового явища.

Досліджуючи поняття та перелік суб'єктів публічного адміністрування, вчені у галузі адміністративного права до таких суб'єктів відносять лише органи державної влади та місцевого самоврядування. Так, О.В. Сукманова визначає

суб'єктом публічного адміністрування орган, який наділений певними власними повноваженнями та має можливість здійснювати оперативно-розпорядчу функцію в певній галузі, може самостійно бути суб'єктом відповідальності та, відповідно, виступає учасником адміністративно-правових відносин [246, с. 65]. Аналогічну позицію висвітлює Т.О. Карабін, яка до суб'єктів публічного адміністрування відносить органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та державні органи влади, які не належать до жодної з трьох гілок державної влади (національні комісії регулювання природних монополій, Національний банк України, Служба безпеки України тощо) [79, с. 166]. В свою чергу Т.А. Коляда також підтримує зазначений вище підхід та визначає, що суб'єкти публічного адміністрування це в першу чергу система органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також їх посадові та службові особи, установи та організації, недержавні інституції та структури, які наділені чинним законодавством України на здійснення управлінських функцій для задоволення публічних інтересів [92, с. 20].

Як бачимо, названі вище вчені до системи суб'єктів публічного адміністрування відносять виключно органи публічної адміністрації, які здійснюють управлінські функції. Такий підхід можна розглядати лише як одну зі сторін у визначенні юридичної природи публічного адміністрування фермерських господарств, оскільки не охоплює інших учасників таких правовідносин.

Обґрунтованим в даному випадку видається підхід Свистовича Р.С., який вважає, що разом з органами державної влади та місцевого самоврядування функції публічного адміністрування також здійснюють недержавні самоврядні інституції, фізичні чи юридичні особи приватного права [231, с. 41]. Таку систему суб'єктів публічного адміністрування Свистович Р.С. наводить, досліджуючи суб'єктний склад адміністративно-правових відносин, оскільки вважає, що адміністративно-правові відносини формуються, як правило, в особливій сфері суспільного життя — публічному адмініструванні, у зв'язку зі здійсненням суб'єктами публічної адміністрації публічних функцій [231, с. 41]. При цьому, зважаючи на специфіку аграрних правовідносин, перелік суб'єктів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є значно ширшим від переліку суб'єктів

публічного адміністрування, який наводиться в теорії адміністративного права. В зв'язку з цим суб'єктів публічного адміністрування фермерських господарств можна розділити на декілька видів залежно від функцій та повноважень, якими такі суб'єкти наділені, а саме:

1) органи публічної адміністрації. До зазначених суб'єктів належать органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які реалізують владні повноваження. До органів публічної адміністрації, які беруть участь в публічному адмініструванні фермерських господарств в Україні належить Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, профільні міністерства та відомства (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру тощо), а також органи місцевого самоврядування), Державний аграрний фонд, Український державний фонд підтримки фермерських господарств тощо.

2) недержавні самоврядні інституції. Асоціація фермерів та приватних землевласників України, Всеукраїнська асоціація громад тощо. Зазначені вище суб'єкти в більшій мірі реалізують інформаційну функцію, беруть участь в законотворчому процесі шляхом надання пропозицій та зауважень до проектів законів тощо. При цьому, дані органи не наділені владними повноваженнями, не зважаючи на їх вагомую роль в публічному адмініструванні фермерських господарств в Україні. Роль таких суб'єктів важлива в процесі публічного адміністрування фермерських господарств в умовах децентралізації.

3) фермерські господарства. Віднесення фермерських господарств до суб'єктів публічного адміністрування є спірним питанням, оскільки публічне адміністрування багатьма вченими розглядається як діяльність органів публічної адміністрації, які наділені владними повноваженнями та реалізують їх. Однак, публічне адміністрування ФГ в Україні має свою специфіку, оскільки розглядається не лише як діяльність органів публічної адміністрації, а також як діяльність інших фізичних та юридичних осіб, що спрямована на забезпечення діяльності фермерських господарств в Україні. Саме тому фермерські господарства також є суб'єктами публічного адміністрування, які здійснюють свою господарську

діяльність, взаємодіють з іншими суб'єктами публічного адміністрування, реалізують свої права та обов'язки. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні не може існувати без фермерського господарства як основного суб'єкта, мета діяльності якого – виробництво сільськогосподарської продукції.

Поняття публічного адміністрування фермерських господарств в Україні розкривається через призму суспільних відносин. Відтак, об'єктами публічного адміністрування фермерських господарств є земля та природні ресурси у екологічних системах, праця та знання людини, яка реалізовується в процесі діяльності ФГ, а також цілісні майнові комплекси, відокремлені садиби тощо. Залежно від кожного з об'єктів ПАФГ суб'єкти публічного адміністрування, зокрема, органи публічної адміністрації зобов'язані створювати правові та інституційні передумови для прогресивного розвитку фермерства як основи аграрного ладу в Україні. Резюмуючи викладене, публічне адміністрування фермерських господарств в Україні може розглядатися в декількох значеннях, які мають одну спільну ознаку – це забезпечення господарської діяльності фермерських господарств в Україні.

Враховуючи визначення поняття та особливості публічного адміністрування в теорії аграрного права, а також поняття «державного управління», яке наразі розкривається в чинному законодавстві України, публічне адміністрування фермерських господарств можна визначити в декількох значеннях:

1) законодавчо забезпечена діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб з реалізації функцій і повноважень, здійснення прав і виконання обов'язків, спрямованих на розвиток фермерства як основи сільського господарства і соціальної сфери села, внаслідок чого між цими суб'єктами виникають суспільні відносини, які потребують правової регламентації шляхом визначення можливої і допустимої міри державного, самоврядного (адміністративного) впливу на тих приватних учасників, які мають намір створити створили фермерські господарства;

2) законодавчо забезпечена діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на реалізацію гарантованих Конституцією України прав на землю та інші природні ресурси, на зайнятість, на працю, соціальний захист селян, безпечне довкілля, виконання передбачених законом обов'язків, внаслідок чого виникають суспільні відносини, які потребують правової регламентації, а також зобов'язують органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечити реалізацію прав і виконання обов'язків, спрямованих на розвитку фермерства як основи сільського господарства, соціальної сфери села;

3) як законодавчо визначений процес адміністративного впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, який полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності фермерських господарств, з метою підвищення ефективності такої в спосіб, найбільш сприятливий для таких суб'єктів [95].

4) як суспільні відносини, які виникають між фермерським господарством з одного боку та органами публічної адміністрації, недержавними самоврядними інституціями, іншими фізичними та юридичними особами, та спрямовані на забезпечення діяльності фермерських господарств, в тому числі в процесі створення ФГ, використання землі та інших природних ресурсів на праві власності чи користування, використання фермерським господарством людської праці, знань та навиків, та здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутку.

Порівняно з суб'єктами публічного адміністрування, які досліджуються в теорії адміністративного права, перелік суб'єктів ПАФГ є дещо ширшим, оскільки до цього переліку можна віднести недержавні самоврядні інституції та фермерські господарства, в тому числі й сімейні ФГ без створення юридичної особи. Саме ці суб'єкти грають вирішальну роль в ПАФГ та спрямовують діяльність інших суб'єктів публічного адміністрування.

Об'єктами публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є земля та інші природні ресурси, які використовує ФГ для здійснення своєї діяльності, а також людські ресурси, такі як праця, інформація та знання, цілісні майнові комплекси, обладнання та інше майно.

Зміст публічного адміністрування складають аналогічний до змісту аграрних правовідносин та складається з суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів ПАФГ.

2.2. Класифікація публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.

Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні має здійснюватися в межах чітко визначеної компетенції органів публічної адміністрації та у відповідності до нормативно визначеного механізму, який забезпечує чіткість та прозорість адміністративних процедур. Аби можна було в кожній конкретній ситуації розуміти, яка саме адміністративна процедура має застосовуватися в аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств, необхідно визначити вид публічного адміністрування у взаємодії держави та ФГ, а також встановити, як мають регулюватися такі відносини та який результат необхідно досягнути. Для досягнення цієї мети доцільним є проведення наукової класифікації публічного адміністрування як різновиду аграрних правовідносин у системі інституційно-функціонального забезпечення розвитку фермерських господарств в Україні. В українській теорії аграрного права питання класифікації публічного адміністрування як різновиду аграрних правовідносин окремо не були предметом наукового пошуку з причин, про які було сказано у попередніх розділах цієї роботи. Водночас наявні у доктрині аграрного права наукові результати з питань аграрних правовідносин, викладені у дисертації та монографії В.Ю. Уркевича та інших вчених, складають методологічну основу для проведення класифікації аграрних правовідносин у сфері публічного адміністрування фермерських господарств [260, с. 157]. Разом з тим, для дослідження юридичної сутності публічного адміністрування фермерських господарств необхідно використовувати міжгалузевий підхід до проведення і класифікації публічного адміністрування як окремого правового явища на окремі види.

Зокрема, у теорії адміністративного права (В.Р. Біла, О.М. Ястремська, О.М. Сукманова та інші вчені) зроблені спроби дослідити публічне адміністрування крізь

призму окремих його видів. Аналіз наукових джерел з адміністративного права показує, що публічне адміністрування можна розглядати крізь призму загального і спеціального публічного адміністрування з наступним поділом кожного з цих видів на окремі групи чи підвиди. При цьому, критерії для проведення такого поділу можуть бути різні. Для публічного адміністрування фермерських господарств до таких критеріїв можуть бути віднесені галузь економіки, сфера поширення, об'єктний склад, інституційно-правові форми, напрями, способи управлінського впливу на учасників аграрних правовідносин тощо.

Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні за галузевою ознакою можна поділити на загальні види, тобто ті, які відповідають видам публічного адміністрування суспільних відносин в цілому, та особливі види, притаманні лише для сфери сільського господарства, в зв'язку з специфічним об'єктом публічного адміністрування – фермерським господарством.

За сферами поширення публічного адміністрування до загальних видів публічного адміністрування належать: а) міжнародне публічне адміністрування, яке здійснюється органами, створеними або світовим співтовариством, або регіональними міжнародними об'єднаннями, такими, як, наприклад, СОТ, у рамках якої відповідно до «Угоди про сільське господарство», «Про санітарні та фітосанітарні вимоги», інших багатосторонніх угод цієї організації, Україна та інші держави-члени СОТ мають забезпечувати публічне адміністрування діяльності фермерських господарств за тими вимогами і стандартами, які передбачені у цих угодах (наприклад, скасування експортних субсидій, скорочення прямої бюджетної підтримки з боку держави, вільний доступ до аграрних ринків тощо); б) публічне адміністрування на загальнодержавному рівні, яке здійснюється безпосередньо в межах країни із залученням органів державної влади, в тому числі Кабінету Міністрів України, профільних міністерств та відомств; в) публічне адміністрування на місцевому рівні, для якого характерною ознакою є участь органів місцевого самоврядування у реалізації своїх функцій і повноважень з питань розвитку фермерських господарств у межах об'єднаних територіальних громад та їх адміністративно-територіальних одиниць (створення Стратегій

розвитку сільського господарства, підтримки фермерських господарств, надання соціальної допомоги, формування відокремлених садиб фермерських господарств, запровадження державно-приватного партнерства з створення меліоративних систем, переробки сільськогосподарської продукції тощо)

Залежно від об'єкта здійснення публічне адміністрування можна поділити на такі види: а) інституційно-функціональне публічне адміністрування, що реалізується органами публічної адміністрації в тій чи іншій сфері публічного адміністрування (сільське господарство, транспорт, туризм тощо); б) територіальне публічне адміністрування, спрямоване на комплексний розвиток конкретних територій та регіонів, яке здійснюється як органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування конкретного регіону.

В теорії адміністративного права В.Я. Малиновський визначає інституційний механізм публічного адміністрування як один з видів публічного адміністрування, який здійснюється на структурно-функціональних засадах побудови політичної системи та формування органів державної влади. Інституційний механізм при цьому надає можливість визначити взаємозв'язок між змінами інституційних структур апарату публічної адміністрації та результатами здійснення публічного адміністрування. На думку науковця О.К. Гордєєва, інституційний вид публічного адміністрування належить до загальних видів публічного адміністрування та є своєрідною цілісною системою органів публічної адміністрації, яка має комплекс взаємопов'язаних функцій [96].

Об'єктний склад у аграрних правовідносинах з публічного адміністрування дозволяє визначити специфічні види діяльності публічного адміністрування, у якому можуть бути використані особливі форми, методи та цілі прийняття управлінських рішень для забезпечення розвитку фермерських господарств. Маються на увазі, зокрема, такі види публічного адміністрування фермерських господарств, які здійснюються органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими, професійними утвореннями які забезпечують підтримку фермерських господарств шляхом створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів та служб; прийняття нормативно-правових актів, які

забезпечують діяльність фермерських господарств на правовому рівні, надання інформаційних послуг тощо [96]. Для прикладу, в Україні діє пілотна версія сайту Український державний фонд підтримки фермерських господарств [138], завданням якого є виконання функцій з реалізації державної політики щодо становлення і розвитку фермерських господарств в установленому законодавством порядку.

Таким чином, інституційно-функціональне публічне адміністрування є видом публічного адміністрування, яке характеризується сукупністю взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами та іншими недержавними самоврядними організаціями, які сприяють реалізації публічного адміністрування в тій чи іншій сфері, дотримання його принципів, а також забезпечують узгодження інтересів різних суспільних груп, координують їх діяльність з метою досягнення цілей розвитку держави. Інституційне забезпечення публічного адміністрування у сфері регулювання сільськогосподарських відносин варто розглядати через призму цілеспрямованої діяльності органів публічної влади, яка впливає на стан та розвиток фермерських господарств.

З огляду на публічно-приватний характер аграрних правовідносин публічне адміністрування обмежує прямий адміністративний вплив за принципом «влади і підпорядкування» та зумовлює до необхідності застосування інших методів впливу на учасників таких правовідносин через дозвіл, стимулювання, рекомендації тощо. Тому залежно від таких методів регулювання публічне адміністрування в ринкових умовах, відповідно до вимог СОТ, ЄС, має бути стимулюючим і таким, що не порушує законів ринкової економіки.

Стимулююче публічне адміністрування передбачає законодавчо забезпечену діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб приватного права, інших учасників аграрних правовідносин, та яка спрямована на забезпечення реалізації прав та інтересів фермерських господарств, в тому числі спрямована на забезпечення найефективнішого ведення сільськогосподарського товаровиробництва. Стимулююче публічне адміністрування пов'язується з наданням суб'єктами публічного адміністрування

для ФГ певних адміністративних послуг, надання дозволів, пільг тощо. До даного виду публічного адміністрування в першу чергу включається надання органами публічної адміністрації адміністративних послуг [96]. Для прикладу, процес створення фермерського господарства включає в себе надання такої адміністративної послуги як державна реєстрація створення фермерського господарства. Згідно з абзацом 5 Листа Міністерства юстиції України № 10575/8.4.3/32-19 від 25.11.2019 року «Щодо порядку державної реєстрації сімейних фермерських господарств», фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець [270]. Також одним з видів адміністративної послуги, яка надається фермерським господарствам, є видача органами державного архітектурно-будівельного контролю України дозвільних документів на будівництво будівель та споруд сільськогосподарського призначення, та введення вказаних об'єктів в експлуатацію.

Окремим специфічним підвидом публічного адміністрування, що входить до стимулюючого публічного адміністрування, можна віднести надання органами публічної адміністрації фінансової підтримки діяльності фермерських господарств. Так, згідно з Законом України «Про фермерське господарство», Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам», а також (що є досить зручним) згідно інформації з сайту Фонду, фінансова підтримка надається на конкурсних засадах: 1) новоствореним фермерським господарствам - строком від трьох п'ятдесяти років для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, провадження виробничої діяльності; 2) фермерським господарствам (крім новостворених) - строком до п'яти років для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів [179].

Ще одним важливим специфічним підвидом стимулюючого публічного адміністрування фермерських господарств є надання публічною адміністрацією субсидій. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у

державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств», новоствореним фермерським господарствам у період їх становлення (перші три роки після створення) виділяється бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь [179].

Окремим підвидом стимулюючого публічного адміністрування ФГ в Україні можна виділити передбачену на державному рівні державну підтримку фермерських господарств в сфері страхування сільськогосподарської продукції [198].

Як бачимо, названі вище види публічного адміністрування фермерських господарств передбачають застосування диспозитивних методів забезпечення реалізації організаційних, фінансових, управлінських, майнових, інвестиційних та інших заходів, спрямованих на створення та ефективне функціонування таких суб'єктів агробізнесу в ринкових умовах відповідно до законодавства та укладених договорів щодо надання тих чи інших послуг, кредитів, державної підтримки, державно-приватного партнерства тощо. Водночас публічне адміністрування фермерських господарств не виключає застосування імперативних управлінських методів впливу на поведінку учасників аграрних відносин у тих випадках, коли це прямо передбачено законом. Імперативне публічне адміністрування у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування передбачає в межах законодавчих повноважень безпосередній вплив на поведінку усіх суб'єктів аграрних правовідносин, включаючи й фермерські господарства. Такий вид публічного адміністрування має превентивний характер, оскільки спрямований насамперед на забезпечення реалізації фермерськими господарствами чинного законодавства шляхом додержання і виконання його норм, а також застосування примусу до тих суб'єктів у випадках, передбачених законом, з метою запобігання настання для фермерських господарств негативних наслідків майнового, фінансового, екологічного, правового та іншого характеру [96].

Особливістю імперативного публічного адміністрування фермерських господарств, до якого також належить юридична відповідальність, є те, що він застосовується виключно з метою недопущення настання негативних наслідків не

лише для фермерських господарств, так і для держави і суспільства в цілому, тобто є видом публічного адміністрування, який реалізується у виключних випадках, передбачених у законах та підзаконними нормативно-правовими актами..

Науковий аналіз прийнятих в Україні аграрних законів показує, що імперативне публічне адміністрування може бути застосоване у діяльності фермерських господарств стосовно усіх об'єктів аграрних правовідносин (землі, природних ресурсів, майна, фінансів, безпечності та якості сільськогосподарської продукції, екологізації виробництва, доступу до ринку тощо). Так, наприклад, за статтею 143 ЗК України примусове припинення прав на земельну ділянку здійснюється у судовому порядку в тому числі в разі: а) використання земельної ділянки не за цільовим призначенням; б) неусунення допущених порушень законодавства (забруднення земель радіоактивними і хімічними речовинами, відходами, стічними водами, забруднення земель бактеріально-паразитичними і карантинно-шкідливими організмами, засмічення земель забороненими рослинами, пошкодження і знищення родючого шару ґрунту, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, порушення встановленого режиму використання земель, що особливо охороняються, а також використання земель способами, які завдають шкоди здоров'ю населення) в строки, встановлені вказівками (приписами) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі [74]. Дана норма розповсюджується також на фермерські господарства, які використовують земельні ділянки всупереч цільовому призначенню чи з порушеннями чинного законодавства України, що підтверджується матеріалами практики. Зокрема, Кам'янець-Подільською місцевою прокуратурою встановлено, що наказами Головного управління Держземагенства в області затверджено документацію із землеустрою та прийнято рішення про передачу громадянину для ведення фермерського господарства 927 га землі, розташованої за межами населеного пункту. Було встановлено, що при прийнятті таких рішень посадовці формально підійшли до вирішення заяв громадянина, не пересвідчилися у волевиявленні заявника створити фермерське

господарство та його спроможності вести діяльність такого виду – виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатись її переробкою та реалізацією, а також у наявності необхідної техніки та інших засобів обробітку великих площ земель. Дійсний намір землекористувача спрямовувався не на ведення фермерського господарства, а на штучне використання цієї процедури як пільгового порядку одержання земель державної власності в оренду без проведення земельних торгів. У зв'язку із цим, діючи на захист інтересів держави, прокуратура звернулася до суду з вимогами визнати вказані накази Головного управління Держземагентства в області незаконними та скасувати їх, а також визнати недійсними договори оренди землі [123].

Проведений науковий аналіз видів публічного адміністрування фермерських господарств дозволяє зробити загальний висновок про те, що юридична природа такого адміністрування розкривається через його зміст і за тими чи іншими критеріями може бути класифіковане на окремі види, кожний з яких характеризується особливостями його здійснення. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні може бути поділене на окремі види, залежно від сфери поширення, форм та методів здійснення тощо. При цьому, визначення до якого саме виду можна віднести ПАФГ в конкретній ситуації надає можливість встановити межі можливої поведінки суб'єктів публічного адміністрування, їхні права та обов'язки у публічно-приватних аграрних правовідносинах за участю фермерських господарств.

2.3. Принципи публічного адміністрування фермерських господарств

Наукове дослідження юридичної природи публічного адміністрування фермерських господарств зумовлює до необхідності проведення теоретичного аналізу основоположних засад, на яких органи державної влади і місцевого самоврядування та інші суб'єкти відповідно до закону мають забезпечувати здійснення своїх функцій і повноважень, реалізацію прав і обов'язків з питань створення, функціонування та припинення фермерських господарств у ринкових економічних умовах. Потреба в науковому розв'язанні такого завдання обумовлена

не лише об'єктивними обставинами, а й суб'єктивними чинниками, до яких, зокрема, можна віднести відсутність у доктрині аграрного права наукових розробок щодо принципів публічного адміністрування фермерських господарств, а також на відсутність у чинному аграрному законодавстві та інших законах нормативних вимог щодо того, на яких основоположних засадах має базуватися діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування у забезпеченні публічного адміністрування фермерських господарств у ринкових економічних умовах та необхідністю адаптації законодавства з цих питань до вимог права ЄС.

Діяльність органів публічної адміністрації має здійснюватися виключно в рамках правового поля. В зв'язку з цим в науці та на законодавчому рівні мають бути напрацьовані основоположні засади діяльності суб'єктів публічного адміністрування, які визначатимуть спрямованість таких дій, в тому числі в процесі публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Законодавче закріплення принципів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні відсутнє, що породжує необхідність спочатку теоретичного дослідження ролі принципів під час здійснення публічного адміністрування, їх класифікації та особливостей реалізації, а потім подальше закріплення цих принципів в чинному законодавстві України. Аналогічно в чинному законодавстві України відсутній перелік принципів державної аграрної політики. Спроба закріпити такі принципи була здійснена в проекті Закону України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» від 04.10.2018 року №9162, який так і не був прийнятий. Відповідно до вказаного проекту, державна аграрна політика та державна політика сільського розвитку ґрунтуються на принципах: прозорості, прогнозованості та відкритості державного управління та регулювання; стабільності нормативно-правового регулювання; застосуванні стратегічного планування та середньострокового бюджетного планування у сфері аграрного виробництва; створення належних умов для державної підтримки сільськогосподарських виробників залежно від установлених законодавством критеріїв їх діяльності; стимулювання сільськогосподарських виробників до раціонального природокористування з урахуванням регіональних умов розвитку

сільського господарства; свободи підприємницької діяльності та підтримки і сприяння формуванню лідерства у сільській місцевості; захисту прав та інтересів вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції; вільного обігу сільськогосподарської продукції на території України; доступності соціальних послуг для сільського населення; заборони незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини виробників сільськогосподарської продукції; недопущення будь-яких проявів дискримінації та забезпечення рівних можливостей для людей з особливими потребами; залученості громадянського суспільства та наукової спільноти до формування та реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку [194].

Також принципи публічного адміністрування під час здійснення адміністративної процедури закріплені в Законі України «Про адміністративну процедуру», який набере чинності 15.12.2023 року. Так, відповідно до вказаного закону, кожна адміністративна процедура, тобто порядок розгляду та вирішення справи органом публічної адміністрації, здійснюється на принципах верховенства права, законності, пропорційності та відкритості, своєчасності, ефективності, офіційності, гарантування прав кожної особи, гарантування ефективних способів правового захисту. Варто зазначити, що останній принцип є новелою для чинного законодавства України в розрізі публічного адміністрування, оскільки визначає гарантії захисту прав особи від неправомірних дій органів публічного адміністрування під час реалізації адміністративної процедури [292]. Однак, наскільки якісно вказані принципи будуть реалізовуватися на практиці – наразі складно оцінити. Для того, щоб закріплені на законодавчому рівні принципи публічного адміністрування не несли в собі лише формальний характер, а реально спрямовувати діяльність суб'єктів публічного адміністрування на практиці, необхідне комплексне теоретичне дослідження таких принципів в теорії адміністративного, земельного, аграрного та екологічного права. Легалізація основних засад діяльності органів публічної адміністрації в сфері АПК має бути здійснена з урахуванням теоретичних напрацювань науковців. У цьому зв'язку

М.О. Долинська справедливо зазначає, що в першу чергу необхідно було б закріпити в Конституції України принцип пріоритетності сільського господарства як галузі народного господарства, а також визнати державну підтримку і рівність всіх форм господарювання подібно до того, як це зроблено у законодавстві деяких зарубіжних країн [59], і на цій основі вибудовувати державну аграрну політику, реалізація якої має забезпечуватися на визначених у законах принципах, методах, формах публічного адміністрування розвитку сільського господарства і фермерських господарств зокрема.

В українській доктрині аграрного права недостатньо досліджені методологічні, теоретичні і законодавчі засади принципів правового регулювання аграрних відносин, не проведено комплексний і системний науковий аналіз практики їх застосування. Тому для розкриття юридичної сутності принципів публічного адміністрування необхідно використовувати етимологічне значення терміну «принцип» та наукові положення загальної теорії права, адміністративного, аграрного, земельного та інших галузей національної правової системи. Енциклопедичний словник з державного управління визначає поняття «принцип» як основне вихідне положення будь-якої теорії чи вчення, вихідні засади пояснень чи керівництва до дії [62, с. 200]. У загальній теорії права це поняття визначається як вихідні, керівні, засадничі ідеї (начала) права, що закріплені в законах та інших нормативних актах або безпосередньо (текстуальне закріплення) або ж впливають із їх змісту (змістовне закріплення) і виводяться із системи законодавства логіко-індуктивним шляхом [89, с. 145]. Принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності й підвалини цього типу держави та права, є однопорядковими із сутністю права, а також характеризуються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначущістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [90, с. 35].

Як визначає Колодій А.М., важливо підкреслити те, що така категорія як «принцип» пов'язана з поняттям «сутності» та «закономірності». Визначення вказаних понять дає можливість визначати правові принципи через певні закономірності розвитку суспільства. При цьому, слово «принцип» походить від

латинського слова «*principium*» та позначає яке найзагальніші вихідні положення та правила, що визначають сутність кожного явища, його спрямованість і найголовніші властивості [157, с. 44].

Принципи права відображають закономірності суспільного розвитку, об'єктивно зумовлені характером суспільних відносин. При цьому, на думку європейських правознавців, судові рішення в європейському праві виступають як матеріальні прояви правових принципів [9, с.52]. При цьому, варто погодитися з В. М. Єрмоленко, що природа правових принципів об'єктивна, тому вони не придумуються вченими, а виникають самостійно і незалежно від останніх та постійно уточнюються ними на основі узагальнень практики правового регулювання відповідних аграрних відносин [297, с.55].

В теорії державного управління «принцип» розглядається як прояви закономірностей, відношення або взаємозв'язки суспільно-політичного характеру і інших груп елементів державного управління, відображені у вигляді певного наукового положення, що застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління [62, с. 200]. Таке розуміння сутності принципів як правової категорії у державному управлінні є прийнятним для дослідження принципів публічного адміністрування фермерських господарств.

У доктрині адміністративного права науковці надають різні визначення поняття «принцип», «принципи». В зв'язку з цим варто навести авторські підходи деяких вчених з адміністративного права щодо розуміння принципів як правових понять. Для прикладу, С.І. Чернов визначає принципи публічного адміністрування як основоположні правила, які відображають зміст законодавства та повинні бути закріплені в нормативно-правових актах, та також мають застосовуватися в науковій та практичній діяльності [264, с. 15]. При цьому, Чернов С.І. визначає, що такі керівні правила мають постійно використовуватися суб'єктами управління, а не публічного адміністрування, що породжує невідповідності досліджуваного поняття та його трактування [264, с. 15]. Водночас О.М.Ястремська також зводить поняття принципів до управлінської діяльності та вказує, що принципи публічного адміністрування використовують з метою визначення та тлумачення суті

суспільних процесів, встановлення особливостей діяльності публічних органів і суспільства [277, с. 80] Такий підхід є дещо спірним в частині визначення принципів, основне завдання яких пояснити суспільні процеси. На нашу думку, основна роль принципів полягає в встановленні основоположних засад діяльності органів публічного адміністрування. В зв'язку з цим слушною видається позиція О.М. Замрій, що принципи публічного адміністрування необхідно визначати як вихідні начала, які покладені в основу організації і функціонування місцевої влади та які визначають її властивості, риси та ознаки на сучасному етапі [71, с. 60].

В українських доктринах аграрного, земельного права окремі питання принципів правового регулювання аграрних відносин висвітлювались у наукових та освітніх джерелах таких авторів як А.В. Духневич, В.П. Жушман, В.М. Єрмоленко, А.М. Запорожець, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, Т.О. Коваленко, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, С.І. Марченко, В.В. Носік, А.М. Статівка, М.М. Чабаненко, В.З. Янчук та ін.. Так, В.П. Жушман визначає принципи аграрного права як провідні ідеї, основоположні засади, а також наукові положення, відображені в нормах цієї галузі права, які в комплексі регулюють аграрні відносини [4]. Можливо, характеристика принципів як засад, які регулюють аграрні правовідносини, є дещо суперечливою, оскільки можуть ототожнюватися з нормами чинного законодавства України, які спрямовані на регулювання аграрних правовідносин, тому в цьому випадку коректніше вказувати, що принципи спрямовують напрямки публічного адміністрування аграрних правовідносин.

Н.І. Титова принципи права визначає як засади, які чітко закріплюються в правових нормах та відображають певні закономірності кожної галузі права [3]. На думку В.В. Носіка принципи земельного права України, як і його норми, становлять юридичну основу правового регулювання суспільних земельних відносин з метою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод на землю, забезпечення охорони землі та утвердження правопорядку в цих відносинах. Принципи земельного права необхідно розглядати як основоположні засади, ідеї, беззаперечні вимоги та загальновизнані в суспільстві імперативи, які узагальнено

виражені в нормах законів у вигляді універсальних, абстрагованих від конкретних суспільних відносин приписів, положень [73].

Наведені вище загальнотеоретичні визначення поняття «принципів» у загальній теорії права, у теорії адміністративного, аграрного, земельного права можуть бути покладені в основу розкриття сутності принципів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні, проведення їх класифікації, визначення їх особливостей у правовому регулюванні правовідносин у публічному адмініструванні фермерських господарств. Якщо в теорії адміністративного права наявні напрацювання вчених щодо поняття та правової характеристики принципів публічного адміністрування, то в теорії аграрного права такі напрацювання практично відсутні, зважаючи на те, що публічне адміністрування фермерських господарств як явище є новим для науки аграрного права.

Принципами публічного адміністрування фермерських господарств в Україні можна вважати керівні правила та засади, які є обов'язковими для застосування суб'єктами публічного адміністрування та іншими учасниками у процесі здійснення ПАФГ. Для ПАФГ притаманні загальні вихідні положення публічного адміністрування, а також спеціальні правові засади, які мають застосовуватись під час публічного адміністрування фермерських господарств. До загальних принципів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні можуть бути віднесені основоположні засади, які застосовуються до суспільних відносин в усіх галузях права, включаючи земельне та аграрне право. Такі принципи випливають з Конституції України, частково закріплені в чинному законодавстві України, здебільшого в процесуальних кодексах. До таких принципів належать: а) верховенство права; б) рівність; в) законність; г) свобода; ґ) повага до честі та гідності; д) доступ до інформації тощо. До загальних принципів публічного адміністрування вчені відносять також: а) об'єктивність; б) пропорційність; в) незловживання владою; г) демократію та соціальна справедливість [268]. Загальні принципи, як стверджує В.В. Носік, мають універсальний нормативно-імперативний характер і застосовуються до регулювання суспільних відносин в усіх галузях правової системи, включаючи земельне та аграрне право [73], а відтак

можуть бути застосовані й до правового регулювання суспільних відносин у сфері публічного адміністрування фермерських господарств, з врахуванням особливостей ведення сільського господарства та правового становища фермерських господарств серед інших суб'єктів аграрного бізнесу в Україні.

При цьому, галузі аграрного права притаманні спеціальні принципи, реалізація яких здійснюється в рамках аграрного права. Принципами правового регулювання аграрних відносин В.П. Жушман називає наступні: рівність учасників аграрних правовідносин; свобода ведення підприємницької діяльності та свобода обрання форм сільськогосподарської діяльності; взаємозв'язок трудової діяльності та природно-кліматичних умов виробництва; пріоритетність розвитку АПК; демократизація системи управління аграрно-промислового комплексу; охорона і усіх форм власності та різноманітних організаційно-правових форм сільськогосподарських товаровиробників; господарська самостійність та відповідальність суб'єктів сільськогосподарської діяльності і праці; відсутність втручання органів публічної адміністрації в господарську діяльність суб'єктів господарювання в сфері АПК тощо [230, с. 129].

В. М. Єрмоленко до принципів аграрного права включає: принцип забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною; принцип забезпечення продовольчої безпеки держави; принцип урахування особливостей сільськогосподарської діяльності; принцип вільного обрання селянами форм і напрямів сільськогосподарської діяльності; принцип забезпечення рівності учасників аграрних правовідносин; принцип підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки; принцип забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства; принцип пріоритетності соціального розвитку села; принцип екологізації сільського господарства; принцип гарантованості захисту прав сільськогосподарських товаровиробників; принцип постійного удосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин; принцип запозичення позитивного досвіду правового регулювання аграрних відносин зарубіжними країнами [297, с.55].

Наведені вище принципи в аграрному праві є основними засадами регулювання аграрних відносин в цілому. Водночас, публічне адміністрування фермерських господарств в Україні як окремий вид аграрних правовідносин має свою специфіку, оскільки здійснюється виключно в відносинах між публічними та приватними суб'єктами в зв'язку з чим принципи такої взаємодії мають свою специфіку. Аграрне право України містить ряд досліджень принципів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в розрізі дослідження принципів державної аграрної політики, державного регулювання агропромислового комплексу, державної підтримки сільського господарства тощо.

В економічній теорії, на думку Я.Ф. Жовнірчика, система державного регулювання аграрного сектора економіки розглядається крізь призму таких основних принципів: науковості та обґрунтованості; раціональності та реальності, оскільки публічне адміністрування має здійснюватися з огляду на реальні суспільні відносини, які існують в чіткий проміжок часу; єдності загальнонаціонального, регіонального та галузевого рівнів державного регулювання економіки; пріоритетності стратегічних цілей; ринкової однаковості, тобто застосування державних рішень до діяльності всіх без винятку економічних суб'єктів. При цьому практичне додержання зазначених принципів залежить від багатьох чинників, таких як адекватність методів державного втручання, тобто в даному випадку державного управління, від компетентності та професіоналізму державних службовців тощо. Останній принцип, наприклад, найчастіше порушується внаслідок застосування будьякого пільгового режиму функціонування до окремої категорії економічних суб'єктів (малих або спільних підприємств, вільних економічних зон тощо) права [64, с. 95].

На думку О.І. Дачія принципами державного регулювання аграрного сектора є: пріоритетність сільськогосподарського товаровиробництва; системність та комплексність; передбачуваність та прозорість; послідовність та справедливість; зрозумілість та ефективність; екологічна доцільність права [53, с. 60]. Водночас А.С. Лисецький виділяє такі наукові принципи управління в сільськогосподарському комплексі, як: забезпечення населення продуктами

харчування, забезпечення самофінансування розвитку сільськогосподарського комплексу [107]. Наведені вище економічні принципи хоч і визначають основоположні ідеї та засади здійснення державного управління чи регулювання сільського господарства, але можуть бути використані для формулювання правових принципів публічного адміністрування у фермерських господарств, адже правові принципи ПАФГ прямо не закріплені в чинному законодавстві України, однак, вони впливають з правових норм, які регулюють відносини держави, недержавних інституцій та фермерського господарства, а також перегукуються з принципами державного управління та регулювання.

Конституція України закріплює ряд принципів, відповідно до яких держава має забезпечувати непорушність права власності та інших суб'єктивних прав на землю, гарантувати право власності на землю, а також забезпечувати законодавчу та практичну можливість набуття та реалізації права власності на землю на підставах та у спосіб, передбачений законом (статті 14, 41 Конституції України). Фактично, такі принципи є основоположними для публічного адміністрування, які спрямовують політику держави для забезпечення фермерського господарства землею для здійснення сільськогосподарської діяльності.

До принципів, закріплених в Конституції України, можна також віднести принципи захисту державою всіх суб'єктів права власності на землю (стаття 13 Конституції України), принцип відкритості та доступу до органів публічної адміністрації, який полягає в можливості кожного суб'єкта звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування щодо набуття, реалізації та захисту своїх прав (стаття 40 Конституції України).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [93] також визначає основоположні принципи публічного адміністрування, а саме: принцип законності та верховенства права, закріплений в преамбулі Конвенції, принцип захисту державою всіх без виключення осіб (статті 6,13 Конвенції), принцип рівності (стаття 14 Конвенції, яка передбачає обов'язок держави забезпечити заборону дискримінації за будь-якою ознакою чи майновим станом).

Принципи публічного адміністрування фермерських господарств знаходять своє відображення також в Угоді про сільське господарство Світової організації торгівлі. Дані принципи є спеціальними та регулюють виключно засади діяльності держави в агропромисловому комплексі. До таких принципів належить принцип вільного доступу до ринку, який передбачає обов'язок держави здійснювати заходи, які знижують тарифи, не обмежувати імпорт тощо (стаття 4 Угоди). Принцип раціональної підтримки національного товаровиробника закріплений в статті 6 та статті 7 Угоди, яка визначає здійснення державою заходів національної підтримки таким чином, щоб фермерські господарства не існували лише за рахунок дотацій та субвенцій від держави. Угода між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні» закріплює такі принципи публічного адміністрування фермерських господарств як принцип належного урядування, який передбачає створення Мінекономіки з відповідною інституційною структурою, яке здатне реалізовувати затверджену Стратегію розвитку сільських територій, а також Угоду про асоціацію між Україною права [255].

Ще один принцип, який регулює публічне адміністрування фермерських господарств в Україні – це принцип раціональності, який передбачає здійснення державою заходів, спрямованих на зміцнення цільових ланцюгів вартості в сільському господарстві права [255]. Також вказана вище угода між Україною та ЄС передбачає важливий принцип публічного адміністрування фермерських господарств – це пріоритетність діяльності фермерських господарств та сімейних фермерських господарств, а також принцип публічності та інформаційної взаємодії, який передбачає відкритість та прозорість дій суб'єктів публічного адміністрування, відкритість усіх адміністративних процедур. Принцип екологічної стійкості, закріплений в Угоді між Україною та ЄС, який покладає на державу обов'язок забезпечити впровадження належних сільськогосподарських та екологічних практик - у тому числі стосовно використання добрив та агрохімікатів - серед виробників та зацікавлених сторін ланцюга вартості права [255].

Як зазначає А.В. Духневич, наслідки приєднання до СОТ слід оцінювати не тільки з точки зору національних інтересів і національної економіки в цілому, але й з позицій різних галузей вітчизняного бізнесу, різних верств населення в коротко-, середньо- і довгостроковому періодах. Таке розуміння дозволяє виділити ряд методичних принципів, серед яких: облік та гармонізація економічних інтересів держави, галузей, господарюючих суб'єктів і населення країни; аналітичне представлення результатів дослідження від простого до складного; облік тимчасових факторів в рамках координат; поєднання і комбінація кількісних і якісних методів дослідження для отримання достовірних результатів права тощо [60, с. 110].

Окрему класифікацію принципів правового регулювання застосування санітарних та фітосанітарних заходів, які також реалізуються в рамках ПАФГ, здійснила Н.В. Карпінська, яка відповідно до права СОТ виокремлює наступні принципи: принципи самостійності, недискримінації, наукової обґрунтованості, національного режиму, режиму найбільшого сприяння, транспарентності, гармонізації. За своїм спрямуванням та сутністю ці принципи неоднорідні та поділяються на дві окремі групи: принцип суверенітету, тобто принцип самостійності та антипротекціоністські принципи. Система антипротекціоністських принципів права СОТ складається із базової компоненти (принцип недискримінації); режимної компоненти (принципи національного режиму та режиму найбільшого сприяння); інформаційної компоненти (принцип транспарентності); змістовної компоненти (принципи наукової обґрунтованості та гармонізації). Додатково Н.В. Карпінська класифікує принципи харчового законодавства ЄС: нерозривність усіх ланок харчового ланцюга, аналіз ризиків як основа політики безпеки харчових продуктів, відповідальність операторів, можливість контролювати продукт на кожній стадії харчового ланцюжка, право громадян на точну й достовірну інформацію права [94, с. 30].

Окремі принципи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні знаходять своє відображення в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України», який наприкінці 2020 року доповнено статтею 2¹

«Принципи державної підтримки сільського господарства України». Відповідно до вказаної статті, державна підтримка сільського господарства базується на наступних принципах: а) прозорість та публічність; б) прогнозованість та послідовність; в) справедливість та ефективність; г) цільове спрямування державної підтримки.

Прозорість та публічність державної підтримки забезпечуються шляхом формування, ведення та надання відкритого доступу до державних реєстрів. Прогнозованість та послідовність державної підтримки забезпечуються шляхом створення стабільної законодавчої та нормативно-правової бази з питань стимулювання розвитку агропромислового комплексу. Справедливість державної підтримки сільського господарства України забезпечується шляхом пропорційності розподілу державної підтримки та обмеження максимального розміру підтримки на одного виробника сільськогосподарської продукції. Ефективність державної підтримки сільського господарства України забезпечується шляхом створення сприятливих умов для здійснення сільськогосподарської діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського виробництва та гарантування продовольчої безпеки держави. Цільове спрямування державної підтримки забезпечується пріоритетним наданням державної підтримки малим фермерським господарствам, у тому числі сімейним фермерським господарствам [154]. Таким чином, принципи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні можна класифікувати на декілька груп. По-перше, це загальні принципи права, які визначають діяльність суб'єктів правовідносин в усіх галузях права, включаючи й аграрне. До таких принципів належать: верховенство права, законність, рівність усіх перед законом та судом, недопустимість дискримінації, принцип доступу до правосуддя, принцип забезпечення захисту прав та інтересів, принцип відкритості та доступу до органів публічної адміністрації, принцип свободи аграрного підприємництва і добровільність обрання форм та напрямків господарської діяльності тощо. Зазначені принципи здебільшого закріплені в Конституції України та відображають

основоположні засади діяльності всіх суб'єктів на території країни. По-друге, загальні принципи, які є основними засадами діяльності суб'єктів аграрних правовідносин, включаючи й фермерські господарства. До таких принципів можна віднести: принцип непорушності права власності та інших суб'єктивних прав на землю, принцип пріоритетності АПК, принцип вільного доступу до ринку, принцип раціональної підтримки національного товаровиробника, принципи належного урядування (територіальності та децентралізації публічного адміністрування, принцип функціональності діяльності органів публічної адміністрації), принцип раціональності державної політики, принципи державної підтримки сільського господарства (прозорість та публічність, прогнозованість та послідовність, справедливість та ефективність, цільове спрямування державної підтримки) тощо. Дані принципи закріплені в галузевих нормативно-правових актах, які регулюють виключно правовідносини в сфері АПК. По-третє, спеціальні принципи, які визначають засади публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Дані принципи є основоположними засадами діяльності органів публічної адміністрації, інших суб'єктів публічного адміністрування виключно в рамках суспільних відносин в процесі ПАФГ. Такі принципи передбачаються в галузевих нормах, які регулюють діяльність фермерських господарств, в тому числі сімейних фермерських господарств. До таких принципів належать: а) принцип пріоритетності діяльності малих фермерських господарств та сімейних фермерських господарств; б) принцип публічності та інформаційної взаємодії; в) принцип екологічної стійкості; г) принцип прозорості державної підтримки фермерських господарств; ґ) принцип «розумного землеробства» дрібного фермерства; д) принцип розвитку сільських територій тощо.

Підсумовуючи проведене у цьому підрозділі дослідження, можна зробити загальний висновок про те, що публічне адміністрування фермерських господарств має базуватися на визначених у Конституції України, міжнародно-правових актах та інших законах основоположних засадах здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування владних повноважень у визначених Конституцією України межах у поєднанні із здійсненням фермерськими

господарства права власності на землю та інше майно, гарантованістю і захистом господарської самостійності фермерських господарств у доступі до аграрних ринків та вирішенні соціальних проблем села.

Зважаючи на специфіку діяльності фермерських господарств (сезонність, сільська територія, залежність фінансового результату від кліматичних умов тощо), публічне адміністрування цих суб'єктів агробізнесу має базуватися як на загальних принципах права і правового регулювання аграрних правовідносин, а й на спеціальних принципах.

2.4. Методи публічного адміністрування фермерських господарств

Здійснення публічного адміністрування фермерських господарств на загальних і спеціальних правових принципах з необхідністю потребує проведення наукового пошуку методів такого адміністрування, тобто дати відповідь на питання про те, як саме, за допомогою яких способів, інструментів, підходів органи державної влади, місцевого самоврядування, інші суб'єкти, фермерські господарства мають досягати взаємоузгоджених суспільних і приватних інтересів у виробництві сільськогосподарської продукції, її реалізації як товару на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках, у вирішенні соціальних проблем села тощо. В свою чергу, методи ПАФГ є похідними від загальних методів правового регулювання. Зокрема, в теорії аграрного, земельного права під методом правового регулювання розуміють засоби та прийоми правового впливу на поведінку суб'єктів аграрних, земельних відносин. При цьому, методи правового регулювання земельних відносин поділяються на два види: а) загальні; б) спеціальні. Загальні методи правового регулювання суспільних відносин притаманні для кожної галузі національної правової системи та поділяються на два види: а) імперативний; б) диспозитивний права [73].

Методи земельного права є способом та прийомом впливу на поведінку учасників земельних відносин. В юридичній літературі розрізняють методи імперативного впливу, що властиві публічному праву, та які характеризуються наявністю обов'язкових до виконання розпоряджень і заборон. Також розрізняють

диспозитивні методи, які визначають лише межі поведінки учасників земельних відносин, що надає їм можливість вільно та самостійно регулювати свої взаємовідносини в рамках визначених меж. У правовому регулюванні земельних відносин застосовується практично весь вищевказаний спектр методів [87].

У доктрині земельного права існують погляди, за якими для земельного права характерна низка специфічних (галузевих) методів правового регулювання. Так, на думку В. В. Носіка, галузевими методами земельного права є «визначення цільового призначення земельної ділянки, зонінг, нормування, погодження, утримання від певних дій, відведення земельної ділянки в натурі, експертна, нормативна грошова оцінка земельних ділянок» та ін.[129, с. 153]. Аналогічно земельному праву, в аграрному праві України також притаманні такі основні методи правового регулювання: а) метод диспозитивний (дозволу) – учасникам аграрних правовідносин дозволяється здійснювати певні дії, види діяльності; б) метод імперативний – використовуються імперативні приписи, коли учасникам правовідносин встановлюються певні межі поведінки або ж навіть заборони [2]. На сьогодні також висловлюються думки й щодо змішаного методу правового регулювання аграрних правовідносин. Так, М. М. Чабаненко зазначає, для аграрних правовідносин характерним є застосування змішаного методу, який включає в себе як імперативні, так і диспозитивні способи та прийоми їх регулювання [263, с. 90].

В свою чергу, автори підручника «Аграрне право України» зазначають, що важливе значення має метод локальної нормотворчості, оскільки часто правове регулювання відносин, що виникають в сільськогосподарських підприємствах, здійснюється ними самими [2]. Однак, виокремлення методу локальної нормотворчості як окремого самостійного методу правового регулювання аграрних відносин є дещо сумнівним, оскільки фактично даний метод є диспозитивним методом правового регулювання, який полягає в свободі поведінки суб'єкта та виборі найоптимальнішої моделі поведінки.

Наведені вище методи правового регулювання характеризують засоби та способи правового впливу на суб'єктів аграрних правовідносин, в тому числі й ФГ.

В свою чергу, методи публічного адміністрування є похідними від методів правового регулювання та визначають засоби реалізації ПАФГ.

Методи публічного адміністрування в науці земельного та аграрного права не досліджені, а окремі спроби визначити перелік методів публічного адміністрування та надати їм правову характеристику здійснюватися здебільшого вченими-адміністративістами. Так, на думку О.В. Кузьменка, методами публічного адміністрування є способи практичного впровадження та реалізації завдань, які ставляться перед органами публічної адміністрації та регламентуються чинним законодавством України [104]. Водночас О.А. Шатило визначає методи публічного адміністрування як певні способи практичної реалізації його суб'єктами завдань і функцій на основі визначеної за ними компетенції, у встановлених межах та в відповідній формі [265, с. 38]. На переконання О.А. Шатила, методи публічного адміністрування мають публічний інтерес, реалізуються в процесі здійснення публічного адміністрування, мають свій зміст та форму зовнішнього вираження, та перебувають в прямій залежності не тільки від особливостей організаційно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, а насамперед - від особливостей об'єкта впливу (індивідуальний чи колективний, форма власності, адміністративноправовий статус тощо) [265, с. 38].

М.Ю. Медведєв виокремлює прямі методи публічного адміністрування (однозначний зобов'язальний вплив; відсутність можливості вибору варіанта активності; більш швидке та достовірне досягнення результату; виключення позитивної ініціативи; необхідність оперативного коригування; ускладнені процедури застосування) та непрямі (опосередковано впливають на волю; багатоваріантність дій та можливість розсуду; сприяння активності приватних осіб; відтермінований і не безумовно гарантований результат; не вимагають регулярного розпорядчого втручання) [111, с. 13]. Г.К. Атаманчук метод публічного адміністрування розглядає як сукупність юридичних приймів, засобів, способів впливу соціальних керуючих систем, що входять до структури публічної адміністрації, на соціально-правову сферу в цілому, а також на складові її елементи. Керуючись методами правового регулювання, науковець також стверджує про

існування централізованого, імперативного регулювання та децентралізоване, диспозитивне регулювання (метод координації), в межах якого правове регулювання здійснюється завдяки узгодженню, договорів, прийнятті спільних актів, підтримки ініціативи знизу декількома органами державної влади [251, с. 90].

Наведений вище аналіз наукових підходів до розуміння методів у публічному адмініструванні показує, що більшість дослідників до методів правового регулювання публічного адміністрування по аналогії з методом правового регулювання відносять імперативний і диспозитивний методи. Використання названих методів у публічному адмініструванні фермерських господарств є прийнятним з огляду на публічно-приватний характер аграрних правовідносин в сучасних умовах. При чому, сьогодні ми не можемо однозначно стверджувати, що проблему застосування тих чи інших методів публічного адміністрування можна вважати вирішеною в практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, у взаєминах публічних суб'єктів і фермерських господарств тощо. Швидше навпаки, ця проблема є актуальною для сучасного аграрного права з огляду на судову практику в справах за позовами фізичних осіб, фермерських господарств про неправомірні дії органів державної влади чи місцевого самоврядування, на звернення резидентів до ЄСПЛ у справах проти України щодо захисту прав громадян з питань створення, функціонування і припинення фермерських господарств, здійснення прав на земельні ділянки для фермерських господарств тощо. Крім того, у зв'язку з визнанням України країною з ринковою економікою, вступом до Світової організації торгівлі, серйозними змінами в механізмах публічного адміністрування та організаційно-правовому статусі багатьох його суб'єктів особливого значення набувають предметні питання (наприклад, децентралізація). Адже внаслідок впливу цих та інших чинників посилюється обмеженість одностороннього правового впливу публічної адміністрації, негативного впливу об'єкта управління на його суб'єкта, тощо. Сьогодні також набувають поширення специфічні методи ПАФГ, такі як диференційоване оподаткування, видача дозволів чи ліцензій на право здійснення окремих видів господарської діяльності, встановлення додаткових вимог до якості

сільськогосподарської продукції тощо. Ці методи безпосередньо спрямовані на захист публічних інтересів, посилення ролі публічної адміністрації у здійсненні заходів, спрямованих на забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [104].

Проведення в Україні аграрної та адміністративної реформи, початок процедури вступу України до ЄС, вступ до Світової організації торгівлі тощо зумовили зміну методів публічного адміністрування, в тому числі й запровадження нових, прогресивних методів публічного адміністрування фермерських господарств. Такі методи безпосередньо не закріплені в чинному законодавстві України та в міжнародно-правових актах, але аналіз таких норм надає можливість виокремити нові методи публічного управління в сільському господарстві.

Так, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначає наступні новітні методи публічного адміністрування фермерських господарств: а) метод заохочення, який полягає в політиці держави, спрямованій на ведення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах; б) метод гармонізації, який полягає наближенні законодавства України з в відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС; в) метод сприяння, який полягає у вчиненні органами публічної адміністрації дій та виконання з фермерськими господарствами спільних завдань. Для прикладу, даний метод використовується шляхом проведення органами публічної адміністрації навчальних та інформаційних заходів, спрямованих на підвищення рівня знань працівників фермерського господарства в сфері сільськогосподарського виробництва [256].

Підсумовуючи викладене, можна зробити загальний висновок про те, що здійснення публічного адміністрування фермерських господарств має забезпечуватися передбаченими в Конституції України та інших законах і

підзаконних нормативно-правових актах способами, засобами, прийомами, які можуть застосовувати органи державної влади та місцевого самоврядування в забезпеченні впливу на учасників аграрних правовідносин, пов'язаних з діяльністю фермерських господарств. Основними методами публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є не лише імперативний та диспозитивний, які притаманні кожній галузі права та є методами правового регулювання, а й спеціальні методи, які поступово впроваджуються в чинному законодавстві України. Застосування спеціальних методів правового регулювання ПАФГ зумовлена в першу чергу пріоритетністю сільського господарства, спрямованості держави на розвиток АПК, а також необхідністю здійснення політики, спрямованої на підтримку та розвиток малих фермерських господарств, включаючи й сімейні господарства в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

2.5. Інституційно-правові форми публічного адміністрування фермерських господарств

В кожній сфері суспільного життя публічне адміністрування проявляється в певних формах, які відрізняються між собою об'єктом, суб'єктом, методами публічного адміністрування тощо. При цьому, тлумачення поняття форм, а також правова характеристика кожної з форм ПАФГ є невід'ємним елементом дослідження публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Незважаючи на тривале застосування в науці адміністративного права термінів «форма державного управління», «метод державного управління», їх поняття та підходи до співвідношення залишились майже незмінним з радянських часів, а поступова заміна термінами «форма публічного адміністрування», «інструменти діяльності публічної адміністрації», «методи діяльності публічної адміністрації» відбувається на підставі зміни обсягу поняття, шляхом включення до суб'єктів застосування названих форм і методів органів місцевого самоврядування, та, в окремих випадках, інститутів громадянського суспільства, без переоцінки їх змісту. Така ситуація призводить до парадоксу, коли у науковий обіг вводиться новий термін, що позначає вже існуюче поняття, без зміни його змісту [20, с.210].

Як зазначає І.П. Яковлев, через освоєння форм публічного адміністрування відкривається доступ до усвідомлення змісту цієї владної активності. Публічне адміністрування без його реального зовнішнього вияву лишається досить абстрактним для органів публічної адміністрації. В зв'язку з цим діяльність органів публічної адміністрації має проявлятися в певних формах, які є формами публічного адміністрування. Дотримання вимог кожної з форм, їх адекватне застосування дозволяє також розрізнити реальний (практичний, прикладний) та декларований зміст публічного адміністрування. [276, с. 120]. Під правовими формами публічного адміністрування І.П. Яковлев визначає способи зовнішнього виявлення публічного адміністрування, які характеризуються імперативністю та наявністю правових наслідків реалізації, які мають вияв у виникненні, змінах чи припиненні певних правовідносин, виникнення певних прав та обов'язків тощо [276, с. 120].

Автори підручника «Адміністративне право України» за редакцією професора В.В. Галуцького визначають форми публічного адміністрування як зовнішній вияв адміністративних дій органів публічної адміністрації, є однорідних за своїм характером і правовою природою, що здійснюється в законодавчо регламентованих межах та в рамках компетенції з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечення функціонування та розвитку громадянського суспільства та держави [36, с. 93].

Н.О. Коротка розкриває форми публічного адміністрування через способи вираження діяльності суб'єктів публічної влади, зовнішньо вираженої цілеспрямованої сукупності дій органів публічної адміністрації або їх посадових осіб, здійснених у межах їхньої компетенції з метою виконання поставлених перед ними завдань щодо об'єктів адміністрування у цій сфері відносин [98, с. 154]. Ю.П. Битяк вважає, що формою публічного адміністрування є зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань [135, с. 18].

Отже, в науці адміністративного права не існує єдиного сталого визначення форм публічного адміністрування, оскільки вчені по-різному тлумачать дане

поняття. В свою чергу, в науці аграрного права форми публічного адміністрування залишаються взагалі не дослідженими, а тому, розкриваючи поняття та правову характеристику форм публічного адміністрування фермерських господарств в Україні, доцільно використовувати загальнотеоретичні підходи до визначення поняття форм публічного адміністрування, але при цьому необхідно визначити специфіку форм публічного адміністрування безпосередньо в сільському господарстві. Узагальнюючи виокремлені вище підходи до розуміння форм публічного адміністрування, можна виокремити ознаки таких форм, які притаманні публічному адмініструванню фермерських господарств а саме: форми ПАФГ є способом зовнішнього вираження діяльності органів публічної адміністрації, їх посадових осіб в сфері АПК; форми ПАФГ реалізуються виключно в межах завдань та функцій публічного адміністрування, за чітко визначеними та регламентованими процедурами; застосовуються з метою реалізації функцій та виконання завдань, покладених на суб'єктів публічного адміністрування чинним законодавством України; реалізуються виключно в рамках компетенції кожного суб'єкта публічного адміністрування; порушення реалізації форм ПАФГ тягне за собою певні юридичні наслідки для кожного суб'єкта публічного адміністрування.

Як зазначає К.Л. Бугайчук, найбільш поширеною класифікацією форм публічного адміністрування є їх поділ на дві великі групи: правові та неправові форми. Правові форми – це форми управлінської діяльності, які безпосередньо тягнуть за собою правові наслідки, пов'язані із встановленням або безпосереднім застосуванням норм права. Неправові форми – це форми публічного адміністрування, які не тягнуть за собою наявність певних правових наслідків, і в результаті їх застосування не виникають адміністративно-правові відносини (організаційні дії, матеріально-технічні операції тощо) [25, с. 137].

На нашу думку, така класифікація є дещо сумнівною, оскільки виокремлення неправових форм публічного адміністрування може трактуватися як здійснення органами публічного адміністрування дій, не регламентованих законом, що прямо суперечить статті 19 Конституції України. «Неправові» форми, до яких належить проведення нарад, перевірок, діловодство тощо, фактично також є правовими

формами публічного адміністрування, які здійснюються на локальному рівні. Варто зазначити, що навіть складення звітів чи видання юридичних актів чітко регламентовані чинним законодавством України, а тому віднесення таких форм публічного адміністрування до «неправових» є помилковим.

В цьому випадку слушною видається також позиція А.І. Берлача, який вважає, що вживання терміна «неправова» форма є недоцільним, оскільки саме слово «неправовий» є синонімом слів «протиправний», «незаконний» та ін. Найкраще такі форми слід вживати як «відмінні від правової форми», тобто такі, що не породжують правового акта, хоча вся процедура має чітко визначений правовий характер [16].

В науці адміністративного права можна також зустріти інші класифікації форм публічного адміністрування. Для прикладу, І. П. Яковлев виокремлює три форми публічного адміністрування: 1) процедурна форма; 2) правова форма; 3) форма зовнішнього вираження адміністрування [276].

С.М. Скрипченко наводить деталізований перелік форм публічного адміністрування, нажаючи цілу класифікацію: 1) за ступенем юридичного вираження: основні та похідні; 2) за колом осіб: загальнообов'язкові (поширюються на всіх суб'єктів публічного адміністрування) та адресовані конкретним суб'єктам; 3) за суб'єктом ініціативи публічного адміністрування: форми, що реалізуються публічною адміністрацією за власною ініціативою в силу вимог закріпленої за ними компетенції та ті, що застосовуються публічною адміністрацією за ініціативи інших суб'єктів публічного адміністрування; 4) за досягнутими результатами: позитивне регулювання та реакція на негативні явища публічного адміністрування; 5) за спрямуванням: форми, що впливають безпосередньо суспільні відносини та форми, що впливають виключно на внутрішню управлінську діяльність органів публічної адміністрації; 6) за умовами застосування: звичайні (застосовуються в процесі публічного адміністрування) та надзвичайні, які застосовуються виключно в надзвичайних ситуаціях (воєнного стану, надзвичайного стану, карантину тощо); 7) за юридичним змістом: зобов'язуючі, забороняючі, дозволяючі; 8) за мірою правової регламентації: встановлення норм права, застосування норм права,

укладення адміністративних договорів, вчинення юридично значущих дій, виконання матеріально-технічних операцій тощо [239, с. 90].

Вважаємо, що така деталізована класифікація форм публічного адміністрування в повній мірі розкриває сутність форм публічного адміністрування та може в подальшому використовуватися для аналізу форм ПАФГ.

Варто зауважити, що форми публічного адміністрування як за своїм змістом, так і класифікацією є характерними й для публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Так, аналогічно науці адміністративного права, форми ПАФГ можна визначити як зовнішнє вираження діяльності суб'єктів публічного адміністрування, регламентованої чинним законодавством України, спрямованої на реалізацію завдань ПАФГ. При цьому, форми ПАФГ залежно від порядку, методів та способів здійснення, правової регламентації, суб'єктів публічного адміністрування тощо можна поділити на наступні:

1. Управлінські рішення.

Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні неможливо здійснювати без прийняття конкретних управлінських рішень, оскільки саме вони визначають порядок здійснення публічного адміністрування, а також завдання, які необхідно досягти. Особливістю управлінської діяльності в публічному адмініструванні та управлінні є її колективний характер, тому що така діяльність здійснюється органом державної влади чи місцевого самоврядування. В цьому контексті варто ще раз підкреслити, що державне управління, яке розкривається через управлінські рішення, належить до публічного адміністрування фермерських господарств [78]. В публічному адмініструванні управлінськими є рішення, що приймаються органами публічної адміністрації з метою встановлення та реалізації стратегій, програм розвитку, державної політики тощо. Управлінські рішення у публічному адмініструванні виконують декілька функцій: спрямовуючу, забезпечувальну та координаційну [24].

Управлінські рішення можна розуміти через процес їх розробки та відбору. Управлінське рішення - це результат вибору суб'єктом (органом) публічного адміністрування (органом публічної адміністрації) способу дії, спрямованого на

вирішення конкретного завдання публічного адміністрування. Варто погодитися з Ю.С. Шемшученко, що управлінське рішення – це ключовий акт процесу управління, який за своєю сутністю є розпорядженням з боку керуючого суб'єкта (суб'єкта управління) керованому об'єкту (об'єкту управління) і підлягає обов'язковому виконанню останнім. Це свідомий вольовий, владний акт організуючого впливу, який виражає наміри суб'єкта управління щодо бажаного функціонування об'єкта, містить певну модель його дій, спрямованих на досягнення очікуваного результату [273].

Варто зазначити, що найпоширенішою формою публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є прийняття управлінських рішень, які, в свою чергу можна поділити на наступні види:

а) за суб'єктами впливу: загальні нормативні управлінські рішення, які поширюють свою дію на всіх суб'єктів публічного адміністрування. До нормативних управлінських рішень можна віднести прийняття органами публічного адміністрування законів, підзаконних нормативно-правових актів тощо, які регулюють діяльність фермерських господарств та на законодавчому рівні встановлюють межі дозволеної поведінки органів публічної адміністрації, їх посадових та службових осіб; індивідуальні управлінські рішення, які встановлюють права та обов'язки виключно для персоналізованого суб'єкта публічного адміністрування або для групи таких суб'єктів. Індивідуальні управлінські рішення в більшості випадків не є нормативними, не містять в собі норм права, а лише фіксують встановлюють, змінюють або ж припиняють правове становище того чи іншого суб'єкта публічного адміністрування. Для прикладу, індивідуальними управлінськими рішеннями є рішення органів державної влади та місцевого самоврядування щодо передання земельних ділянок для ведення фермерського господарства, рішення центральних органів виконавчої влади щодо погодження державної підтримки конкретним фермерським господарствам тощо.

б) за терміном реалізації управлінських рішень: постійні, які застосовуються без обмеження в часі, є повторюваними, та діють з моменту набрання чинності такими рішеннями. Постійні управлінські рішення передбачають необхідність їх

застосування в редакції, чинній в момент виникнення, зміни чи припинення правовідносин сторін. Це можуть бути інструкції, порядки тощо (для прикладу, Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств; Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства» тощо).

в) за суб'єктом прийняття управлінських рішень: постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; накази Міністерств і відомств, розпорядження обласних державних адміністрацій, обласний військових адміністрацій); рішення органів місцевого самоврядування.

При цьому, прийняття того чи іншого управлінського рішення здійснюється виключно в межах компетенції та повноважень того чи іншого органу публічної адміністрації. Варто зауважити, що саме від правильності управлінських рішень, їх виваженості, попереднього аналізу можливих результатів залежить ефективність публічного адміністрування, подальший розвиток держави та суспільства [85]. В свою чергу, управлінські рішення були та залишаються основною формою публічного адміністрування фермерських господарств в Україні, а якість та системність таких рішень проявляється виключно в результатах ПАФГ, в збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції тощо.

2. Адміністративні договори.

Поняття адміністративного договору було предметом дослідження багатьох вчених-адміністративістів. Для прикладу, В.С. Стефанюк визначає адміністративний договір як договір, побудований на публічно-правових нормах, який регулює добровільне погодження волі двох (або більше) суб'єктів права, один із яких є суб'єктом управління, про встановлення взаємних адміністративних правовідносин. При цьому він указував, що цей договір впливає з адміністративних правовідносин і повинен бути добровільним волевиявленням сторін, однією з яких є суб'єкт владних повноважень [245, с. 15]. В свою чергу В.К. Колпаков дає наступне визначення адміністративного договору: це система

взаємних зобов'язань між названими в акті публічної адміністрації суб'єктами, виконання яких вирішує державне завдання [91, с. 97].

Нормативне визначення адміністративного договору знайшло своє відображення в Кодексі адміністративного судочинства України, в якому закріплено, що адміністративний договір – це спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону [86]. Тобто, основними рисами адміністративного договору є те, що він укладається на спільному волевиявленні сторін, а стороною такого договору є суб'єкт публічного адміністрування.

Основні ознаки адміністративного договору, які дозволяють його відокремити від цивільно-правового договору, також досліджувалися й в судовій практиці. Для прикладу, колегія суддів Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду зазначила, що однією із ознак, що дають змогу відрізнити адміністративний договір від цивільно-правового, є мета його укладення. З огляду на те, що сфера функціонування адміністративного договору – це відповідна система державного управління на будь-якому ієрархічному рівні, метою адміністративного договору є реалізація конкретних державних функцій, виражених у встановлених у законодавстві повноваженнях того чи іншого органу. Мета цивільно-правового договору – це задоволення потреб суб'єктів цивільно-правових відносин, отримання прибутку та відповідних майнових і немайнових благ, об'єктів цивільного обороту [151].

Порівнюючи сторони цивільно-правового й адміністративного договору, О.Ю. Піддубний приходить до висновку, що якщо в першому випадку договірні правовідносини є способом існування суб'єкта, то в другому випадку договірні правовідносини є винятковим видом діяльності, загалом не властивим суб'єкту, але за певних умов прийнятним чи необхідним задля оптимальної реалізації публічного інтересу й організації повноважень суб'єкта у формі договірних зобов'язань, які є

ні чим іншим, як співвідношенням суб'єктивного права та суб'єктивного обов'язку права [288, с.45].

Таким чином, адміністративний договір має ряд специфічних ознак, які виокремлюють його серед інших договорів, а саме: метою адміністративного договору є задоволення публічних потреб, адміністративний договір характеризується наявністю певних обмежень, в тому числі відсутності волевиявлення чи свободи договору, оскільки такі ознаки дещо обмежуються, в зв'язку з наявністю певних вимог та процедур під час укладення адміністративних договорів, що встановлені чинним законодавством України (для прикладу щодо вимог до контрагента, спеціальної процедури укладення, істотних умов договору; порядок укладення та виконання адміністративно-правової угоди, за загальним правилом, регулюється нормами публічного права [68, с. 102].

Спроби дослідити адміністративний договір та його функціонування в сільському господарстві України здійснюють також науковці в сфері аграрного права. Так, О.П. Світличний визначає, що в цілому договір є основною формою регулювання економічних відносин всіх без виключення сільськогосподарських виробників та інших суб'єктів АПК. Така правова форма застосовується під час здійснення господарської та іншої діяльності виробників аграрної продукції у відносинах із державними кооперативними та приватними партнерами. Договірна правоздатність кожного суб'єкта аграрної підприємницької діяльності визначається чинним законодавством України, а також локальними актами аграрного законодавства, зокрема статутами підприємств та фермерських господарств [4]. Проте, сільське господарство без державного регулювання, спеціально орієнтованого на захист майнових інтересів, без створення системи підтримки все ж таким не може ефективно функціонувати, оскільки воно є галуззю з підвищеним виробничо-господарським ризиком, а тому використання адміністративних договорів у цій галузі є актуальним та доцільним [232, с.107].

Яскравим прикладом адміністративного договору в аграрній сфері є договори про закупівлю зерна. Одним з таких договірних правовідносин, на думку О.П. Світличного, є договори, що виникали під час форвардних закупівель зерна,

що передбачалося Постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 736 «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» [174], яка втратила чинність 24.03.2022 року. Форвардні закупівлі передбачали придбання зерна в сільськогосподарських товаровиробників у визначений період за зафіксованою ціною на умовах авансового платежу в розмірі 50% його повної вартості на момент укладення форвардного біржового контракту [232, с.107].

В свою чергу, Н.Р. Кобецька вважає, що до адміністративних договорів в сфері сільського господарства можна віднести також договори в частині використання природних ресурсів, такі як договори довгострокового користування лісами, договори оренди водних об'єктів тощо. На думку вченої, такі договори можна віднести до адміністративних в зв'язку з тим, що вони укладаються на підставі рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування, тобто на підставі чіткого управлінського рішення. Авторка підсилює свою позицію тим, що окремі положення законодавства, визначаючи юрисдикцію розгляду спорів у відносинах використання природних ресурсів, опосередковано підтверджують подібні висновки. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про мисливське господарство і полювання» рішення про припинення права користування мисливськими угіддями у випадку систематичного невиконання обов'язків щодо охорони та відтворення мисливських тварин, зобов'язань, обумовлених договором між користувачем мисливських угідь та власником (користувачем) земельних ділянок або центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства приймає адміністративний суд [92, с.10]. Однак, на нашу думку, такі договори є виключно цивільно-правовими, а прийняття органом влади рішення щодо укладення договору – це виключно специфіка діяльності органів влади, яка полягає здебільшого в колегіальному прийнятті рішень, передуює факту укладення такого договору та (для прикладу) є аналогічною до погодження значних правочинів учасниками господарських товариств.

Варто зауважити, що укладення адміністративних договорів в сфері АПК не є поширеним явищем, оскільки основна мета адміністративного договору – це

реалізація публічних функцій суб'єктом владних повноважень. В свою чергу, публічне адміністрування фермерських господарств в Україні передбачає забезпечення державою належної діяльності фермерських господарств без будь-якого управлінського впливу.

3. Адміністративні послуги.

Одним із видів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є надання адміністративних послуг в сільському господарстві. Варто погодитися з Я.І. Скронним, що зміна парадигми державного управління в усіх секторах української економіки, включно із сільським господарством, зробила необхідним вивчення важливості цього явища для визначення становища та ролі адміністративних служб, і, зокрема, ступеня вдосконалення адміністративної діяльності після адміністративної реформи. Аналіз поточної ситуації в сільському господарстві показує, щоважливий аспект діяльності органів влади - надання адміністративних послуг має велике значення, особливо в сільському господарстві. Оскільки діяльність сільськогосподарських виробників без посередньо пов'язана із забезпеченням національної продовольчої безпеки, безсумнівно, що правозастосовна діяльність у цій сфері має бути чітко орієнтована на максимально можливе спрощення адміністративних процедур. Створення умов для отримання необхідних адміністративних послуг у рамках встановлених процедур втіленням принципу забезпечення пріоритетного розвитку сільського господарства, щотакожсправляєпозитивний вплив на функціонування іншихсекторівекономіки. [275].

Порядок надання адміністративних послуг передбачений в Законі України «Про адміністративні послуги», який визначає адміністративні послуги як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [158]. В Законі України «Про адміністративну процедуру», який набуде чинності 23.12.2023 року, адміністративні послуги визначаються як одна з функцій публічної адміністрації [292].

Варто погодитися з О.І. Невмержицьким, що законодавче визначення адміністративних послуг означає, що законодавець робить акцент на тому, що адміністративні послуги надаються на владних засадах, а процес надання адміністративних послуг характеризується тим, що суб'єкти звернення (фізичні та юридичні особи) в тій чи іншій мірі підпорядковуються органам влади та виконують їх вказівки. Таким чином, згідно з цим підходом нівелюється значення держави як сервісної інституції [128]. В зв'язку з цим більшість вчених адміністративного права вважають, що законодавче визначення є некоректним.

Д.В. Бусуйок в своїх наукових дослідженнях використовує більш вузьке поняття – земельні адміністративні послуги, якими, на думку вченої, є частина публічних (державних і муніципальних) послуг, які надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та іншими уповноваженими особами, і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень. Д.В. Бусуйок виокремлює такі ознаки земельних адміністративних послуг: надаються за зверненням фізичної або юридичної особи; надання цього виду адміністративних послуг пов'язане із забезпеченням умов суб'єктивного права конкретної особи на землю; надається адміністративним органом під час здійснення ним своїх повноважень; послуги з управління землею надаються конкретним адміністративним органом, уповноваженим на їх надання; її можна отримали лише в певному органі; результатом надання такої послуги є адміністративний акт [27, с. 190].

Варто зауважити, що адміністративні послуги, які надаються в сфері сільського господарства в Україні, містять аналогічні ознаки, наведені Д.В. Бусуйок для земельних адміністративних послуг. Однак, особливістю адміністративних послуг в АПК є те, що вони включають в себе адміністративні послуги з різних сфер (державна реєстрація, надання земельних ділянок, ведення реєстрів, тощо), метою надання таких послуг є забезпечення умов для реалізації суб'єктивних прав суб'єктів аграрних правовідносин, в тому числі прав фермерських господарств.

Міністерство аграрної політики та продовольства України визначає наступний перелік адміністративних послуг, які надаються фермерським

господарствам: видача сертифіката племінних (генетичних) ресурсів; затвердження проекту для садіння виноградників та виноробства; затвердження технологічних інструкцій та змін до них; реєстрація сільськогосподарської дорадчої служби з видачею сертифіката; затвердження вин контрольованих найменувань за походженням; погодження використання зарубіжної технологічної документації; надання на списання виноградників усіх форм власності, які закладалися за рахунок державних коштів [137]. Зазначений перелік є лише частиною всього комплексу адміністративних послуг, які надаються станом на сьогоднішній день фермерським господарством та які досліджені в межах цієї роботи. Так, до адміністративних послуг можна віднести послуги в сфері державної реєстрації юридичних осіб (державна реєстрація створення фермерського господарства, внесення змін про фермерське господарство); земельні адміністративні послуги (отримання фермерським господарством земельних ділянок у власність чи користування, продовження договорів оренди землі тощо); адміністративні послуги в сфері будівництва (отримання дозволу на виконання будівельних робіт, введення сільськогосподарських об'єктів в експлуатацію); адміністративні послуги в сфері бджільництва, тваринництва, рослинництва, рибогосподарства тощо. При цьому, перелік адміністративних послуг в сфері сільського господарства постійно збільшується, а держава спрямовує всі зусилля для покращення якості надання адміністративних послуг.

4. Забезпечення діяльності державних реєстрів в аграрній сфері.

Функціонування державних реєстрів в сільському господарстві є важливою інституційно-правовою формою публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. Державні реєстри являють собою інформаційну систему, що призначена для накопичення, зберігання та оброблення інформації щодо тих чи інших суб'єктів та об'єктів, переліку виданих дозволів, сертифікатів, переліку заявок тощо. Станом на 2022 рік в Україні діють наступні реєстри в АПК: реєстр селекційних досягнень у тваринництві, який являє собою інформаційну автоматизовану базу даних, яка містить інформацію про селекційні досягнення, які зареєстровані та використовуються в Україні; [147] державний реєстр прав на сорти

рослин; реєстр заявок на сорти рослин, що являє собою сукупність офіційних відомостей про заявки на сорти рослин, подані з метою державної реєстрації прав на сорт рослин, які зберігаються в паперовому та електронному вигляді [177]; державний реєстр патентів на сорти рослин; державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні; реєстр сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал; державний аграрний реєстр.

Найбільш важливим та комплексним реєстром є Державний аграрний реєстр, який містить всю інформацію про сільськогосподарських товаровиробників, інформацію щодо державної підтримки, перелік програм та грантів для фермерських господарств тощо (детальний правовий аналіз Державного аграрного реєстру здійснено в Розділі III).

5. Укладення цивільних, господарських договорів.

Договори в аграрному праві відіграють значну роль для регулювання аграрних правовідносин. Договір дозволяє ефективно вступати в правовідносини між суспільними сферами виробництва та споживання, встановити баланс між попитом та пропозицією, потребами держави та інших суб'єктів цивільного обороту. Як вказується у монографії «Договір як універсальна правова конструкція» за редакцією професорів А. П. Гетьмана та В. І. Борисової, у найширшому значенні інститут договору становить узгоджену поведінку, тобто організаційні форми діяльності, зовнішні прояви яких мають багатозначний характер і широке коло застосування в соціальній, економічній, політичній, правовій та інших сферах [58]. При цьому, слушною є позиція проф. В. С. Мілаш, що договірне регулювання є другим «щаблем» регламентації суспільних відносин, коли етап нормативно-правового регулювання на локальному рівні доповнює свідомо саморегуляція [118, с.10].

Варто зауважити, що договори є основою діяльності фермерських господарств вже на етапі їх створення. Так, стаття 1 Закону України «Про фермерське господарство» визначає, що ФГ без створення юридичної особи діє на підставі договору (декларації) про створення фермерського господарства, в якому визначаються найменування, місцезнаходження господарства, мета та види його

діяльності, порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів господарства, правовий режим спільного майна членів господарства та ін [211].

На думку А. Статівки, договір у системі АПК в умовах ринкової економіки являє собою угоду двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків таких сторін, та ґрунтується на взаємному вільному волевиявленні, та укладається з метою забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва та реалізації взаємних інтересів. Договору в агропромисловому секторі такі ознаки: а) взаємне вільне волевиявлення, без застосування адміністративних актів чи процедур; б) оптимальне забезпечення розвитку аграрного виробництва кожного товаровиробника; в) забезпечення реалізації інтересів усіх сторін за договором та досягнення встановлених договором результатів тощо [243].

Договори в сфері АПК поділяються на різні види залежно від мети укладення, юридичної природи тощо. Загальна класифікація договорів включає дві групи: цивільно-правові договори, укладені між суб'єктами аграрного сектору та які регулюються цивільним правом, та аграрно-правові договори [110, с. 326].

Органи публічного адміністрування на засадах диспозитивної також виступають стороною аграрно-правових договорів. Для прикладу, до таких договорів можна віднести договори оренди земельних ділянок, договори купівлі-продажу земельних ділянок, договори купівлі-продажу сільськогосподарської продукції; договори надання послуг (ветеринарних, лабораторних досліджень) тощо. Така участь держави в першу чергу покликана забезпечити інтереси сільськогосподарських товаровиробників, а з іншого боку – забезпечити потреби держави та населення. Особливістю таких договорів є те, що вони укладаються не в силу адміністративного впливу, а з метою реалізації повноважень органів публічного адміністрування в інших сферах (забезпечення продовольством, надання платних послуг тощо). Така діяльність забезпечує сервісну роль держави в межах публічного адміністрування та сприяє розвитку сільського господарства в Україні.

6. Публічно-приватне партнерство.

Публічно-приватне партнерство є ефективною інституційно-правовою формою публічного адміністрування в Україні. У загальному розумінні державно-приватне партнерство являє собою інституційний механізм взаємодії, з одного боку держави, а з іншого — одного чи декількох приватних партнерів, з метою реалізації суспільно значущих проектів [132, с. 68].

Публічно-приватне партнерство в аграрному секторі України є механізмом аграрної політики держави, метою якого є залучення позабюджетних джерел фінансування, а також інтелектуальних, технологічних, управлінських та інших ресурсів приватного сектора для вирішення суспільно-важливих завдань у сільському господарстві. Необхідність удосконалення державної аграрної політики пов'язана з тим, що сільське господарство є одним з основних секторів у формуванні національного валового внутрішнього продукту, і пов'язане з розвитком інших галузей економіки (наприклад, машинобудування, хімічної галузі тощо). Особливістю аграрного сектору є його ризиковість, адже відтворювальний процес у сільському господарстві пов'язаний з природно-кліматичними й біологічними чинниками [269, с.50]. За останні п'ять років проекти публічно-приватного партнерства в аграрному секторі економіки фактично не реалізуються. Основна причина такої ситуації — це відсутність належного нормативно-правового регулювання державно-приватного партнерства в АПК, ризиковість сільськогосподарського виробництва тощо. Саме тому участь фермерських господарств в проектах публічно-приватного партнерства мінімальною, про що детально досліджено в Розділі III.

Таким чином, інституційно-правові форми публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є способом зовнішнього вираження діяльності органів публічної адміністрації, їх посадових осіб в сфері аграрно-промислового комплексу, спрямовані на забезпечення діяльності фермерських господарств, розвитку аграрного сектору економіки та зміцнення продовольчої безпеки країни.

Висновки до Розділу II

1. Доведено, що публічне адміністрування фермерських господарств необхідно розглядати як нову аграрно-правову категорію у поєднанні з такими загальнозживаними у аграрно-правовій науці і у законодавстві правовими категоріями, як «державне регулювання аграрних правовідносин» та «державне управління у сфері сільського господарства» у їх системно-структурному зв'язку з іншими елементами аграрного права України. При цьому, перехід до використання поняття «публічне адміністрування» в аграрному праві жодним чином не витісняє та не нівелює здійснення державою «державного управління» чи «державного регулювання», оскільки такі форми діяльності держави є складовими публічного адміністрування.

2. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні може розглядатися в декількох визначеннях: а) як законодавчо забезпечена діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб з реалізації функцій і повноважень, здійснення прав і виконання обов'язків, спрямованих на розвиток фермерства; б) як законодавчо забезпечена діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на реалізацію гарантованих Конституцією України прав на землю та інші природні ресурси, на зайнятість, на працю, соціальний захист селян, безпечне довкілля, виконання передбачених законом обов'язків; в) як законодавчо визначений процес адміністративного впливу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, який полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності фермерських господарств; г) як суспільні відносини, які виникають між фермерським господарством з одного боку та органами публічної адміністрації, недержавними самоврядними інституціями, іншими фізичними та юридичними особами.

3. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні за галузевою ознакою можна поділити на загальні види, тобто ті, які відповідають видам публічного адміністрування суспільних відносин в цілому, та особливі види,

притаманні тільки сфері сільського господарства, в зв'язку з специфічним об'єктом публічного адміністрування – фермерським господарством.

4. Обґрунтовано, що принципи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні можна поділити на наступні види: загальні принципи публічного адміністрування (принцип законності, принцип верховенства права; принцип дотримання прав і свобод людини, принцип гласності та інші загальні принципи, які в цілому визначають спрямованість публічного адміністрування та притаманні усім галузям права, спеціальні принципи, які притаманні суспільним відносинам в галузях земельного та аграрного права, а також спеціальні принципи публічного адміністрування фермерських господарств, до яких належать: принцип пріоритетності діяльності малих фермерських господарств та сімейних фермерських господарств; принцип публічності та інформаційної взаємодії; принцип екологічної стійкості; принцип прозорості державної підтримки фермерських господарств; принцип «розумного землеробства» дрібного фермерства; принцип розвитку сільських територій тощо.

5. Публічне адміністрування фермерських господарств в Україні здійснюється в чітких інституційно-правових формах, які являють собою способи зовнішнього вираження діяльності органів публічної адміністрації, їх посадових осіб в сфері АПК та які реалізуються за чітко визначеними та регламентованими процедурами. До інституційно-правових форм публічного адміністрування фермерських господарств в Україні належать управлінські рішення, адміністративні договори, адміністративні послуги, забезпечення діяльності державних реєстрів в сфері АПК, укладення цивільних, господарських договорів, публічно-приватне партнерство.

РОЗДІЛ 3.

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СФЕРІ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ, ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

3.1. Публічне адміністрування фермерських господарств з надання інформаційних послуг

В процесі проведення адміністративної реформи в Україні важливим завданням реформи є проведення діджиталізації в органах публічної адміністрації, тобто максимальне забезпечення взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та фізичними й юридичними особами шляхом застосування новітніх технологій та шляхом цифрового дистанційного обміну інформацією. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та їх широке впровадження у суспільне життя істотно впливають на розвиток охорони здоров'я, освіти, культури, промисловості та інші сфери життя, а також на взаємовідносини людини та держави. За таких умов відбувається удосконалення публічного адміністрування шляхом застосування інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні державними та суспільними справами з метою досягнення сталого розвитку держави та забезпечення публічних інтересів населення [146, с.70].

Концепцією «публічного адміністрування», що є реакцією на сучасні тенденції розвитку адміністративного права та виступає базисом управління державними та суспільними справами, передбачено, що публічне адміністрування досягає своєї мети за умови відображення реальних потреб, сучасних соціальних запитів і цінностей населення та належного на них реагування [135]. В зв'язку з цим важливо в процесі здійснення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні втілювати цифрові інформаційні технології, забезпечувати органи публічного адміністрування необхідним комп'ютерним обладнанням, що дозволить налагодити максимально швидко взаємодію між органами публічної адміністрації та фермерськими господарствами.

Варто погодитися з А.С. Гришко, що інформаційні технології, які в даний час активно впроваджуються в Україні, а також у всьому світі, відкривають нові можливості для нашої країни проводити внутрішню і зовнішню політику. Це означає, що коли проста сукупність інформаційних технологій породжує таке глобальне явище як інформаційне суспільство, то громадяни отримують надзвичайно ефективний інструмент впливу на розвиток суспільства, держави та економіки [47].

У представленому Урядом України на конференції у Швейцарській Конфедерації (м. Лугано 4-5 липня 2022 року) Плану відновлення України після війни, цифрова трансформація сільського господарства, переробки, зберігання, транспортування сільськогосподарської продукції, розглядається як один із основних шляхів диверсифікації національної економіки через зміну її парадигми з переходу сировинної моделі експорту на виробництво й реалізацію сільськогосподарських товарів рослинного та тваринного походження, продукції лісового й рибного господарства, харчових продуктів, промислової сировини із високою доданою вартістю [117]. У цьому зв'язку у наукових джерелах справедливо зазначається, що зниження витрат на виробництво аграрної продукції, підвищення її якості та конкурентоспроможності на основі ефективного використання ресурсів і науковообґрунтованих підходів – це головне завдання цифровізації сільського господарства [229].

Порівняно з іншими Європейськими країнами, Україна прогресує в створенні інфраструктури та сервісів електронного уряду. На думку фахівців у сфері цифрової трансформації публічного адміністрування, ці успіхи обумовлені рядом причин: від прискореного розвитку сфери інформаційних послуг в цілому до спеціальних зусиль держави в цьому напрямі — таких як програми розвитку інформаційного суспільства [112]. Для цього в Україні інтенсивно формується нормативна основа для інституційно-правового забезпечення цифрової трансформації в державі, економіці, суспільстві. Зокрема, в Указі Президента України від 4 вересня 2019 року № 647/2019 «Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг», передбачено, що діяльність органів публічної адміністрації має бути спрямована на

утвердження функціонування сервісної держави - держави для громадян і бізнесу, забезпечення належної реалізації прав фізичних та юридичних осіб у сфері надання публічних, у тому числі адміністративних послуг, створення сучасної інфраструктури, зручних та доступних електронних сервісів для надання таких послуг єдині вимоги до надання публічних послуг, зокрема ключових показників ефективності, граничного часу очікування та показників задоволеності суб'єктів звернення [170].

Зазначений Указ Президента України від 4 вересня 2019 року № 647/2019 фактично закріпив на законодавчому рівні діяльність публічної адміністрації з використанням цифрових технологій задля спрощення відносин з суб'єктами публічного адміністрування та покращення якості роботи органів публічної адміністрації. Одним із практичних результатів виконання окреслених в Указі Президента завдань є запровадження на законодавчому рівні та втілення в життя Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі - Портал Дія), який розроблений Міністерством цифрової трансформації на підставі Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг [148]. Варто зазначити, що запровадження функціонування Порталу Дія в тому числі спрямоване на забезпечення діяльності фермерських господарств. Для прикладу, в цифровому додатку «Дія» з'явився новий розділ – «Робота». З допомогою нього можна не лише працевлаштуватися, а й отримати грант на створення власної справи. Зокрема, пункт 5 Порядку надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, яким фактично й запровадження надання грантів в Порталі Дія, передбачає, що Мікрогранти надаються для покриття таких напрямів витрат, як: придбання обладнання, необхідного для провадження господарської діяльності; закупівля ліцензійного програмного забезпечення, тварин, сировини, матеріалів, товарів та послуг, пов'язаних з виробництвом продукції/ наданням послуг; послуги маркетингу та реклами; орендна плата за нежитлове приміщення; орендна плата за обладнання; лізинг обладнання; використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія) [149]. Окремо Портал Дія надає можливість подати документи для отримання гранту на розвиток власного

садівництва, ягідництва та виноградарства [43]; гранд на розвиток тепличного господарства [44]; гранд на створення або розвиток переробного підприємства [42].

В Порталі Дія фермери також можуть отримати послуги з державної реєстрації прав на нерухоме майно, отримання дозволу на виконання будівельних робіт та декларацій/сертифікатів про введення в експлуатацію сільськогосподарських об'єктів, отримання витягів про нормативну оцінку земельних ділянок, відомостей про власника землі, подати документи для реєстрації потужностей оператора ринку, подання податкових декларацій про майно та доходи та ін. Такий широкий перелік послуг, які надаються органами публічної адміністрації через застосунок «Дія» спрощує ряд адміністративних процедур за участю фермерських господарств, покращує надання адміністративних послуг та економить час фермерів на відвідування державних установ.

Паралельно, з метою удосконалення інституційно-правового механізму надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам відповідно до вимог Угоди «Про сільське господарство» СОТ, Угоди України з ЄС Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» від 05 листопада 2020 року (надалі – Закон № 985-IX) [160]. Мета прийняття цього закону полягає у тому, аби забезпечити суб'єктам агробізнесу спрощений доступ до програм державної підтримки та публічність її розподілу за допомогою створення електронної системи – Державного аграрного реєстру, у якому має міститися інформація про отримувачів державної підтримки, зокрема, у сфері тваринництва, садівництва, аквакультури та органічного виробництва, що сприятиме збільшенню кількості фермерських та інших дрібних господарств у структурі аграрного виробництва, підвищенню їх конкурентоздатності та збільшенню податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Як було зазначено у Пояснювальній записці до цього закону, створення єдиної державної інформаційної системи, яка міститиме відомості про виробників сільськогосподарської продукції та забезпечуватиме ефективне адміністрування

державної підтримки (Державний аграрний реєстр), спрощену реєстрацію сільгоспвиробників із метою отримання бюджетної підтримки, автоматичну перевірку їх статусу через доступ до інших державних реєстрів та кадастрів, і дозволить забезпечити просте подання заявки на отримання державної підтримки, швидку перевірку відповідності критеріям надання підтримки, можливість оцінки ефективності застосування заходів такої підтримки, публічність розподілу коштів державної підтримки, а також формування «єдиного кабінету аграрія», що дасть можливість отримувати державні сервіси, взаємодіяти із реєстрами та кадастрами, зокрема при реєстрації земельних ділянок або виправленні помилок в державному земельному кадастрі [154].

Позитивно оцінюючи прийняття цього Закону, варто зазначити, що його функціональне призначення полягає у забезпеченні можливості фермерським господарствам у спрощеному порядку отримувати державну підтримку, взаємодіяти з органами публічної адміністрації, отримувати публічні послуги, користуватися інформаційними базами, а також в спрощеному порядку здійснювати реєстрацію земельних ділянок. Оскільки Закон лише втілюється у життя, то дослідження практики реалізації його норм крізь призму функціонування Державного аграрного реєстру вбачається актуальним для встановлення особливостей його використання фермерськими господарствами та іншими суб'єктами агробізнесу у господарській діяльності, з метою виявлення недоліків, які підлягають усуненню на законодавчому рівні, що допоможе в майбутньому вдосконалити електронну систему взаємодії аграріїв та органів публічної адміністрації.

Виходячи із зробленого у другому розділі роботи висновку щодо юридичної природи публічного адміністрування фермерських господарств крізь призму аграрних правовідносин, публічне адміністрування фермерських господарств у забезпеченні доступу ФГ до інформації можна розглядати як різновид таких правовідносин з особливостями їх суб'єктно-об'єктного складу, змісту, правових форм та інституційно-правових процедур їх регулювання, оскільки базується на конституційних і законодавчих засадах набуття та реалізації кожним права на

інформацію в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Умовно такі правовідносини мають аграрно-інформаційний характер у сфері публічного адміністрування фермерських господарств.

Об'єктами у аграрно-інформаційних відносин виступає інформація, яка внесена до Державного аграрного реєстру, право доступу до якої забезпечується кожному фермерському господарству з підстав і в порядку, передбаченому законом та іншими нормативними актами. Адже за законом державний аграрний реєстр являє собою державну автоматизовану інформаційну систему збирання, обліку, накопичення, оброблення та надання інформації про виробників сільськогосподарської продукції та сільськогосподарську діяльність, яку вони здійснюють [169].

Державний аграрний реєстр ведеться шляхом добровільного внесення виробниками сільськогосподарської продукції достовірних відомостей про себе та відображення відповідних актуальних відомостей у Державному аграрному реєстрі в порядку його електронної інформаційної взаємодії з іншими державними реєстрами та кадастрами. Відтак суб'єктами правовідносин з використання Державного аграрного реєстру є публічні адміністрації та фермерські господарства, фізичні та юридичні особи, інші учасники, які беруть участь у процедурі забезпечення доступу до інформації через цей реєстр. У законі передбачено, що названий реєстр має використовуватись також для електронної взаємодії між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг з метою реалізації державної аграрної політики, зокрема в частині надання державної підтримки виробникам сільськогосподарської продукції, включаючи й фермерські господарства [160]. Держателем та адміністратором Реєстру, власником та володільцем інформації Реєстру є Мінагрополітики [215].

За законом, реалізація права на доступ до інформації передбачає створення особистого електронного кабінету фермерського господарства, доступ до якого у Державному аграрному реєстрі надає господарству мати такі можливості, як: внесення інформації про сільськогосподарського виробника; подання та

адміністрування заявок на отримання державної підтримки, а також для отримання документів дозвільного характеру; можливість надання доступу до інформації про фермерське господарство іншій особі; можливість користування іншими програмними засобами ведення Державного аграрного реєстру [261].

12 серпня 2022 року Міністерство аграрної політики та продовольства України також запустило функціонування Державного аграрного реєстру (ДАР), в якій наразі мають змогу реєструватися всі аграрії [257]. При цьому, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на серпень 2022 року в ДАР вже зареєстровано 1534 агровиробники [257]. Скільки серед названої кількості зареєстровано фермерських господарств – невідомо, пошук інформації в офіційних джерелах не дав можливості отримати необхідну інформацію для того, щоб можна було оцінити позитивну чи негативну тенденцію функціонування реєстру.

Змістовну частину аграрно-інформаційних правовідносини у сфері публічного адміністрування фермерських господарств складають права і обов'язки публічних і приватних суб'єктів, реалізація яких має бути спрямована на виконання заходів щодо забезпечення фермерським господарствам можливості доступу та використання інформації Державного аграрного реєстру у своїй господарській та іншій діяльності. Фермерські господарства як виробники сільськогосподарської продукції, що зареєструвалися у Державному аграрному реєстрі, набувають право: на отримання державної підтримки на основі інформації, що міститься в Державному аграрному реєстрі, в тому числі інформації, отриманої шляхом інформаційної взаємодії Державного аграрного реєстру з іншими державними реєстрами та кадастрами, без надання відповідних відомостей в паперовій формі (детальніше про реалізацію права на державну підтримку ФГ буде сказано в наступному параграфі роботи); на безкоштовне отримання інформації стосовно себе з Державного аграрного реєстру, в тому числі інформації, отриманої шляхом інформаційної взаємодії з іншими державними реєстрами, з якими забезпечено технологічну сумісність технічних рішень Державного аграрного реєстру. Доступ до відомостей Реєстру надається адміністратором Реєстру на безоплатній основі; на

використання інформації, що міститься в Державному аграрному реєстрі, в тому числі інформації, отриманої шляхом інформаційної взаємодії Державного аграрного реєстру з іншими державними реєстрами та кадастрами, з метою отримання документів дозвільного характеру; на подання заявок на отримання державної підтримки, а також документів дозвільного характеру за допомогою програмних засобів ведення Державного аграрного реєстру; на управління своїм профілем в особистому електронному кабінеті, а також надання доступу до інформації, що міститься в особистому електронному кабінеті, та прав управління своїм профілем третім особам за їхньою згодою [160]. Вбачається, що забезпечення державою можливості для фермерських господарств та інших сільськогосподарських товаровиробників самотійно в особистому електронному кабінеті формувати та подавати заявки на отримання державної підтримки, а також на отримання документів дозвільного характеру значно спрощує процедуру взаємодії між публічною адміністрацією та фермерськими господарствами.

Варто зазначити, що Державний аграрний реєстр надає ряд переваг для сільськогосподарських товаровиробників в процесі їх господарської діяльності, оскільки надає можливість не лише отримувати та використовувати інформацію з ДАР, а й подавати заявки на отримання державної підтримки, інші документи дозвільного характеру тощо. Це значно спрощує документообіг в аграріїв та звільняє від необхідності витрати додаткового часу на подання таких заявок до органів публічного адміністрування, які в більшості випадків розташовуються лише в м. Києві. Водночас, запровадження Державного аграрного реєстру надає можливості фермерським господарствам в електронному вигляді формувати та подавати всі необхідні документи, контролювати стан розгляду заявки тощо. Зокрема, в Постанові КМУ «Про функціонування Державного аграрного реєстру» передбачається, що під час подання виробником сільськогосподарської продукції заявки, адміністрування якої здійснюється через Реєстр, а також перед прийняттям рішення щодо розгляду такої заявки відомості, які автоматично вносилися (завантажувалися) до Реєстру з відповідних державних баз даних, реєстрів та/або кадастрів, будуть автоматично оновлені в Реєстрі [214].

В свою чергу, нормативно-правові акти, прийняті та розроблені з метою законодавчого врегулювання функціонування Державного аграрного реєстру України, визначили коло осіб, які мають право бути користувачами аграрного реєстру. Зокрема, введено нове поняття «виробники сільськогосподарської продукції», якими можуть бути сільськогосподарські товаровиробники та фізичні особи (у тому числі домогосподарства, фізичні особи, які здійснюють діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, самозайняті особи у сфері сільського господарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю. Для порівняння, пункт 14.1.235 Податкового кодексу України надає вужче визначення сільськогосподарського товаровиробника, до якого належить виключно юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа - підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання [145].

Тобто, позитивним моментом є те, що в Державному аграрному реєстрі можуть зареєструватися не лише сільськогосподарські товаровиробники, перелік яких визначений Податковим кодексом України, але й фізичні особи, домогосподарства, які ведуть діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства. Для прикладу, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, 16,8% зареєстрованих осіб в ДАР – це саме фізичні особи [66].

Державний аграрний реєстр фактично стає платформою взаємодії сільськогосподарського товаровиробника та публічної адміністрації, що максимально спрощує механізми такої взаємодії. Для прикладу, реєстрація в ДАР займає лічені хвилини, оскільки особа, яка має намір зареєструватися в ДАР, має змогу ввести свої персональні дані, за якими система в подальшому здійснює пошук інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з Єдиного державного реєстру тварин, Державного земельного кадастру тощо. Після пошуку таких відомостей система автоматично формує профіль

сільськогосподарського товаровиробника, в якому вказуються відомості про правову форму господарської діяльності особи, види господарської діяльності, місцезнаходження, інформація про земельні ділянки, які перебувають на праві власності чи користування, інформація щодо поголів'я тварин, щодо активних видів сільськогосподарського товаровиробництва тощо. Саме така інструкція зазначена на сайті ДАР [166].

Позитивним аспектом публічного адміністрування фермерських господарств є забезпечення інформування органами державної влади про створення Державного аграрного реєстру, його функції та технічні можливості. Дану інформацію можна віднайти практично на кожному сайті місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Також за посиланням <https://www.dar.gov.ua/> міститься покрокова інструкція як саме можна зареєструватися в ДАР, що робить процес реєстрації простим та зрозумілим. Наведені вище практичні можливості, які надає Державний аграрний реєстр, позитивно впливає на діяльність фермерських господарств, оскільки мінімізує бюрократичні процедури, забезпечує дистанційне подання заявок на отримання державної допомоги чи інших дозвільних документів, спрощує процедуру виправлення помилок в Державному земельному кадастрі щодо земельних ділянок тощо. Фактично, фермерське господарство завдяки послідовній електронній системі може самостійно подати всі необхідні документи для отримання державної підтримки, отримати інформацію про сільськогосподарських товаровиробників тощо, взаємодіяти з органами публічної адміністрації. Однак, зважаючи на те, що Державний аграрний реєстр є новим проектом для України та працює лише в тестовому режимі, існує ряд як законодавчих, так і практичних недоліків, пов'язаних з функціонуванням ДАР, які потрібно усунути.

По-перше, досить незрозумілим є підхід законодавця щодо необхідності окремого визначення в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» принципів функціонування Державного аграрного реєстру, частина з яких є фактично декларативними. Для прикладу, Державний аграрний реєстр діє на принципах єдності методології ведення ДАР. При цьому, в згаданому Законі не визначається сутність даного принципу та яким чином такий принцип

реалізовується на практиці. Цікавим є те, що Порядок ведення та адміністрування державного аграрного реєстру взагалі не визначає методологію ведення ДАР та не встановлює жодних методик, які використовуються адміністраторами ДАР.

Аналогічно Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» на законодавчому рівні закріплює принцип документування всіх відомостей Державного аграрного реєстру, що породжує невизначеність про яке саме документування має на увазі законодавець, в якій формі таке документування має здійснюватися, хто уповноважений здійснювати документування відомостей ДАР та хто зобов'язаний дотримуватися зазначеного принципу. Особливо важливим під час реалізації цього принципу є питання чи будуть належним чином зберігатися персональні дані користувачів ДАР, який орган публічної адміністрації відповідатиме за зберігання персональних даних тощо. Тобто, стаття 2-2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає ряд декларативних принципів функціонування ДАР, які мають бути уточнені, оскільки вони є основоположними засадами, які мають основи діяльності органів публічної адміністрації в процесі адміністрування Державного аграрного реєстру. А коли такі основоположні засади є не досить конкретизованими та зрозумілими й лише формально закріплюються на законодавчому рівні, органи публічного адміністрування позбавлені можливості належним чином дотримуватися таких принципів під час здійснення публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.

Також важливо на законодавчому рівні закріпити принцип захисту персональних даних фізичних осіб, які є користувачами ДАР, що забезпечить здійснення державою дій, спрямованих на розробку та впровадження технічних можливостей для обмеження доступу до окремих персональних даних щодо місця реєстрації фізичної особи, її реєстраційного номера облікової картки платника податків тощо.

По-друге, важливим також є розширення кола осіб, які мають право доступу до інформації, що міститься в Державному аграрному реєстрі. Зокрема, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про функціонування Державного

аграрного реєстру», право доступу до Державного аграрного реєстру мають будь-які організації з надання фінансових послуг, в тому числі банки та інші фінансові установи, а також інші суб'єкти, залучені до надання державної підтримки, підтримки за рахунок коштів місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги чи іншої допомоги виробникам сільськогосподарської продукції, не забороненої законом [214]. В подальшому під час розширення технічних можливостей ДАР, на законодавчому рівні необхідно визначити право будь-яких осіб на отримання інформації про виробників сільськогосподарської продукції. Така інформація має надаватися будь-якому користувачу, оскільки не є інформацією з обмеженим доступом. Будь-яка особа повинна мати доступ до інформації про виробників сільськогосподарської продукції, з метою встановлення репутації виробника сільськогосподарської продукції, кількості виготовленої продукції, існування земельних ділянок на праві власності чи користування, наявності потужностей тощо. Така інформація стане важливою під час перевірки контрагента та встановлення можливості співпраці з таким контрагентом, не допустить введення осіб в оману.

По-третє, необхідно внести ряд змін до нормативно-правових актів, які регулюють порядок отримання державної підтримки фермерськими господарствами, особливо в частині законодавчого закріплення можливості подання заявок для отримання державної підтримки за допомогою Державного аграрного реєстру. Для прикладу, Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» визначає чіткий механізм отримання державної підтримки фермерськими господарствами, а саме подання ряду документів в паперовій чи електронній формі до уповноваженого органу, яким може бути банк, Укрдержфонд, Мінагрополітики та ін. При цьому, Постанова № 106 від 7 лютого 2018 року не містить жодної інформації щодо можливості подання пакету документів для отримання державної підтримки через Державний аграрний реєстр. Більше того, уповноважені на прийняття таких документів комерційні банки не

zareєстровані в ДАР, що ускладнює взаємодію фермерського господарства та відповідного банку.

По-четверте, необхідно активізувати роботу всіх послуг, які надаються ДАР, в тому числі щодо подання заявок на державну підтримку фермерських господарств, отримання відомостей про сільськогосподарських товаровиробників тощо. Оскільки основні функції ДАР технічно не доступні. Також важливим є максимальне залучення банків до реєстрації в ДАР, оскільки саме уповноважені державою банки зобов'язані приймати заявки на отримання державної підтримки, на отримання дотацій чи здешевлення кредитів, а тому взаємодія між фермерським господарством та банком має відбуватися виключно на платформі Державного аграрного реєстру, що забезпечить відкритість та прозорість отримання державної підтримки, запобігання будь-яких спекуляцій зі сторони банків тощо.

Таким чином, законодавча регламентація створення Державного аграрного реєстру, порядку його функціонування та адміністрування є важливим кроком для спрощення отримання державної підтримки на основі інформації, що міститься в Державному аграрному реєстрі, а також для надання можливості фермерським господарствам на подання заявок на отримання державної підтримки, а також документів дозвільного характеру за допомогою програмних засобів ведення Державного аграрного реєстру, на отримання інформації про себе та про інших сільськогосподарських товаровиробників тощо. Однак, практична реалізація зазначених вище функцій потребує внесення ряду змін до інших нормативно-правових актів України, які регулюють порядок отримання державної підтримки, порядок отримання дозвільних документів, порядок реєстрації земельних ділянок тощо.

Отже, закріплені в законодавстві новели щодо функціонування Державного аграрного реєстру в Україні є прогресивним кроком до вдосконалення публічного адміністрування з питань надання державної допомоги фермерським господарствам, забезпечення доступу до державного земельного кадастру, державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обтяжень, реєстрів юридичних осіб і ФОП, реєстрів сортів рослин тощо. На даному етапі основним завданням

держави щодо впровадження Державного аграрного реєстру є створення такого програмного забезпечення, яке б забезпечувало доступ виробникам сільськогосподарської продукції можливість швидко та зручно подавати необхідні документи для отримання державної підтримки, а також отримувати необхідну інформацію, що буде міститися в Державному аграрному реєстрі. Однак, Державний аграрний реєстр потребує свого доопрацювання як на технічному рівні, так і на законодавчому рівні, оскільки досить важливо забезпечити повне функціонування ДАР, надання можливості фермерським господарствам подавати заявки для отримання державної підтримки через систему ДАР, відслідковувати їх статус розгляду тощо. Також важливо посилити безпеку персональних даних користувачів ДАР, на технічному рівні не допустити розповсюдження персональних відомостей про зареєстрованих осіб, а на законодавчому рівні – закріплення окремого принципу безпеки даних ДАР, безпеки персональних даних, недопущення їх розголошення третім особам. При цьому, інформація, яка наявна в ДАР (окрім персональних даних), має бути відкритою, та надаватися за запитом зацікавленої особи, що дозволить отримати дані про потенційного чи існуючого контрагента, про його потужності, репутацію тощо, оскільки такі дані забезпечують якісний правовий аналіз доцільності співпраці з контрагентом. Саме тому важливим є на законодавчому та технічному рівні забезпечити захист персональних даних, та фактичне маскуванню таких даних під час отримання інформації про виробника сільськогосподарської продукції. В цілому, запровадження функціонування Державного аграрного реєстру є позитивним кроком в розвитку публічного адміністрування фермерських господарств в Україні, та в майбутньому може забезпечити повне зникнення бюрократичних процедур, автоматизовану систему прийняття рішень, максимально швидко взаємодію між фермерськими господарствами та органами публічного адміністрування.

ч3.2. Публічне адміністрування у сфері надання державної підтримки фермерським господарствам в Україні

Аграрно-промисловий комплекс є пріоритетною галуззю для України, оскільки є основою продовольчої безпеки не лише для Українського народу, а й народів інших держав світу. За інформацією ООН, збройна агресія російської федерації проти України спричинила глобальну продовольчу кризу, в результаті якої понад 323 млн людей по всьому світу опинилися перед реальною продовольчою небезпекою, а ще близько 1,2 млрд відчують скруту через високі ціни на продовольство, енергію та зниження доходів [35]. Саме тому органи публічного адміністрування зацікавлені в підвищенні показників виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки країни, особливо в 2022 році, коли Україна перебуває в умовах воєнного стану, що негативно впливає на діяльність сільськогосподарських товаровиробників, а в окупованих територіях та у зонах активних бойових дій взагалі унеможливорює виробництво сільськогосподарської продукції. За таких умов пріоритетною є діяльність фермерських господарств та сімейних фермерських господарств без створення юридичної особи, які, фактично, можуть забезпечити продовольством окремі регіони області чи країни. В зв'язку з цим публічне адміністрування фермерських господарств в Україні є невід'ємною частиною діяльності держави, особливо в частині державної підтримки фермерських господарств.

Питання державної підтримки фермерських господарств в Україні неодноразово були предметом наукових дискусій в межах досліджень державної підтримки сільського господарства в цілому. У працях Х.А. Григор'євої, Н. О. Багай, Г. І. Балюк, О. В. Білінської, Д. В. Бусуйок, М. Я. Ващишин, Н. С. Гавриш, А. В. Духневича, В.М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, Т.О. Коваленко, С.І. Марченко, В.В. Носіка, А.М. Статівки, В.Ю. Уркевича, Т.Є. Харитонові та інших вчених у галузі аграрного і земельного права. У цьому зв'язку особливої уваги заслуговують наукові результати з проблем правового забезпечення державної підтримки сільського господарства в Україні дисертаційного і монографічного дослідження Х.А. Григор'євої, яка розглядала державну підтримку з позицій її оформлення у підгалузях аграрного права – агропротекційне право [46]. Саме в рамках

агропротекційного права доцільно було б розглядати і публічне адміністрування фермерських господарств.

У цьому зв'язку варто погодитися з О.Б. Назаркевичем, який стверджує, що на сучасному етапі багато методологічних і методичних питань, що визначають організаційно-економічні основи функціонування фермерських господарств як на макро-, так і на макрорівнях недостатньо відпрацьовані, що зумовлює необхідність наукових досліджень, спрямованих на формування і розвиток фермерських господарств, їх ефективне функціонування, що забезпечить вихід агропромислового комплексу країни з тривалої кризи. [125, с.18]. При цьому побудова стратегій розвитку фермерських господарств є досить складною проблемою, котра має узгоджуватись із основними стратегічними напрямками розвитку села і сільського господарства [106].

Одним з ключових напрямків сучасної стратегії розвитку сільського господарства має бути державна підтримка господарської діяльності фермерських господарств та інших сільськогосподарських товаровиробників з врахуванням мінімізації прямої фінансової підтримки та заборони експортних субсидій відповідно вимог Угоди про сільське господарство та вимог ЄС до єдиної сільськогосподарської політики у державах ЄС. Відтак, органи публічної адміністрації мають забезпечити адміністрування державної підтримки в нових економічних і державно-правових умовах з врахуванням теоретичних висновків і рекомендацій та нормативних вимог до здійснення такої підтримки.

В економічній теорії державна підтримка сільського господарства досліджується крізь призму економічних, фінансових та інших заходів сприяння розвитку фермерських господарств та інших суб'єктів господарювання. Так, І.М.Титарчук визначає державну підтримку як система бюджетних заходів, передбачених в чинному законодавстві України, які необхідні для підтримки сільськогосподарських товаровиробників з метою формування конкурентоспроможного аграрного ринку. Ці заходи, разом зі способами їх здійснення, формують механізм державної підтримки в сільському господарстві [252]. Однак, таке розуміння державної підтримки було характерним для

економічної і аграрно-правової науки до вступу України у СОТ і тому розкриває сутність такої підтримки, характерної для планової економіки і зводиться лише до бюджетних заходів, тобто здійснення прямого фінансування з бюджету, що не узгоджується з Угодою про сільське господарство СОТ, яка з 2008 року є частиною національного аграрного законодавства України. Водночас М.Ю. Коденська визначає державну підтримку як сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства та його стимулювання [54, с. 14].

В українській доктрині аграрного права сутність державної підтримки розглядається крізь призму врегульованих нормами права суспільних відносин у сфері взаємодії держави і аграрного бізнесу. Зокрема, у своєму дисертаційному і монографічному дослідженні С.І. Марченко визначає державну підтримку сільського господарства як врегульовану нормами права сукупність організаційних, економічних, правових та інших засобів (пільг та переваг), які надаються державою в особі уповноважених органів за рахунок державних ресурсів, або шляхом відмови держави від отримання певних доходів, суб'єктам господарювання, діяльність яких пов'язана з сільськогосподарським виробництвом з метою забезпечення продовольчої безпеки держави, розв'язання соціально-економічних проблем, сприяння соціальному розвитку сільських територій, відновлення та підтримання екологічної рівноваги територій. Водночас у Великій українській юридичній енциклопедії державна підтримка сільського господарства визначається як система заходів правового, управлінського, фінансового, економічного, організаційного характеру, направлених на покращення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення їх прибутковості, зменшення рівня безробіття на селі, розвиток сільських територій, стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвиток аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки [34, с. 106]. Щодо самої дефініції державної підтримки, то у цій же енциклопедії вона визначається як урегульована нормами права сукупність організаційних, економічних, правових й інших засобів (пільг і переваг), які надаються державою (в особі уповноважених органів за рахунок державних

ресурсів або через відмову держави від отримання певних доходів), суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана із сільськогосподарським товаровиробництвом із метою забезпечення продовольчої безпеки держави, розв'язання соціально-економічних проблем, сприяння соціального розвитку сільських територій, відновлення й підтримання екологічної рівноваги територій [34, с.106].

Державну підтримку сільського господарства Х.А. Григорєва визначає як закріплену у законодавстві систему організаційних, фінансових, інформаційних та консультаційних заходів, спрямованих на сільськогосподарські організації, що здійснюються державними органами та іншими компетентними особами для виконання основних завдань сільськогосподарської політики, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, створення стабільного середовища для комерційних виробників сільськогосподарської продукції, соціальний розвиток села та охорону довкілля під час здійснення сільськогосподарської діяльності. [45].

Як слушно зазначає Статівка А.М., аналіз висловлених думок, існуючих поглядів щодо вищезазначеного в аграрноправовій науці заводитьися як до «широкого» розуміння державної підтримки сільського господарства, що не дозволяє вирішити проблеми належного правового забезпечення, так і до «вузького» розуміння, яке пов'язують тільки з економічними заходами державної підтримки сільського господарства [244, с.26].

Наведений вище перелік наукових підходів до розуміння державної підтримки як економічного і державно-правового явища показує, що загальною істотною ознакою державної підтримки сільського господарства є діяльність публічної адміністрації, тобто органів державної влади та місцевого самоврядування, інших публічних чи громадських суб'єктів, яка має бути спрямована на виконання заходів з надання можливості фермерським господарствам здійснювати ефективну господарську діяльність та запобігати їх банкрутству чи припиненню діяльності з інших підстав, передбачених законом. Оскільки сутність державної підтримки полягає в першу чергу в ефективній діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виробництва ними якісної

сировини та готової продукції, задоволення потреб населення та переробної промисловості, з метою заохочення праці серед селян, формування матеріально-технічної бази сільського господарства, вирішення соціальних проблем села тощо [242, с.37].

Зважаючи на те, що публічне адміністрування фермерських господарств реалізується органами державної влади та місцевого самоврядування через систему нормативно визначених заходів організаційного, фінансового та іншого характеру, спрямованих на стимулювання розвитку таких господарств, то можна стверджувати, що державна підтримка фермерських господарств є складовою частиною змісту окремого виду стимулюючого публічного адміністрування таких суб'єктів аграрного бізнесу. У цьому звязку вбачається за доцільне внести зміни до статті 1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» і передбачити, що державна аграрна політика у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [169] забезпечується виконанням органами державної влади та місцевого самоврядування, фермерськими господарствами, іншими суб'єктами агробізнесу передбачених законом заходів, спрямованих на ефективне функціонування сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки, соціального розвитку села відповідно до Цілей сталого розвитку. Відтак, публічне адміністрування та державна підтримка сільського господарства є взаємопов'язаними аграрно-правовими категоріями за їх функціональним призначенням.

Так, державна підтримка суб'єктів аграрних правовідносин здійснюється через такі способи публічного адміністрування як прийняття відповідних нормативно-правових актів, забезпечення реалізації права на доступ до інформації з питань державної підтримки, надання адміністративних послуг тощо. Для прикладу, задля належного здійснення одного з видів державної підтримки (тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва) 7 лютого 2018 року Кабінетом Міністрів України

прийнято Постанову № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)». В свою чергу, державна підтримка тваринництва передбачає, як один з видів підтримки – часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів для утримання великої рогатої худоби, свиней, птиці (у тому числі водоплавної та індиків), доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції (молока, м'яса) та/або побічних продуктів тваринного походження [180]. Вся інформація щодо можливості отримання державної підтримки, документів, які необхідно подати, суб'єктів, які мають право на отримання підтримки, досить детально висвітлена на Інформаційно-аналітичному сайті АПК (інформаційне забезпечення), а процес будівництва та введення об'єктів в експлуатацію супроводжується наданням державою адміністративних послуг, в тому числі органами державного архітектурно-будівельного контролю, державними реєстраторами тощо. Тобто, розглядаючи порядок надання державної підтримки на конкретному прикладі, можна підсумувати, що діяльність держави з підтримки сільського господарства супроводжується іншими видами публічного адміністрування аграрних правовідносин, які в свою чергу спрощують порядок отримання державної підтримки, а тому публічне адміністрування та державна підтримка як ціле та частина нерозривно пов'язані між собою.

Державна підтримка фермерських господарств в Україні є частиною державної підтримки сільського господарства та спрямована на забезпечення належного рівня господарської діяльності фермерських господарств. Відповідно до ст.2-1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», цільове спрямування державної підтримки забезпечується пріоритетним наданням державної підтримки малим фермерським господарствам, у тому числі сімейним фермерським господарствам, які мають у власності та/або користуванні не більше 100 га земель сільськогосподарського призначення та річний дохід яких від реалізації продукції не перевищує 5 мільйонів гривень. Обсяг і види державної

підтримки малим фермерським господарствам, у тому числі сімейним фермерським господарствам, на наступний рік розраховуються щороку виходячи з фактичної чисельності таких господарств у поточному році. Обсяг державної підтримки, що залишився нерозподіленим між малими фермерськими господарствами, у тому числі сімейними фермерськими господарствами, спрямовується на державну підтримку інших виробників сільськогосподарської продукції [169].

Відтак, за законодавством України публічне адміністрування у сільському господарстві має бути спрямоване на забезпечення надання пріоритетної державної підтримки фермерським господарствам з метою забезпечення розвитку фермерських господарств, включаючи й сімейні фермерські господарства, підвищення рівня життя в сільській місцевості та збільшення престижності праці в селі. У цьому зв'язку Х.А. Григор'єва переконливо доводить, що, фермерське господарство як особлива організаційно-правова форма сільськогосподарського товаровиробника має кілька ознак, що обумовлюють необхідність посиленої державної підтримки; по-перше, це особливість засновницько-членського складу фермерського господарства, яка полягає у тому, що фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї; по-друге, особливості утворення полягають у можливості обрання форми юридичної особи або фізичної особи – підприємця [46]. До цього варто додати, що механізм взаємодії органів влади з фермерськими господарствами є вагомим напрямом державної економічної політики, а спектр існуючих управлінських процедур та нові зміни формують сучасний зміст функцій бюджетних органів та фермерських господарств забезпечуючи узгодженість сторін та реалізацію інтересів. При цьому правова регламентація ґрунтується на чітко законодавчо визначеній мірі відповідальності у області регулювання відносин з економічних питань, а взаємні гарантії базуються на правових гарантіях фермерських господарств по відсутності втручання територіальних органів у виробничо-господарську діяльність фермера [131, с.40]. Чинне законодавство України передбачає низку заходів, що вживаються державою з метою забезпечення сприятливих умов здійснення господарської діяльності фермерськими

господарствами. Такі заходи умовно можна розділити на декілька видів, залежно від механізму державної підтримки фермерських господарств.

О. В. Гафурова і С. І. Сиволоцька поділяють державну підтримку фермерських господарств на два види: фінансова та нефінансова. Учені пропонують нефінансові заходи державної підтримки фермерських господарств, залежно від мети їх надання, об'єднати у три групи: 1) організаційні (сприяють створенню та організації діяльності фермерських господарств, а також передбачають ускладнений порядок їх ліквідації (встановлені на законодавчому рівні: право на отримання безоплатно земельної ділянки для ведення такого господарства; порядок спадкування земельних ділянок для його ведення; спеціальний порядок купівлі-продажу фермерського господарства як цілісного майнового комплексу; особливості їх банкрутства; сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації); 2) кадрові (підготовка кадрів для фермерських господарств); 3) інформаційно-консультаційні (розвиток сільськогосподарської дорадчої діяльності) [37, с.70]. Окремо С.І. Сиволоцька виокремлює різновиди державної підтримки фермерських господарств за напрямками надання такої підтримки: спрямовані на здійснення сільськогосподарського виробництва; спрямовані на розвиток невиробничих видів діяльності (диверсифікацію сільськогосподарського виробництва) та соціального спрямування (забезпечення сільськогосподарських товаровиробників доступними інформаційно-консультаційними послугами, висококваліфікованими кадрами тощо) [235].

Т. В. Курман вважає, що видами державної підтримки сільського господарства є: а) фінансування державних заходів щодо підвищення родючості сільськогосподарських угідь, ветеринарного обслуговування, наукових досліджень, спрямованих на попередження інфекційних захворювань сільськогосподарських тварин, поширення шкідників рослин охорону довкілля, розвиток селекційної діяльності та племінного тваринництва; б) дотування продукції елітного насінництва, племінного тваринництва та птахівництва; в) компенсація частки витрат аграрних товаровиробників на придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, комбікормів тваринницькими комплексами і птахофабриками,

оплату енергоносіїв спеціалізованими тепличними комбінатами; г) підтримку формування виробничої інфраструктури, сприяння становленню й розвитку реформованих сільськогосподарських підприємств; д) підтримання рівня гарантованих закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію й сировину; е) санація й перепрофілювання збиткових і неперспективних виробництв є) фінансування підготовки кадрів тощо [296].

Досліджуючи питання класифікації державної підтримки, Х.А. Григор'єва вважає, що усі правові механізми спеціальної підтримки фермерських господарств можна звести до таких груп: податкова (податкові пільги, звільнення від оподаткування тощо), фінансова (дотації та субвенції), кредитна (здешевлення кредитів), страхова (часткова компенсація страхових платежів), організаційно-правова (забезпечення фермерських господарств необхідними матеріалами для сільськогосподарського виробництва), інформаційно-консультативна (консультаційні послуги, дорадча діяльність тощо), інституційна (утворення спеціальних бюджетних установ), соціально-правова (особлива підтримка фермерських господарств у трудонедостатніх населених пунктах, молодих фермерів тощо) [46].

На наш погляд, у контексті публічного адміністрування фермерських господарств державна підтримка таких господарств являє собою законодавчо забезпечену діяльність органів публічної адміністрації, яка полягає у забезпеченні реалізації передбачених у законах та інших нормативно-правових актах комплексу заходів щодо стимулювання господарської діяльності фермерських господарств шляхом прийняття нормативних актів, управлінських рішень у рамках того чи іншого виду державної підтримки (надання поворотної та безповоротної фінансової допомоги, застосування пільг, звільнення від загальнообов'язкових платежів, зменшення витрат фермерських господарств тощо) з метою забезпечення інтенсивного розвитку фермерських господарств, забезпечення сталого розвитку села. Відтак, публічне адміністрування державної допомоги фермерським господарствам можна розглядати як різновид публічно-приватних аграрних правовідносин у сфері виконання комплексу заходів, спрямованих на забезпечення

ефективного функціонування таких суб'єктів аграрного бізнесу, вирішення соціальних проблем села. Такі правовідносини характеризуються особливостями суб'єктно-об'єктного складу, їх змісту, підстав виникнення, зміни та припинення з огляду на той чи інший вид державної підтримки, яка надається фермерським господарствам.

Виходячи з цього, за основними напрямками державної підтримки фермерських господарств публічне адміністрування останніх можна класифікувати на окремі види. Зокрема, публічне адміністрування державної підтримки господарської діяльності можна розглядати у сфері: податкової підтримки; безповоротної фінансової підтримки фермерських господарств; часткової компенсації витрат фермерських господарств; спеціальних бюджетних дотацій; підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції; бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь; здешевлення кредитів (кредитна субсидія) та компенсації лізингових платежів; відшкодування втрат сільськогосподарських товаровиробників; фінансової допомоги новоствореним фермерським господарствам; поворотної фінансової підтримки фермерських господарств тощо. Кожний з названих видів публічного адміністрування державної підтримки господарської діяльності фермерських господарств характеризується особливостями його суб'єктів, об'єктів, змісту правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються в зв'язку з прийняттям управлінських рішень про надання того чи іншого виду державної підтримки [289].

Публічне адміністрування державної податкової підтримки фермерських господарств характеризується наступними рисами. За чинним законодавством України фермерське господарство у статусі юридичної особи або фізичної особи – підприємця є платниками податків, тому держава в свою чергу зобов'язана забезпечити найоптимальніші умови оподаткування фермерських господарств. Так, у липні 2018 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств», який надав можливість громадянам легалізувати свою діяльність у формі підприємницької діяльності для фізичних осіб

- підприємців, які організували фермерське господарство, в тому числі сімейне, та надати їм можливість бути платниками єдиного податку четвертої групи [163]. Для платників 4 групи об'єктом оподаткування є не прибуток, а площа власних та орендованих сільгоспугідь, а базою для нарахування є нормативна грошова оцінка одного гектара відповідних земельних ділянок. Ставки єдиного податку 4 групи встановлені п. 293.9 ПКУ у відсотках до нормативної грошової оцінки одного гектара відповідних категорій земель [145].

Також сімейним фермерським господарствам, які зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи згідно із главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України, надається додаткова фінансова підтримка через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у сумі, передбаченій Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [169].

Варто погодитися з С.Ф. Домбровським та Л.С. Тараненко, що з прийняттям нових змін є намагання держави належним чином підняти роль сімейного фермерства в сільськогосподарському виробництві України. Адже на сьогодні практично стоїть загроза знищення фермерських господарств шляхом подальшого розвитку діяльності великих компаній та холдингів, які захоплюють з кожним роком значну кількість гектарів сільськогосподарського призначення. Ці господарства, у зв'язку із відсутністю відповідних засобів сільськогосподарського виробництва, встановлення високих кредитних ставок, відсутності їх належного соціального захисту і державної підтримки, не можуть вступити у внутрішній ринок. Тому для особистих селянських і фермерських господарств повинні бути створені належні умови. Вони можуть стати справжнім середнім класом як сільськогосподарські товаровиробники [298, с. 64].

2. Державна безповоротна фінансова підтримка фермерських господарств.

Найпоширенішим різновидом публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є державна фінансова підтримка фермерських господарств, яка полягає в спрямуванні державою грошових коштів на поворотній/безповоротній

основі, застосування пільг, дотацій на користь фермерських господарств з метою забезпечення сприятливих умов для господарської діяльності ФГ та підвищення виробництва сільськогосподарської продукції. Державна фінансова підтримка фермерських господарств може бути класифікована на окремі різновиди залежно від того напрямів здійснення такої підтримки. Аналіз чинного законодавства України дає підстави для поділу державної фінансової підтримки фермерських господарств на наступні види:

1) Державна фінансова допомога новоствореним фермерським господарствам. Даний вид державної підтримки передбачений в Законі України «Про фермерське господарство» та є важливим в зв'язку зі складністю швидкого розвитку фермерського господарства в перші роки після його створення. До державної фінансової допомоги новоствореним фермерським господарствам закон України «Про фермерське господарство» відносить разову допомогу для облаштування відокремленої садиби; фінансову допомогу новоствореним господарствам у період становлення (перші три роки після створення); одноразову грошову допомогу переселенцям, які створюють фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах. Зокрема, за цим законом відокремленою фермерською садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями, яка знаходиться за межами населеного пункту (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про фермерське господарство») [212]. Отже, у організаційно-правовій процедурі адміністрування фермерських господарств для надання правового статусу відокремленої фермерської садиби є визначення місцезнаходження земельної ділянки, яка має бути розміщена за межами населеного пункту. В залежності від цього визначається юрисдикція органів публічної адміністрації щодо передачі у власність чи надання у користування земельних ділянок, прийняття рішень і розпоряджень щодо надання за рахунок бюджету допомоги на будівництво під'їзних шляхів до фермерського господарства, прокладання електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних мереж. При цьому адміністрування фермерських господарств має

враховувати вимоги закону й про те, що переселенцям, які створюють фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, надається одноразова грошова допомога за рахунок державного бюджету у розмірі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. Розміщення садиби на території фермерського господарства є, на думку І.С. Сюйви, найбільш ефективним способом використання земель і тому стимулювання з боку держави створення таких господарств шляхом закріплення у законодавстві окремих заходів державної підтримки [248, с. 75].

Не дивлячись на законодавчі вимоги щодо державної підтримки новостворених фермерських господарств, рекомендації вчених, публічне адміністрування такої підтримки не забезпечується органами державної влади і місцевого самоврядування оскільки у Постанові Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 106 (зі змінами 384) «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» не передбачається можливість отримання разової фінансової допомоги на облаштування відокремленої садиби на будівництво під'їзних шляхів до фермерського господарства, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем. [180]. Більше того, даний вид державної підтримки не був реалізований на практиці починаючи з дати прийняття Закону України «Про фермерське господарство», про що свідчить судова практика. Так, згідно фактичних обставин справи №826/7247/17, позивач ФГ «Ставеччина» було витрачено 1 022 000,00 грн. для облаштування відокремленої садиби, (будівництво телефонної лінії, лінії електропередачі, улаштування під'їзної дороги). Вказані об'єкти в подальшому здані в експлуатацію і передані на баланс відповідним державним організаціям та експлуатуються понад 20 років. Починаючи з 2006 року, позивач звертався до Уряду та відповідних державних органів виконавчої влади України з пропозицією включення до бюджету витрат на відшкодування видатків, пов'язаних з облаштуванням відокремленої садиби ФГ «Ставеччина». Згідно останньої відповіді директора Департаменту науково-освітнього забезпечення та розвитку підприємництва на селі Міністерства аграрної

політики та продовольства України від 22 грудня 2016 року № 37-18-2-15/21502 позивача повідомлено, що Верховна Рада України 21 грудня 2016 року ухвалила Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», яким кошти на цілі Мінагрополітики не передбачені. В зв'язку з цим ФГ «Ставеччина» звернулося до суду, однак, в задоволенні позовних вимог було відмовлено в повному обсязі [150].

Також обмеженою є фінансова підтримка новоствореним господарствам у період становлення (перші три роки після створення), яка надається виключно для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг та для провадження сільськогосподарської діяльності на одиницю оброблюваних угідь. Так, Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 106 (зі змінами 384) «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» визначає, що фінансова підтримка новостворених фермерських господарств у період їх становлення (перші три роки після створення) для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг за напрямками зоотехнія, ветеринарія, агрономія, оподаткування в сільському господарстві, бухгалтерський облік в сільському господарстві, управлінський облік, органічне виробництво, екологічне управління, залучення фінансово-кредитних ресурсів та диверсифікація сільськогосподарської діяльності (далі - фінансова підтримка) надається один раз у розмірі, що не перевищує 36000 гривень, за умови попередньо укладеного до кінця поточного бюджетного періоду договору та на підставі акта/актів виконаних робіт [180].

Варто зауважити, що публічне адміністрування зазначеного виду фінансової допомоги фактично не виконує стимулюючої функції для створення та розвитку фермерського господарства, оскільки діяльність органів публічної адміністрації має бути спрямована на задоволення основних потреб новостворених ФГ, а саме: забезпечення земельними ділянками, обладнанням, технікою, паливно-мастильними матеріалами та сировиною тощо. В свою чергу, дорадчі послуги передбачають виключно надання інформаційних послуг, підвищення рівня знань сільського населення, навчання суб'єктів господарювання в сільській місцевості

тощо. Публічне адміністрування новостворених фермерських господарств має бути спрямоване на те, аби забезпечити можливість таким господарствам одержувати бюджетні субсидії. Так, наприклад, за Постановою Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 106 новостворені фермерські господарства мають право на бюджетну субсидію на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) виключно для провадження сільськогосподарської діяльності у розмірі 5000 гривень на 1 гектар, але не більше 100000 гривень на одне фермерське господарство [180].

Актуальним видом державної допомоги в період дії воєнного стану на підставі Указу Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», починаючи з 24.02.2022 року є надання одноразової грошової допомоги переселенцям, які створюють фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. В зв'язку з цим на законодавчому рівні необхідно закріпити механізм отримання даного виду державної підтримки, оскільки частина фермерських господарств, які розташовувалися в місцях, де тривають активні бойові дії, мала змогу змінити місце знаходження обладнання, трудові ресурси, сировину тощо, та здійснити «перенесення» свого бізнесу з безпечну місцевість. Саме тому постає важливе питання щодо надання переселенцям можливості отримання в користування вільних земельних ділянок задля здійснення сільськогосподарської діяльності, а також надання державної фінансової підтримки з метою відшкодування витрат переселенців на перенесення бізнесу до іншої місцевості, адаптування до нових умов ведення господарської діяльності тощо. Така державна підтримка має забезпечити можливість фермерів виготовляти сільськогосподарську продукцію незалежно від місця реєстрації фермерського господарства та місця розташування основних потужностей ФГ.

Публічне адміністрування часткової компенсації витрат фермерським господарствам передбачає діяльність уповноважених органів публічної адміністрації з повернення господарствам коштів, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами (крім новостворених) за напрямками зоотехнія, ветеринарія, агрономія, оподаткування в сільському господарстві,

бухгалтерський облік в сільському господарстві, управлінський облік, органічне виробництво, залучення фінансово-кредитних ресурсів, впровадження систем безпечності під час виробництва харчових продуктів і кормів для тварин, екологічне управління та зовнішньоекономічна діяльність надається у розмірі 90 відсотків вартості, але не більше ніж 10000 гривень [180].

Публічне адміністрування спеціальної бюджетної дотації за утримання корів усіх напрямів продуктивності має здійснюватися з врахування того, що за законом така допомога надається на безповоротній основі одержувачам, у власності яких перебуває від п'яти корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства, за кожен наявну станом на 1 липня поточного року корову в розмірі 5000 гривень, але не більше 250000 гривень (далі - дотація за утримання корів). Дотація за утримання корів надається одержувачам, які не отримували протягом поточного бюджетного періоду дотацію за приріст поголів'я корів відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 [181].

4) Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції.

Публічне адміністрування державної підтримки тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції має здійснюватися з огляду на те, що цей вид безповоротної фінансової підтримки є загальним для всіх сільськогосподарських товаровиробників, включаючи фермерські господарства та передбачений Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції». При цьому, отримувачами бюджетних коштів є фермерські господарства, в тому числі сімейні фермерські господарства, що провадять діяльність у галузях тваринництва, бджільництва, рибництва; переробної промисловості, які виробляють харчові продукти (м'ясні, рибні, молочні) [181]

Публічне адміністрування державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції передбачає виконання органами публічної адміністрації комплексу організаційно-правових, фінансових та інших заходів, спрямованих на забезпечення реальних можливостей для фермерських господарств одержати таку допомогу за такими напрямками, як: а) спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї; б) часткове відшкодування вартості племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів; в) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, рибницьких господарств, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції; г) часткова компенсація вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих без урахування податку на додану вартість за рахунок банківських кредитів; г) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна; д) спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок; е) спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення; є) погашення бюджетної кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Казначейства, за попередній бюджетний період за напрямом «Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» [181].

Одним з важливих напрямків публічного адміністрування фермерських господарств у ринкових умовах є виконання комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на здешевлення кредитів (кредитних субсидій) та компенсації лізингових платежів. Як зазначає В. П. Жушман, специфіка кредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні полягає в сезонності та ризиковості сільського господарства, встановленні високих відсотків за користування кредитними коштами [65, с.20]. В зв'язку з цим сільськогосподарські товаровиробники потребують державної підтримки шляхом компенсації частини відсотків за тілом кредиту. Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання

кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу [169].

Публічне адміністрування такої підтримки має здійснюватися з огляду на те, що держава надає таку допомогу усім суб'єктам АПК незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям. При цьому має бути враховано, що фінансова підтримка здійснюється за короткостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів; середньостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також з переробкою сільськогосподарської продукції; довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (у тому числі сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів) [185].

Варто зауважити, дуже часто даний вид державної підтримки не реалізовувався через ніби то відсутність коштів в державному бюджеті України на покриття кредитної субсидії. Так, рішенням Миколаївського окружного адміністративного суду в справі № 814/8/18, залишеним без змін Постановою П'ятого апеляційного адміністративного суду від 12.12.2018 року, Постановою Верховного Суду від 15.04.2020 року задоволено позовні вимоги фермерського господарства «Органік Системс» до Міністерства аграрної політики та продовольства України, треті особи без самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача Головне управління Державної казначейської служби України в Миколаївській області, Департамент агропромислового розвитку Миколаївської державної адміністрації, про визнання протиправною бездіяльність по відшкодуванню бюджетної кредиторської заборгованості, стягнення з Державного

бюджету бюджетну заборгованість в сумі 10258209,00 грн., яка виникла на підставі Наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України № 761 від 22.12.2011 року, яким затверджено Розподіл коштів, передбачених у Державному бюджеті України на 2011 рік, що спрямовуються на часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів за КПКВК 2801590 «Часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів», № 632 від 19.10.2012 "Про затвердження розподілів бюджетних коштів, передбачених для надання державної підтримки суб'єктам господарювання через механізм здешевлення кредитів", № 319 від 01.06.2012 «Про погашення кредиторської заборгованості за КПКВК 2801180 «Фінансова підтримка заходів і агропромислового комплексу» для часткового відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів».

Верховний Суд, оцінюючи спірні правовідносини, зазначив, що повноваження Мінагрополітики не обмежуються прийняттям відповідного рішення (наказу) про надання державної підтримки підприємствам, шляхом затвердження відповідної суми компенсації, що підлягає виплаті. Мінагрополітики також зобов'язане своєчасно приймати ефективні управлінські рішення, які забезпечують реалізацію цього наказу, у тому числі вжити усіх заходів, спрямованих на виконання затверджених бюджетних програм. Такі заходи спрямовані на підтримку розвитку аграрного сектору економіки, у зв'язку з чим щороку в законі про Державний бюджет України визначаються види державних цільових програм фінансової підтримки підприємств АПК та затверджуються суми витрат на них. Крім того, Мінагрополітики, як головний розпорядник таких коштів, є, одночасно, і відповідальним виконавцем за реалізацію таких програм, у тому числі програми 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників та нагляд за ними», та несе відповідальність за її виконання. Верховний Суд погодився також з висновками судів попередніх інстанцій, що, за встановлених обставин справи, недостатність фінансування не може бути підставою для відмови у задоволенні вимог щодо погашення заборгованості, тому що реалізація особою права, що пов'язане з отриманням

бюджетних коштів, яке базується на спеціальних та чинних на час виникнення спірних правовідносин нормативно - правових актів національного законодавства, не може бути постановлена у залежність від бюджетних асигнувань. Фактично не спрацював механізм розподілу вже виділених з державного бюджету коштів [152]. Відповідна правова позиція викладена в постановках Верховного Суду від 11 лютого 2020 року в справі № 822/37/16, від 06 лютого 2020 року в справі № 819/2435/14-а, від 05 лютого 2020 року в справі №814/2693/17 та ін.

Не дивлячись на позитивні судові рішення з підтримки сільгоспвиробників у одержанні такої підтримки, а також на інші позитивні риси безпосереднього державного кредитування на пільгових умовах, такий різновид державної підтримки сільського господарства не розвинено в Україні. Водночас у науковій літературі справедливо стверджується про те, що при правильній організації таких відносин, вони мають потрійну користь: агропротекційний ефект, економія бюджетних коштів, можливість поповнення бюджету за рахунок помірної плати за користування кредитними коштами, і тому пропонується для реалізації цього важливого напрямку державної підтримки необхідним утворити спеціальний державний кредитний банку, який під час вибору позичальників мав би керуватися чітко встановленими законодавством критеріями і при цьому мати достатню свободу проведення кредитних операцій [46].

Варто зауважити, що перебування країни в умовах воєнного стану все ж таки внесло свої корективи в публічному адмініструванні фермерських господарств в Україні в частині здешевлення кредитів. Так, з метою забезпечення продовольчої безпеки України, державою було запроваджено ряд додаткових механізмів фінансування аграріїв, було спрощено процедуру отримання земельних ділянок для їх обробітку, знижено ПДВ на паливно-мастильні матеріали і тд. 18 березня 2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 312 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29», якою було запроваджено додатковий механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, який полягає в компенсації відсотків за кредитами, отриманими з метою провадження сільськогосподарської діяльності на

період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування, та передбачає нульову відсоткову ставку за кредитом [164].

Важливою новелою даного виду кредитування є те, що право на отримання кредиту мають виключно сільськогосподарські товаровиробники, до переліку яких відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» також включено сімейні фермерські господарства, які зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи [169]. Однак, навіть за умови покриття державою відсотків за тілом кредиту, малим фермерським господарствам та сімейним фермерським господарствам на практиці складно отримати даний вид державної підтримки. Така ситуація пов'язана з тим, що саме комерційні банки приймають рішення щодо можливості видачі кредиту, встановлюючи до фермерів додаткові вимоги, не передбачені чинним законодавством України. Так, на офіційному сайті АБ «ПриватБанк» визначено, що особа, яка зацікавлена в отриманні кредиту, повинна мати у власності чи користування земельні ділянки не менше ніж 100 гектарів, а місцезнаходження фермерського господарства не має бути в областях, де ведуться активні бойові дії. АТ «Ощадбанк» кредитує аграріїв не залежно від загального розміру наявних власності чи користуванні земельних ділянок та кредитує всі підконтрольні території України, в тому числі ті, де ведуться активні бойові дії, про що зазначається на офіційному сайті банку [139]. Такі зміни в чинному законодавстві України хоча й зумовлені низкою негативних обставин, які існують в нашій країні, та в першу пов'язані зі збройною агресією РФ, однак, започаткували нові механізми кредитування фермерських господарств в Україні, які в подальшому в мирний для країни час мають бути вдосконалені та повинні застосовуватися на постійній основі. Так, органам публічної адміністрації необхідно буде переглянути порядок отримання фермерськими господарствами кредитів з державною підтримкою. Зважаючи на негативний досвід відмови комерційних банків в кредитуванні малих фермерських господарств чи сімейних фермерських господарств, що пов'язано здебільшого з відсутністю в ФГ земельного банку чи сільськогосподарської техніки під заставу, на законодавчому рівні варто запровадити додаткові умови кредитування фермерських господарств. По-перше,

можливо зменшити розмір тіла кредиту, та збільшити відсоток державної гарантії з тією метою, щоб комерційні банки мали можливість гарантувати повернення виданих кредитних коштів. По-друге, кредитування фермерських господарств з державною підтримкою варто здійснювати разом з оновленою програмою страхування ризиків втрат сільськогосподарської продукції, яка надаватиме можливість фермерам мінімізувати ризики збитковості отриманого урожаю, та повернути банку тіло кредиту.

Відшкодування втрат сільськогосподарських товаровиробників має здійснюватися з наступними особливостями. Насамперед варто зазначити, що є запровадження такого виду державної підтримки як відшкодування втрат сільськогосподарських товаровиробників від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру є однією з новел українського аграрного законодавства. Відшкодування здійснюється шляхом виплати бюджетної дотації на одиницю пошкоджених угідь. Для отримання кредитів сільськогосподарськими товаровиробниками та сільськогосподарськими кооперативами, які постраждали від надзвичайних ситуацій природного характеру, можуть надаватися державні гарантії у порядку, передбаченому Бюджетним кодексом України, та згідно із законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Постановою Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2021 року № 315 внесені зміни до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників», якою розширено напрями державної фінансової підтримки вказаних товаровиробників. Вказаною Постановою передбачено розширити державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників за напрямками: страхування сільськогосподарської продукції; відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі; підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції; підтримка виробників картоплі; підтримка сільськогосподарських

товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблювальних угідь [165].

Варто зауважити, що впровадження відшкодування втрат сільськогосподарських товаровиробників є позитивним та прогресивним рішенням органів публічної адміністрації, оскільки до 2021 року державна підтримка в сфері страхування сільськогосподарської продукції фактично не існувала. Так, до 2010 року в Україні існувало обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності від заподіяння сільськогосподарському товаровиробнику прямого збитку в результаті часткової або повної загибелі врожаю сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, зернових культур і цукрових буряків внаслідок прямої дії страхових ризиків [184]. Також Розділ III Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» був присвячений державному регулюванню ринку страхування сільськогосподарської продукції. Згідно з статтею 10 Закону, особа зобов'язана попередньо застрахувати ризики втрати сільськогосподарської продукції, якщо вона: продає на організованому аграрному ринку будь-який вид товарного деривативу, базовим активом якого є сільськогосподарська продукція; отримує бюджетну дотацію або субсидію, пов'язану з виробленням сільськогосподарської продукції або здешевленням її ціни; отримує банківський кредит на цілі виробництва сільськогосподарської продукції, якщо проценти за таким кредитом відшкодовуються за рахунок бюджету; отримує бюджетну позичку або банківський кредит під гарантію держави чи органу місцевого самоврядування [169].

В 2012 році було прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», в якому закладені основи агрострахування в Україні. Згідно з зазначеним законом, держава здійснює публічне адміністрування сільського господарства через механізм державної підтримки - надання сільськогосподарському товаровиробнику з державного

бюджету в порядку, встановленому цим Законом, грошових коштів у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування [197]. Таким чином, починаючи з 2012 року в Україні існує 2 види страхування в АПК: добровільне страхування та страхування з державною підтримкою, яке можна назвати обов'язковим, в зв'язку з обов'язковістю укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України. При цьому, страховим випадком для страхування з державною підтримкою вважається загибель застрахованих посівів, загибель (недоотримання) застрахованого урожаю, продукції бджільництва, втрата, вимушений забій, травматичне пошкодження або захворювання застрахованих сільськогосподарських тварин, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції [197]. Однак, не зважаючи на наявність законодавчого регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, варто зауважити, що такий вид страхування з державною підтримкою фактично існував лише в 2012 році, в подальшому держава не закладала в бюджеті кошти на державну підтримку страхування сільськогосподарської продукції. Для прикладу, державний бюджет на 2020 рік не передбачає таких видатків як субсидії сільськогосподарським товаровиробникам для оплати частини страхового платежу [167].

Варто погодитися з Н. Осмьоркіною, що агрострахування в 2012 році майже не запрацювало, не зважаючи на те, що в бюджеті на 2012 було закладено 70 млн грн, а в бюджеті на 2013 рік на агрострахування виділили 150 млн гривень. Так, станом на 10 жовтня 2012 року тільки чотири страхові компанії отримали ліцензію для роботи із сільгоспвиробниками [136, с.248].

Таким чином, більшість сільськогосподарських товаровиробників не мали фінансову можливість заключити добровільні договори страхування сільськогосподарської продукції. Публічне адміністрування в частині державної поворотної фінансової підтримки фермерських господарств має свої особливості. Фінансова підтримка надається фермерським господарствам, зокрема

новоствореним у період їх становлення (перші три роки після створення), з відокремленими фермерськими садибами, сімейним фермерським господарствам без набуття статусу юридичної особи, утвореним відповідно до статті 8-1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України, на конкурсних засадах на поворотній основі [179].

Таким чином, державна підтримка фермерських господарств в Україні здійснюється за декількома напрямками з метою забезпечення здійснення господарської діяльності, підвищення показників виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення продовольчої безпеки країни. При цьому, важливим елементом діяльності держави є розширення видів державної підтримки фермерських господарств, запровадження додаткових видів підтримки сімейним фермерським господарствам, звільнення новостворених фермерських господарств від оподаткування тощо.

При цьому, з дати введення в Україні воєнного стану на підставі Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року, державна підтримка фермерських господарств, в тому числі сімейних фермерських господарств має бути посиленою, враховувати реалії щодо ведення фермерами господарської діяльності в зонах активних бойових дій, за відсутності достатньої кількості паливно-мастильних матеріалів, обладнання та сировини. Більше того, актуальними є питання фінансової допомоги переселенцям, які створюють фермерські господарства в інших регіонах, а також фермерським господарствам, які вимушено мали змінити місце ведення сільськогосподарської діяльності. З огляду на об'єктивні чинники, які зумовлені війною проти України вбачається за доцільне

- 1) переглянути механізм отримання пільгових кредитів фермерськими господарствами, спростивши доступ малих фермерських господарств до кредитування, надаючи посилені державні гарантії перед комерційними банками;
- 2) передбачити в чинному законодавстві України можливість отримання державної фінансової підтримки на релокацію фермерського господарства з зон активних

бойових дій, забезпечити пріоритетне право фермерських господарств на отримання у користування вільних земельних ділянок в областях, де не ведуться бойові дії; 3) збільшити перелік підстав для отримання державної фінансової підтримки новоствореним фермерським господарствам; 4) зменшити податкове навантаження новоствореним фермерським господарствам, або повністю скасувати оподаткування новостворених фермерських господарств, сімейних фермерських господарств, які забезпечують продовольством населення.

Розглянуті вище теоретичні та практичні аспекти публічного адміністрування фермерських господарств як аграрно-правового явища дозволяють зробити узагальнюючий висновок про те, що публічне адміністрування фермерських господарств у сфері державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників необхідно розглядати як окремий вид публічно-приватних аграрних правовідносин, які характеризуються особливостями здійснення суб'єктами публічного адміністрування своїх функцій і повноважень у відносинах з фермерськими господарствами як приватними суб'єктами господарювання щодо забезпечення допомоги останнім в одержанні від держави того чи іншого виду підтримки для стимулювання ефективної господарської діяльності таких суб'єктів агробізнесу та вирішення соціальних та інших проблем сталого розвитку. За змістом публічне адміністрування фермерських господарств може поділятися на окремі різновидності в залежності від тих чи інших напрямків та інституційно-правового механізму здійснення того чи іншого виду державної підтримки фермерських господарств.

3.3. Публічне адміністрування фермерських господарств у сфері господарської діяльності на засадах державно-приватного партнерства

Упродовж останніх років в Україні зростає інтерес до реалізації інвестиційних проектів, заснованих на вигідному партнерстві бізнесу та влади, оскільки таке партнерство стимулює залучення інвестицій та сприяє розвитку ринків капіталу, товарів і послуг у різних сферах економіки, включаючи й сільське господарство та поєднані з ним інші галузі агропромислового виробництва,

забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції, продовольчої безпеки на основі впровадження інноваційних та інформаційних технологій. Наукові дослідження у сфері економіки показують, що серед головних причин виникнення потреби у публічно-приватному партнерстві є розрив між поставленими суспільними завданнями та наявними в розпорядженні держави ресурсами; обмеження можливостей повної передачі певних об'єктів у приватний сектор економіки; невідповідний стан інфраструктури та неналежна якість послуг; незадоволення споживачів, невідповідний рівень добробуту, погіршення стану навколишнього середовища; нераціональні обсяги операційних витрат, безперервне зростання збитків; доцільність запровадження ефективних інноваційних технологій, заміна, створення нових потужностей; перевищення обсягів необхідних капіталовкладень над наявними у державі ресурсами тощо [81, с.103].

Суспільні відносини, які виникають між публічними і приватними партнерами у здійсненні господарської та іншої діяльності потребують належної правової регламентації. У цьому зв'язку актуалізуються теоретичні і практичні питання щодо можливості впровадження у господарській діяльності фермерських господарств передбачених у чинному законодавстві України юридичних моделей публічно-приватного партнерства та забезпечення ефективного публічного адміністрування комплексу заходів організаційного, інституційно-правового та іншого характеру у здійсненні виробничо-господарської, фінансової, управлінської діяльності фермерських господарств на засадах державно-приватного партнерства. Оскільки в українській доктрині аграрного права питання публічно-приватного партнерства за участю фермерських господарств не мали системного наукового дослідження [41, с.33], то у контексті предмету і завдань цього дослідження доцільно зупинитись на теоретичних і законодавчих основах цього економіко-правового і суспільного явища з тим, аби можна було розкрити особливості публічного адміністрування фермерських господарств в умовах реалізації основних форм державно-приватного партнерства в сільському господарстві за участю фермерських господарств.

Насамперед, варто розпочати з того, що термін «публічно-приватне партнерство» є новим у правовій науці, включаючи й доктрину аграрного права, оскільки в більшості випадків вчені-правники використовують термін «державно-приватне партнерство» для позначення будь якої взаємодії і співробітництва держави та приватних осіб. Публічно-приватне партнерство (ППП) розуміють у сучасній науці та практиці як взаємодію публічного та приватного секторів у двох значеннях, а саме: у широкому розумінні – це будь-яка співпраця в різних сферах життя, підтримка державою бізнесу та посилення його соціальної ролі; у вузькому значенні – як комплексне партнерство при реалізації суспільно значущих інвестиційних проектів, та стверджується, що PPP – це вже перевірений на практиці комплексний механізм поєднання зусиль публічних (державних органів та органів місцевого самоврядування) і приватних суб'єктів з метою оптимізації процесів створення та використання інфраструктурних об'єктів і надання публічних послуг [66].

Водночас з прийняттям закону України «Про державно-приватне партнерство» в українських правових доктринах використовується поняття «державно-приватне партнерство», який у є дослівним перекладом англійського терміну «public-privatepartnership» [8]. В Україні, як і в більшості пострадянських держав, у нормативно-правових актах та наукових дослідженнях переважно застосовується поняття «державно-приватне партнерство» (ППП). Цей термін використовується також у офіційних перекладах міжнародних документів, прикладом чого може бути український варіант підготовленої Європейською Комісією у 2004 р. «Зелена книга щодо державно-приватних партнерств та законодавства Співтовариства у сфері державних контрактів та концесій» [72].

У галузевих правових доктринах тривають творчі дискусії серед науковців, одні з яких вважають більш правильним використання терміну «державно-приватне партнерство». Так, наприклад, Г. Знаменський стверджує, що зважаючи на той факт, що Закон України «Про державно-приватне партнерство в Україні» передбачає виключно термін «державно-приватне партнерство», поняття «державно-приватне партнерство» не варто ототожнювати із поняттям «публічно-

приватне партнерство», оскільки термін «публічно-приватне партнерство» більшою мірою відображає весь діапазон відносин у рамках цього суспільного явища з урахуванням участі органів місцевого самоврядування і громадськості [217, с.177].

Разом з тим Ю.С. Залознова, Н.В. Бутенко, І.П. Петрова небезпідставно вказують, що на сучасному етапі розвитку держави та суспільства більш коректно вживати термін «публічно-приватне партнерство», і це найбільш точно відтворює зміст концепції, оскільки в зарубіжній практиці у відносинах з приватним сектором активно приймають участь як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування, громадські організації, благодійні фонди [223, с.25]. Аналогічну наукову позицію займає С. Грищенко, яка вважає, що зарубіжним дослідникам найбільш близьким до відображення змісту концепції видається поняття «публічно-приватне партнерство», яке найбільш точно відтворює її сутність відносин, з огляду на те, що публічними партнерами у зарубіжній практиці виступають не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, але й інші недержавні самоврядні інституції, такі як благодійні фонди, громадські організації тощо [48].

Вбачається, що у контексті цього дослідження більш виправданим є використання терміну «публічно-приватне партнерство» з декількох причин. По-перше, учасниками ППП можуть бути органи публічної адміністрації, до яких можна віднести також органи місцевого самоврядування, а не лише органи державної влади. По-друге, публічно-приватне партнерство характеризує не лише діяльність на партнерських засадах суб'єктів публічного та приватного права, але й свідчить про реалізацію в такому партнерстві публічних та приватних інтересів.

З правової точки зору, публічно-приватне партнерство – це сукупність відносин права власності, організаційно-управлінських, фінансово-правових відносин, що виникають між державою та приватним партнером, стосовно участі таких суб'єктів в системі узгоджених видів діяльності, та які є основою для обрання конкретної схеми взаємовідносин між партнерами для реалізації окремого проекту [250, с. 99].

Змістом публічно-приватного партнерства є комплексна система відносин між державним та приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об'єднуються із відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі в створенні нових або модернізації діючих об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та користуванні такими об'єктами; конструктивну взаємодію держави, приватного сектору, громадянських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільної діяльності; конструктивне співробітництво держави, суб'єктів підприємницької діяльності і громадянських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах діяльності для реалізації суспільно значимих проектів на засадах пріоритетності інтересів держави, її політичної підтримки, консолідації ресурсів сторін, ефективного розподілу ризиків між ними, рівноправності і прозорості відносин для забезпечення поступального розвитку суспільства [81, с.104]. Досліджуючи системно-структурні зв'язки у рамках ППП, Б.М. Данилишин вважає, що у відносинах між органом публічної адміністрації та приватною організацією саме приватному суб'єкту надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги, при цьому захист державних та комунальних інтересів гарантується саме публічною адміністрацією через положення нормативних актів, через укладення договорів та встановлення відповідальності приватного партнера [52].

Публічно-приватне партнерство в аграрному секторі України має бути складовим елементом державної аграрної політики держави, метою якого є залучення позабюджетних джерел фінансування, а також інтелектуальних, технологічних, управлінських та інших ресурсів приватного сектора для вирішення суспільно важливих завдань у сільському господарстві. Необхідність удосконалення державної аграрної політики пов'язана з тим, що сільське господарство є одним з основних секторів у формуванні національного валового внутрішнього продукту, і пов'язане з розвитком інших галузей економіки (наприклад, машинобудування, хімічної галузі тощо). Особливістю аграрного

сектору є його ризиковість, адже відтворювальний процес у сільському господарстві пов'язаний з природно-кліматичними й біологічними чинниками. [269]. Одним із ключових факторів необхідності публічного адміністрування аграрного сектору є недосконалість ринку як практичного процесу, для якого характерні саморегуляція та самоорганізація. Але в аграрному секторі є безліч проблем, пов'язаних з його специфікою, які ринок самотійно не в змозі вирішити, наприклад, проблема ефективного та збалансованого використання ґрунтів з метою збереження їх якісних властивостей, врахування впливу природно- кліматичних факторів, які не прогнозовані і є не підконтрольними. Ринок не може враховувати всі специфічні особливості аграрної галузі та нівелює соціальний ефект, який формує підґрунтя національної та продовольчої безпеки. Зважаючи на недосконалість ринкових механізмів в аграрному бізнесі, необхідним є державний вплив, який має бути спрямований на упередження та усунення негативних і деструктивних факторів. Тобто публічне адміністрування в аграрному секторі необхідне як доповнення до ринкового механізму саморегуляції [234, с.80].

ППП в аграрному секторі є формалізованим партнерством між державою та суб'єктами підприємницької діяльності, спрямоване на досягнення сталого розвитку сільського господарства, що передбачає вигоди держави від реалізації проекту, розподіл між учасниками інвестицій і ризиків на всіх етапах реалізації проекту [105, с15]. PPP в аграрному секторі розглядають як інституційний і організаційний альянс державної влади та приватного бізнесу з метою реалізації національних і локальних пріоритетних проєктів, що здійснюється на принципах взаємовигідності та консолідації спільних зусиль [99, с.129].

Закон України «Про державно-приватне партнерство» оперує поняттям державно-приватного партнерства як співробітництва між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними

особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом [168]. При цьому, вказаний вище Закон не оперує терміном публічно-приватного партнерства та не виокремлює публічно-приватне партнерство в аграрному секторі економіки чи безпосередньо з фермерськими господарствами. Єдиною сферою, в якій законодавство визначає існування публічно-приватного партнерства є забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем. В такому випадку виникає питання щодо можливості участі фермерських господарств в інших сферах, перелік яких наведений в Законі. Зокрема, відповідно до статті 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство», державно-приватне партнерство застосовується в таких сферах: виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; поводження з відходами, крім збирання та перевезення; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом; виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції; встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб; надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я; управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини; донорство крові та/або компонентів крові, заготівля, переробка, тестування, зберігання, розподіл і реалізація донорської крові та/або компонентів крові [168].

За рішенням державного партнера ППП може застосовуватися в інших сферах діяльності, які передбачають надання суспільно значущих послуг, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям. Державно-приватне партнерство застосовується з урахуванням особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності, встановлених законом. При цьому, суспільно значущими послугами відповідно до Закону України «Про концесію» є послуги, спрямовані на забезпечення суспільних інтересів та потреб, що надаються необмеженому колу користувачів (споживачів) та/або надання яких зазвичай має забезпечуватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування або державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями, господарськими товариствами, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді або іншому господарському товариству, 100 відсотків акцій (часток) якого належать державі. Тобто, аналізуючи наведені вище положення, можна зробити висновок, що державно-приватне партнерство може бути реалізоване виключно в зрошувальному землеробстві.

У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 р. зазначено, що напрямом регуляторної політики в аграрному секторі визначено формування ефективної регуляторної системи на засадах державно-приватного партнерства, впровадження ризик-орієнтованого підходу при здійсненні державного контролю та пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства [209]. Варто погодитися з А. Петренко, що незважаючи на прийняття базового закону та низки нормативно-правових актів у цій сфері, Україна майже не зрушила на шляху до практичних аспектів реалізації встановлених норм. Станом на кінець 2015 р. в нашій країні відсутні повноцінні комплексні проекти залучення іноземних інвестицій, у тому числі в сільське господарство. Однією з основних причин цього факту, у порівнянні з розвиненими країнами Західної Європи, зазвичай вітчизняні експерти визначають недосконале законодавство та відсутність коштів у державі на

реалізацію відповідних проектів. [140]. Зокрема, за даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2022 на умовах ППП укладено 193 договори, з яких реалізується 31 договорів (22 – концесійних договорів, 5 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори). При цьому, лише 3 з них укладені щодо функціонування зрошувальних та осушувальних систем [241]. Така ситуація зумовлена відсутністю належного нормативно-правового регулювання публічно-приватного партнерства в АПК, в тому числі не включення сфери АПК в одну із сфер, в рамках якої може реалізовуватися публічно-приватне партнерство. Фактично, в Україні досвід застосування публічно-приватного партнерства в стадії становлення. Застосування напрацьованого зарубіжного досвіду дозволить використовувати всі наявні ресурси бізнесу і влади для досягнення необхідного розвитку галузі АПК. З метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства необхідна модернізація сільськогосподарського виробництва на основі комплексного збалансованого використання всіх наявних ресурсів і, в тому числі, заходів публічно-приватного партнерства.

Слід зазначити, що наразі в Україні не реалізується жодного проекту ППП у зрошуваному землеробстві. Одним з головних обмежуючих факторів щодо інвестування в зрошення виступає довготривала окупність таких інвестицій (6-8 років) поряд із відсутністю прав власності на землю. Зокрема, відомі випадки фінансових маніпуляцій, коли сільгосптоваровиробники інвестували у меліоративні заходи, а через певний час для них намагалися підвищити орендну плату. Однак, не зважаючи на те, що державно-приватне партнерство не реалізується в сфері АПК, варто дослідити чи має право фермерське господарство як суб'єкт господарювання взяти участь в інших сферах ППП. Стаття 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначає, що приватними партнерами можуть бути виключно юридичні особи. В свою чергу, згідно з ч.1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або

користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. При цьому, фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа - підприємець [212].

Таким чином, Закон України «Про державно-приватне партнерство» надає можливість лише юридичним участь в проектах ППП, а тому такими приватними партнерами можуть бути лише фермерські господарства, які зареєстровані в порядку, передбаченому чинним законодавством України як юридичні особи. Такий підхід законодавця означає, що фермерські господарства, зареєстровані як фізичні-особи підприємці та сімейні фермерські господарства на законодавчому рівні позбавлені можливості брати участь в проектах ППП. При цьому, якщо розглянути випадок, коли фермерське господарство як юридична особа має намір взяти участь в державно-приватному партнерстві, то таке партнерство здійснюється обмежено лише в сферах, передбачених в статті 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство». Відповідно до частини 3 статті 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» до ознак державно-приватного партнерства належать: 1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом; 2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років); 3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; 4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства. Всі інвестиційні проекти, що відповідають ознакам державно-приватного партнерства, мають бути реалізовані лише із застосуванням вимог цього Закону. В такому випадку фермерське господарство під час реалізації функцій приватного партнера повинно здійснювати діяльність в одній з обраних сфер, при цьому, така діяльність не має суперечити основним видам діяльності (сільське господарство).

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України однією із засад цивільного законодавства є свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена

законом [262]. Аналогічну норму містить і ч. 1 ст. 6 Господарський кодекс України (загальні принципи господарювання). Згідно із ч. 1 ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Основними принципами підприємницької діяльності, зокрема, є: вільний вибір видів підприємницької діяльності; самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом, комерційний розрахунок та власний комерційний ризик (ст. 44 ГК України) [40].

Таким чином, кожен суб'єкт підприємницької діяльності самостійно визначає види підприємницької діяльності. При цьому, фермерське господарство обмежується такими видами діяльності як виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції. Додатково фермерське господарство має право споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди на належних йому, його членам на праві власності земельних ділянках відповідно до затверджених документації із землеустрою та містобудівної документації у встановленому законом порядку [212]. Однак, спорудження будівель і споруд не може вважатися окремим видом діяльності фермерського господарства, а є лише правом, передбаченим чинним законодавством України.

Публічно-приватне партнерство в сфері АПК та в діяльності фермерських господарств в чинному законодавстві України окремо не передбачене. Зважаючи на пріоритетність такої галузі економіки як сільське господарство, органам публічної адміністрації варто внести зміни до чинного законодавства України, та передбачити можливість фермерських господарств брати участь в публічно-приватному партнерстві в аграрній сфері. При цьому здійснення публічного адміністрування фермерських господарств має бути спрямоване на реалізацію ППП у тих правових

формах, які передбачені законом або ж обираються за узгодженням між публічним і приватним партнером на основі господарсько-правових договорів.

Договірні форми державно-приватного партнерства охоплюють моделі, де одна або кілька функцій з проектування, фінансування, будівництва, відновлення (реконструкції, модернізації), експлуатації передається приватному партнеру на основі угоди. У більшості країн основною моделлю є концесія. Особливістю взаємодії держави і приватного сектора є прямий зв'язок між приватним партнером і кінцевим користувачем. Оплата складається із зборів користувачів за надані послуги або за необхідності доповнюється за рахунок державних субсидій. Як зазначає Ю. Залознова, нині концесія отримала широке розповсюдження у світі під різними назвами: чисті концесії (*concessions stricto sensu*), франшизи (*franchises*), операційні концесії (*operating concessions*), контракти на управління (*management contracts*), лізинг (*leases*), оренда (*affermage*), контракти BOT (*Build, Operate, Transfer* – будівництво – експлуатація/управління – передача), ROT (*Rehabilitate, Own, Transfer* – відновлення – володіння – передача) тощо [81, с. 92].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про концесію» концесія - форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції [189]. При цьому, концесіонером відповідно до вказаного вище Закону може бути виключно - юридична особа - резидент України, яка отримала відповідно до цього Закону об'єкт у концесію та виступає стороною концесійного договору [189]. Це означає, що як і з проблемами участі фермерського господарства в державно-приватному партнерстві, фермерське господарство, створене без реєстрації юридичною особою не має змоги взяти участь в концесії. Для прикладу, за кордоном застосування державно-приватного

партнерства в агросекторі здійснюється, передусім, для реалізації науково-дослідної діяльності і впровадження інновацій для підприємств галузі, які є необхідними задля забезпечення продовольчої та харчової безпеки країни і які фермери самотійно не здатні ані ініціювати, ані фінансувати. У 2011 р. лідери країн Великої двадцятки (G20) зобов'язалися докласти всіх заходів задля стійкого збільшення обсягів виробництва і продуктивності праці у сільському господарстві, про що йдеться у пункті 43 Канської Декларації. Аби можна було забезпечити населення світу, що, за попередніми оцінками, перевищить 9 мільярдів чоловік до 2050 р., продовольством, потрібно буде збільшити рівень сільськогосподарського виробництва на 70% протягом цього ж періоду. Тому було погоджено, щоб і надалі нарощувати рівень інвестицій в сільське господарство, зокрема у найбільш бідніших країнах і, беручи до уваги особливу важливість дрібних фермерів, заохочувати об'єднання зусиль державного і приватного капіталу [31, с.15].

Як показує досвід інших країн, ППП в сфері сільського господарства відіграє істотну роль в економічному розвитку окремих держав Азії і Тихого океану. В силу соціально-економічних особливостей розвитку сільськогосподарського та харчового виробництва азійських країн відповідні проекти набули різних форм і сфер застосування. У зв'язку з цим при визначенні подальших планів розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки особливо важливо вивчити міжнародний досвід реалізації проектів в форматі ППП. В останні роки в рамках участі в форумі «Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво» держави активно розвивають співпрацю в галузі ППП в сільському господарстві. У різних країнах застосування ППП охоплює різноманітні сфери розвитку сільськогосподарського сектора, включаючи інфраструктуру виробництва, транспортно-логістичне забезпечення, агрострахування тощо.

В сучасних умовах інноваційного розвитку світової економіки одним з ключових напрямків у розвитку співпраці держави та агробізнесу виступають технопарки як організаційно-економічна форма державно-приватної підтримки інноваційного бізнесу у науковій, виробничо-технологічній і обслуговуючих сферах, у яких ключовими суб'єктами виступають публічні партнери та аграрні

вузи або ж науково-дослідні установи. Реалізація ППП у окремих галузях економіки, включаючи й сільське господарство, зумовлює до необхідності вирішення питання про можливі і допустимі межі, а також форми взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів з фермерськими господарствами на умовах оптимального поєднання адміністративних важелів впливу з договірними формами регулювання таких відносин. Адже здійснювана в Україні децентралізація, розширення прав територіальних громад, участь громадськості в оцінці впливу на довкілля та інші чинники економічного, фінансового, соціального, екологічного, правового характеру істотно скорочують сфери традиційних публічних інтересів, призводять до зміни їх структури та змісту, вимагають відповіді на питання про те, наскільки держава може передати свої повноваження на користь приватного бізнесу. Адже держава організує регулюючу діяльність в сфері партнерства з приватним бізнесом в трьох ключових напрямках: виробляє стратегію і принципи, на яких діють відносини бізнесу з суспільством в цілому і з публічною владою зокрема; формує інституційне середовище для розробки і реалізації партнерських проєктів; безпосередньо займається організацією і управлінням державно-приватним партнерством, розробляє його форми і методи, а також конкретні механізми [38]. За таких умов державно-приватне партнерство має застосовуватися в більшості сфер суспільного життя. Водночас чинне законодавство України не створює належних правових підстав для участі фермерських господарств в програмах державно-приватного партнерства, а також не передбачає широкого переліку сфер, в яких може бути реалізоване ППП. Внаслідок цього говорити про публічне адміністрування фермерських господарств крізь призму окремого різновиду аграрних правовідносин передчасно, оскільки в реальній дійсності ми не маємо інвестиційних проєктів за участю фермерських господарств, які б здійснювали господарську діяльність на засадах ППП. Тому актуальними є питання щодо теоретичного дослідження можливості запровадження ППП за участю фермерських господарств.

Оскільки в чинному законодавстві України сфера застосування ППП не передбачає такої галузі, як сільське господарство, то вбачається за доцільне в першу

чергу розширити перелік сфер, додати галузь сільського господарства. Для прикладу, для України досить цікавим та економічно доцільним буде запровадження державно-приватного партнерства в сфері виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. Зокрема, згідно Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні функціонують дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усіх типів і форм власності, в тому числі державної та комунальної власності [176]. Відповідно до п.4.2 вказаного вище Положення, харчування учнів (вихованців) в інтернатних закладах незалежно від підпорядкування та форми власності організовується за нормами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 року № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах». Відповідальність за організацію харчування покладається на засновника (власника) та керівника цього закладу [176].

Таким чином, державні та комунальні інтернатні заклади зобов'язані забезпечити учнів (вихованців) харчуванням, до складу якого мають входити більшість продукції, яка в тому числі виготовляється фермерськими господарствами (хліб, молочна продукція, соки, фрукти, овочі, м'ясо, олія, крупи, бобові, макаронні вироби тощо). Закупівля вказаних продуктів харчування регулюється порядком, визначеним в Законі України «Про публічні закупівлі» шляхом проведення тендерних закупівель. В свою чергу, держава може внести зміни до чинного законодавства України та запровадити державно-приватне партнерство в сфері забезпечення харчовою продукцією закладів, які перебувають на балансі держави чи територіальних громад та які зобов'язані забезпечувати учнів, вихованців, громадян похилого віку тощо. Це означає, що адміністрування відносин має бути спрямоване на те, що держава може надавати для фермерських господарств земельну ділянку чи інший об'єкт сільськогосподарського призначення (виробничий цех, сільськогосподарський переробний комплекс тощо), а фермерське господарство в свою чергу забезпечує суспільно корисні потреби продуктами харчування за вигідними для держави цінами, не сплачуючи при цьому

плату за користування земельною ділянкою чи будь-яким іншим об'єктом. Адже для фермерського господарства вигідно отримати в безоплатне користування земельну ділянку чи об'єкт нерухомості, а для держави – забезпечити споживачів за низькими цінами (чи безоплатно) продукти харчування для закладів, які перебувають на балансі держави чи територіальних громад. Звичайно ж, в кожному випадку необхідно прораховувати економічну доцільність того чи іншого державно-приватного партнерства, щоб будь-яка із сторін такого партнерства не зазнала втрат, однак, такий механізм може бути реалізований за умови внесення змін в ряд нормативно-правових актів.

Як бачимо, в Україні поки що фермерські господарства не можуть бути повноцінними учасниками державно-приватного партнерства, оскільки законодавчий механізм унеможлиблює участь фермерських господарств у таких відносинах, а також не визначає тих соціально значимих потреб, до яких можуть бути залучені фермерські господарства як рівноправні учасники публічно-приватного партнерства. У цьому зв'язку варто було б внести зміни до чинного закону України “Про державно-приватне партнерство”. Такі зміни, на думку В.Голян, і з цим варто погодитись, зумовлені тим, що суттєво змінюється роль і місце територіальних громад у процесах перерозподілу предметів державної та комунальної власності. За нових умов розподілу прав і повноважень між центральною владою та територіями громада стає одним з головних суб'єктів і тому виникає потреба в удосконаленні інституціонального переходу та зростання реальної бази розширеного відображення людського, інфраструктурного та ресурсного запасу, в тому числі і через отримання перспектив входити в корпоративні утворення із фірмами та укладати угоди на предмет передачі у тимчасове використання спеціалізованим бізнесовим структурам предметів і об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури [39, с.5].

В науковій літературі з державно-приватним партнерством також пов'язують договірні форми регулювання відносин використання природних ресурсів. Це також є одним з пріоритетних напрямків здійснення публічного адміністрування фермерських господарств, якщо ППП за участю фермерських

господарств буде підтримано на законодавчому рівні з огляду на наукові підходи до розв'язання цієї проблеми. У цьому зв'язку Ю.С. Шемшученко зазначає, що незважаючи на різноманітність договірних форм у відносинах природокористування, договори у природоресурсній сфері пов'язані не лише з господарським використанням природних ресурсів, вони можуть забезпечувати покращення властивостей і якості природних ресурсів та спрямовуватися на їх охорону і такі види договорів називають меліоративними, природоохоронними, рекультиваційними, гідротехнічними та ін [155]. Про можливість використання договірної форми між публічними і приватними партнерами у сфері використання і охорони природних ресурсів висловлюються й інші вчені. Зокрема, Д.В. Бусуйок вказує на необхідність запровадження земельного самоконтролю, наголошуючи при цьому, що взаємовідносини між володільцями земельних ділянок і відповідним органом виконавчої влади щодо земельного самоконтролю можуть бути врегульовані в договорі про виробничий контроль, оскільки застосування добрив, вжиття заходів меліорації – зрошення та осушення – може мати своїм наслідком зниження якісного стану земель, а тому необхідно передбачити у законі обов'язкові випадки проведення виробничого контролю, наприклад, у разі застосування пестицидів і агрохімікатів, а також проведення робіт з меліорації земель [156]. Відтак на думку вченої, однією із договірних форм публічно-приватного партнерства можуть бути договори про взаємодію у сфері охорони та використання земель, з чим варто погодитись. При цьому держава, як публічний партнер, має брати участь у таких договорах не з метою заробляння грошей – отримання їх від приватного партнера, а для надання йому допомоги в організації раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель і така допомога може надаватися при обстеженні ґрунтів, складенні агрохімічних паспортів, проектів сівозмін, створення полезахисних лісосмуг тощо [156].

Як слушно зазначає Г.В. Мороз, в перспективі українське законодавство про державно-приватне партнерство має врахувати вимоги практики та світовий досвід і закріпити й інші організаційно-правові форми співпраці сторін відповідних відносин (які будуть базуватись не тільки на договірних засадах), в тому числі в

земельно-правовій сфері з врахуванням її специфіки. На думку вченої, необхідно також уточнити перелік пріоритетних сфер застосування державно-приватного партнерства в земельних та аграрних відносинах та удосконалити механізм державного управління в забезпеченні розвитку такого партнерства з акцентом на реальне забезпечення узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди [120, с. 56].

Для того, щоб розкрити наявний потенціал аграрного сектору, необхідний високий рівень інвестицій у ланцюгу створення доданої вартості у виробництві сільськогосподарської продукції та її реалізації як сільськогосподарських товарів кінцевому споживачу. Такі інвестиції включають дослідження та технології, що підвищують продуктивність, розвиток людських ресурсів та інфраструктуру для транспорту, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції. У цьому зв'язку ППП в аграрному секторі може забезпечити: функцію розподілу ризиків ППП, яка може допомогти структурувати проєкти для вирішення цілого ряду галузевих ризиків (виробничий, ринковий та ін.); переваги, пов'язані з підвищенням ефективності та доступу до ринку шляхом використання інноваційних технологій і високих управлінських та маркетингових навичок приватного сектору; результати продовольчої безпеки та стимулювання розвитку ланцюгів створення вартості, які включають дрібних фермерів і малі та середні сільськогосподарські підприємства як ключових постачальників сировини для підприємств агробізнесу [101].

Проведений аналіз особливостей здійснення публічного адміністрування господарської діяльності фермерських господарств на засадах публічно-приватного партнерства показує, що з причин суб'єктивного характеру, а саме, відсутність закріпленої у чинному законодавстві юридичної моделі здійснення у сільському господарстві державно-приватного партнерства у тих чи інших формах, виключає можливість реалізації комплексу управлінських, організаційних, фінансових, правових заходів, спрямованих на регулювання господарської діяльності фермерських господарств на засадах публічно-приватного партнерства.

Відтак, публічно-приватне партнерство в діяльності фермерських господарств фактично є нерозвиненим. Тому одним з першочергових кроків з розв'язання цієї проблеми є удосконалення чинного законодавства України шляхом кардинального перегляду його положень в частині визначення сфер застосування ППП, його форм, механізму здійснення у аграрній сфері, окремо зафіксувавши можливість реалізації проектів державно-приватного партнерства за участю фермерських господарств, спрямованих на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення спільних досліджень для покращення технологій виробництва, впровадження нових методів та програм діяльності ФГ, можливість реалізації ППП для надання окремих дорадчих, інших інформаційних послуг з розвитку бізнесу фермерських господарств, оновлення виробничої та соціальної інфраструктури на селі, оновлення обладнання фермерських господарств тощо. Вбачається, що запровадження на законодавчому рівні висловлених пропозицій дозволить забезпечити продовольчу безпеку держави, оскільки співпраця держави та фермерського господарства на взаємовигідних засадах надасть можливість державі отримати сільськогосподарську продукцію для забезпечення потреб населення, а фермерське господарство, в свою чергу, зможе отримати від держави в концесію земельні ділянки, обладнання тощо, що дозволить збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції і вирішити соціально значущі потреби для села і суспільства.

Висновки до Розділу 3

1. Проведене у цьому розділі роботи наукове дослідження публічного адміністрування фермерських господарств у сфері надання інформаційних послуг, державної підтримки, господарської діяльності на засадах публічно-приватного партнерства дозволяє зробити загальний висновок про те, що суспільні відносини, які виникають, змінюються і припиняються у процесі здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами своїх функцій і повноважень, спрямованих на реалізацію комплексу управлінських, організаційних, фінансових, земельних, природоресурсних, майнових, правових та

інших заходів за участю фермерських господарств можна розглядати як окремий вид аграрних правовідносин публічно-приватного характеру, які характеризуються особливостями суб'єктного, об'єктного складу, змісту, підстав виникнення, зміни та припинення.

2. Важливим елементом ПАФГ є забезпечення фермерських господарств інформаційними послугами. В зв'язку з цим позитивним є запровадження на державному рівні функціонування Державного аграрного реєстру, який забезпечує не лише надання інформації про того чи іншого сільськогосподарського товаровиробника, але й надає можливість фермерським господарствам отримувати ті чи інші адміністративні послуги, подавати документи для отримання державної допомоги тощо. Також в процесі здійснення ПАФГ є забезпечення органами публічної адміністрації можливості надання та отримання дорадчих послуг, компенсації фермерам вартості таких послуг. При цьому, на думку автора, станом на сьогоднішній день вкрай важливо підвищувати якість надання дорадчих послуг, підвищувати кваліфікацію осіб, які їх надають, покращувати якість інформації, яка надається, заохочуючи фермерів до застосування новітніх технологій в сільськогосподарському виробництві тощо.

3. В дисертаційному дослідженні визначено, що одним із найбільш поширених механізмів публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є надання державної підтримки, яка є різновидом стимулюючого публічного адміністрування та яку можна розподілити на державну безповоротну фінансову підтримку та державну поворотну фінансову допомогу фермерським господарствам. При цьому, автором підкреслено, що важливою також є діяльність органів публічної адміністрації, спрямована на забезпечення доступності отримання державної допомоги та підтримки. В зв'язку з цим в дисертації досліджені портал «Дія», Державний аграрний реєстр, взаємодія держави та комерційних банків, спрямовані на забезпечення можливості фермерського господарства без обтяжливих бюрократичних процедур, переважно в онлайн режимі подавати відповідні заявки для отримання державної допомоги, здавати всю необхідну звітність тощо.

4. В дисертації обґрунтовано, що важливим механізмом публічного адміністрування фермерських господарств в Україні є публічно-приватне партнерство. Автором досліджено, що чинне законодавство України практично взагалі не використовує поняття «публічно-приватного партнерства». Однак, на думку автора, саме таке визначення є більш виправданим для застосування в теорії та на практиці. Зокрема, учасниками публічно-приватного партнерства можуть бути не лише органи державної влади, а й інші органи публічної адміністрації, органи місцевого самоврядування, самоврядні інституції тощо. На противагу державно-приватного партнерства публічно-приватне партнерство характеризує не лише діяльність суб'єктів публічного та приватного права на партнерських засадах, але й свідчить про реалізацію в такому партнерстві публічних та приватних інтересів. І зважаючи на те, що поняття «публічного інтересу», «органу публічної адміністрації» офіційно визначене в чинному законодавстві України та закріплене в Законі України «Про адміністративну процедуру», досить важливо уніфікувати законодавство та дотримуватися сучасної термінології.

5. Окремо в дисертації досліджена можливість участі фермерських господарств в публічно-приватному партнерстві. Автором встановлено, що в сфері сільського господарства такий механізм практично не застосовується. Основною причиною відсутності проектів ППП за участі ФГ є те, що чинне законодавство України визначає лише один вид ППП в сільському господарстві – це сфера зрошувального землеробства. При цьому, фермерські господарства без статусу юридичної особи взагалі позбавлені можливості участі в ППП. Така ситуація потребує в першу чергу законодавчого регулювання шляхом доповнення існуючих видів публічно-приватного партнерства новими, серед яких можуть бути соціальні проекти, такі як забезпечення сільськогосподарською продукцією соціальних закладів, дитячих будинків тощо, а також законодавче забезпечення участі фермерських господарств без статусу юридичної особи в публічно-приватному партнерстві. Окремо обґрунтовано, що чинне законодавство України має бути

оновлене в частині термінології, в тому числі щодо заміни поняття «державно-приватного партнерства» на «публічно-приватне партнерство».

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні сформульовано ряд теоретичних та практичних висновків щодо необхідності провадження в Україні комплексу заходів з публічного адміністрування фермерських господарств в Україні.

У дисертації вперше в українській доктрині аграрного права зроблено теоретичний висновок про те, що в українській доктрині аграрного права поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» необхідно розглядати як нову аграрно-правову категорію у поєднанні з такими загальнозживаними у аграрно-правовій науці і у законодавстві правовими категоріями, як «державне регулювання аграрних правовідносин» та «державне управління у сфері сільського господарства» у їх системно-структурному зв'язку з іншими елементами аграрного права України.

Також вперше у науці аграрного права встановлено, що у нормах чинного аграрного та поєданого з ним земельного іншого законодавства закріплені правові основи переважно централізованого державного впливу на учасників аграрних правовідносин, і тому публічне адміністрування фермерських господарств не знаходить свого нормативного вираження як складова у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з реалізації належних їм функцій і повноважень у сфері сільського господарства та соціальній сфері села.

Поняття «публічне адміністрування фермерських господарств» в науці аграрного права можна розглядати у декількох значеннях: по-перше, як законодавчо забезпечену діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб з реалізації функцій і повноважень, здійснення прав і виконання обов'язків, спрямованих на розвиток фермерства як основи сільського господарства і соціальної сфери села; по-друге, як законодавчо забезпечену діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямовану на реалізацію гарантованих Конституцією України прав на землю та інші природні ресурси, на зайнятість, на працю, соціальний захист селян, безпечне довкілля, виконання передбачених законом обов'язків; по-третє, як законодавчо визначений процес адміністративного впливу органів державної влади та органів

місцевого самоврядування, який полягає в здійсненні регулюючої, стимулюючої, дозвільної функцій щодо діяльності фермерських господарств; по-четверте, як суспільні відносини, які виникають між фермерським господарством з одного боку та органами публічної адміністрації, недержавними самоврядними інституціями, іншими фізичними та юридичними особами і потребують правового регулювання нормами аграрного, адміністративного, земельного та іншого законодавств.

У дисертації вперше обґрунтовано теоретичний висновок про те, що суспільні відносини, які виникають, змінюються і припиняються у процесі здійснення органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами своїх функцій і повноважень, спрямованих на реалізацію комплексу управлінських, організаційних, фінансових, земельних, природоресурсних, майнових, правових та інших заходів за участю фермерських господарств, можна розглядати як окремий вид аграрних правовідносин публічно-приватного характеру, які характеризуються особливостями суб'єктного, об'єктного складу, змісту, підстав виникнення, зміни та припинення і тому потребують самостійного правового регулювання нормами адміністративного, аграрного, земельного та іншого законодавства України.

У дисертації також є інші наукові положення, висновки щодо об'єктів, суб'єктів, змісту, класифікації публічного адміністрування фермерських господарств на види за різними критеріями, основних засад, методів, форм здійснення публічного адміністрування у аграрних правовідносинах публічно-приватного характеру за участю фермерських господарств, які можуть мати певну наукову цінність для української доктрини аграрного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В. Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії / В. Авер'янов // Право України. – 2003. – № 5. – С. 117-122
2. Аграрне право: посіб. для підготов. до іспиту / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. ; за заг. ред. професора А. М. Статівки. – Х. : Право, 2016. – 154 с.
3. Аграрне право України [Текст] : підручник для студ. вищих навч. закл. / Н. О. Багай [та ін.] ; ред. О. О. Погрібний ; Одеський юридичний ін-т Національного ун-ту внутрішніх справ. - К. : Істина, 2005. - 448 с.
4. Аграрне право: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Харків, 2010.
5. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624
6. Адміністративне право: навчальний посібник / В. В. Середа, З. Р. Кісіль, Р.-В. В. Кісіль. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – 520 с.
7. Алескерова Ю. В. Удосконалення державної підтримки сільськогосподарського страхування / Ю. В. Алескерова // Облік і фінанси. - 2014. - № 4. - С. 95-102. / URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_4_16. (дата звернення 12.12.2019 року).
8. Англо-український словник, українсько-англійський словник. / Близько 500 000 од. пер. / Бусел В.; Перун, 2010. — 1568 с.
9. Андрійчук О. Роль комунітарних принципів у процесі застосування права ЄС / О. Андрійчук // Юрид. журнал. – 2007. – № 3. – С. 52.
10. Арабаджийски М.З. Сущность теории публичного управления // Экономика и управление. 2006. № 1 (117). С. 92-96.
11. Аріфходжаєва Т.Б. Поняття публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення /Т.Б. Аріфходжаєва // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 12-15

12. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекцій. 4-е изд., дополн. М. : Омега-Л, 2006. 584 с.

13. Багай Н.О.. Розвиток науки аграрного права України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2002. - 243 арк. - Бібліогр.: арк. 181-243

14. Багай Н.О.. Розвиток науки аграрного права України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2002. - 243 арк. - Бібліогр.: арк. 181-243.

15. Бараненко Д.В., Дідківська Г.В. Публічне адміністрування як нова форма організації діяльності центральних органів виконавчої влади/ URL: http://www.lsej.org.ua/2-2_2020/3.pdf (дата звернення: 13.02.2022 року).

16. Берлач А.І. Адміністративне право України: навч. посіб. для дист. навч. К.: Ун-т «Україна». 2005. 472 с.

17. Беляєва Л.А. Сучасні умови оподаткування фермерських господарств. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/35144/Oaao_20_12_185.pdf?sequence=1 (дата звернення 09.05.2022).

18. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 540 с.

19. Бичкова Ц. Регулювання сільськогосподарської діяльності і співвідношення цивільного та аграрного законодавства //Право України. – 1996. – № 7.

20. Біла В.Р. Правові форми публічного адміністрування в Україні. - Дисертація на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" (081 "Право"). - Національний авіаційний університет - Київ, 2020. - 431 с.

21. Білінська О.В. Правові засади державної аграрної політики України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.06 / О. В. Білінська; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х., 2013. – 187 с.

22. Білозерська Т. Реформування публічної адміністрації в Україні як крок до європейської інтеграції / Т. Білозерська // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 11-19

23. Близнюк А. Роль ОТГ в імплементації заходів з адаптації сільського господарства України до зміни клімату на місцевому рівні. URL: <https://www.hromady.org/%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%BE%D1%82%D0%B3-%D0%B2-%D1%96%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2-%D0%B7-%D0%B0%D0%B4%D0%B0/> (дата звернення – 04.04.2021 року).

24. Брюшкова Н.О., Ніколюк О.В., Удовиця О.Ф. Особливості прийняття управлінських рішень в публічному управлінні // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1605> (дата звернення 07.07.2022 року).

25. Бугайчук К.Л. Форми публічного адміністрування в органах Національної поліції України. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 4, Том . 2018. С. 133-140.

26. Бугайчук К.Л. Публічне адміністрування: теоретичні засади та підходи до визначення. Право і Безпека. 2017. № 3, с. 38–44.

27. Бусуйок Д. В. Поняття, зміст та види земельних адміністративних послуг /Д. В. Бусуйок // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – № 3. – С. 188 - 194

28. В державному аграрному реєстрі зареєструвалися понад 600 агровиробників. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=94c263d3-31ef-4f45-a897-257b3abb1d36&title=UDerzhavnomuAgrarnomuRestriZarestrualisiaPonad600-Agrovirobnikiv> (дата звернення – 10.03.2020 року).

29. Васільєва Л.М. Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку: [монографія] / Л.М. Васільєва. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 392 с

30. Васільєва Л.М. Удосконалення механізму державного регулювання регіональних агропромислових комплексів (міжрегіональна модель) / Л. М. Васільєва // Економіка та держава. — 2011. — № 8. — С.102—106.

31. Ващик М. Публічно-приватне партнерство в агросекторі: можливості використання зарубіжного досвіду в Україні / М. Ващик // Аграрна економіка. - 2012. - Т. 5, № 3-4. - С. 34-38

32. Ващишин М. Я. Земельні правовідносини у селянських (фермерських) господарствах [Текст] : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ващишин Марія Ярославівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2000. - 18 с.

33. Велика Українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. — К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. — 152 с

34. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. — Харків: Право, 2016. — Т.16: Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф.Кулинич (заст.голови), та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2019. — 696 с. — С.106.

35. Вторгнення Росії поставило під загрозу голоду понад триста мільйонів людей. / URL: <https://suspilne.media/258719-vtorgnenna-rosii-postavilo-pid-zagrozu-golodu-ponada-trista-miljoniv-ludej-borrel/> (дата звернення — 20.08.2022)

36. Галуцько В.В., Курило В.І., Короед С.О. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник; за ред. проф. В.В. Галуцька. Херсон: Грінь Д.С. 2015. 272 с.

37. Гафурова О. В., Сиволоцька С. І. Загальна характеристика нефінансових заходів державної підтримки фермерських господарств. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2017. Вип. 264. С. 66 — 74.

38. Гедз М. Й. Державно-приватне партнерство як механізм активізації модернізаційних процесів в Україні / М. Й. Гедз. // Ефективна економіка. - 2011. - № 10.

39. Голян В. Державно-приватне партнерство як базова інституціональна передумова капіталізації природних ресурсів в умовах децентралізації. ЕКОНОМІСТ. №9. ВЕРЕСЕНЬ, 2015. С.4–7

40. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15> (дата звернення - 30.03.2021 року).

41. Гражевська Н., Мостепанюк А. Державно-приватне партнерство як чинник забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2011. Вип. 124—125. С. 31—34.

42. Гранд на переробне підприємство. Офіційний Портал Дія. / URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriyemstvo> (дата звернення - 20.08.2022).

43. Гранд на сад. Офіційний Портал Дія. / URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-sad> (дата звернення - 20.08.2022).

44. Гранд на теплицю. Офіційний Портал Дія. / URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-teplicyu> (дата звернення - 20.08.2022).

45. Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.06 "земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право" / Григор'єва Христина Антонівна – Одеса, 2020. – 44 с.

46. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

47. Гришко А.С. Трансформація державної служби в умовах впровадження електронного урядування в Україні : автореф. Курсової роботи. / URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/06/Grishko_avtoreferat_SDS.pdf (дата звернення - 05.05.2021 року).

48. Грищенко С. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства : практ. посіб. для органів місцев. влади та бізнесу / С. Грищенко. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 140 с

49. Громадам варто залучити до роботи спеціалістів з розвитку аграрного сектору. / URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12975> (дата звернення - 05.05.2021 року).

50. Гук А.С. Адміністративні форми та методи публічного врядування. Актуальні проблеми державного управління. 2013. № 1 (43). С. 78–83.

51. Даниленко А.О. Доктринальні підходи до визначення поняття публічного адміністрування. /Проблеми становлення правової демократичної держави./ URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_1/8.pdf (дата звернення: 12.02.2022 року)

52. Данилишин Б. М. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України «Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» // Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності. URL: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article/system> (дата звернення: 10.09.2022 року).

53. Дацій О.І. Принципи інноваційної політики підприємства / О.І. Дацій // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 148. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. — С. 59—66.

54. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / Коденська М.Ю., Єремєєва А.В. // Економіка АПК. - 2013. - № 6 - С. 14.

55. Деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2020 р. № 1113. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-zahodi-shchodo-priskorennya-reform-u-sferi-zemelnih-vidnosin-i161120-1113> (дата звернення - 22.03.2021 року).

56. Дідковська Л.І. Аналіз світових тенденцій поширення державно-приватного партнерства у зрошуваному землеробстві. Економіка АПК. 2019. № 7. С. 66–72.

57. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року)./ URL:

звернення 11.12.2019 року).

58. Договір як універсальна правова конструкція [Текст]: монографія /А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х. : Право, 2012. – 432 с. – (Серія «Харківська правова школа»).

59. Долинська М.С. Порядок створення, землекористування та діяльність фермерських господарств України: навчальнопрактичний посібник. - Львів: ЛЮІ, 2005. - 192 с.

60. Духневич А. В. Методологічні принципи формування національної агропродовольчої стратегії в умовах участі України в СОТ / А. В. Духневич // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 10. - С. 107-113

61. Духневич А.В. Формування державної політики щодо розвитку аграрного сектору в умовах СОТ / А. В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 01 – 05 / URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-2/11davvus.pdf> (дата звернення: 19.12.2019 року)

62. Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010, 820 с.

63. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.

64. Жовнірчик Я.Ф. Концептуальні засади державної політики комплексного і збалансованого розвитку регіонів / Я.Ф. Жовнірчик // Економіка та держава. — 2010. — №11. — С. 93—97.

65. Жушман В. П. Особливості кредитування сільськогосподарських товаровиробників в умовах становлення ринкової економіки. Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі: матер. круг. столу, присвяч. пам'яті акад. О. О. Погрібного (Харків, 13 черв. 2014). Х., 2014. С. 20.

66. За сприяння ЄС Україна запустила Державний аграрний реєстр – онлайн платформу для підтримки фермерів. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики

та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-spriyannya-yes-ukrayina-zapustila-derzhavnij-agrarnij-reyestr-onlajn-platformu-dlya-pidtrimki-fermeriv>

67. Задихайло О. А. Правове регулювання надання адміністративних послуг в Україні / О. А. Задихайло // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 379 - 384

68. Задихайло О.А. Щодо визначення адміністративного договору в адміністративному праві України. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». 2012. Вип. 19. С. 101–105.

69. Заєць О.І. Правові аспекти земельної реформи в Україні. – Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет». – 2006. - 185 с.

70. Закиров А.З. Децентрализация государственной власти и управления в Кыргызской Республике / А.З. Закиров // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 2. – С. 78–86 / URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/ZAKIROV.pdf> (дата звернення: 17.12.2019 року)

71. Замрій О. М. Застосування принципів публічного адміністрування в роботі органів місцевої влади. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. № 27. С. 58—61.

72. Зелена книга щодо державно-приватних партнерств та законодавства співтовариства у сфері державних контрактів та концесій (представлена Комісією). Брюссель, 30.4.2004 COM(2004) 327, остаточна версія. URL: old.minjust.gov.ua/file/32428.docx (дата звернення: 19.03.2022)

73. Земельне право України: підруч./ [Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін.: за ред. В.В. Носіка]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 511 с.

74. Земельний кодекс України від 18.12.1990 р. № 561-XII / URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/561-12> (дата звернення 20.12.2019 року).

75. Земельний кодекс України. Закон № 2768-III від 25.10.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20011025#Text> (дата звернення 13.10.2019)

76. Земельний кодекс Української РСР. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 10, ст. 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19901218#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

77. Зінчук Т. Аграрна політика країн ЦСЄ у контексті інтеграції до ЄС: реалії та перспективи для України. / Зінчук Т. // Економіка України. — 2006. — № 4. — С. 74—88.

78. Кальниш Ю. Г., Лозинська Т. М., Тимцуник В. І. Публічне управління та адміністрування: навчальний посібник. М-во освіти і науки України, Полтав. держ. аграр. акад., 2015. 280 с.

79. Карабін Т. О. Проблеми визначення суб'єктного складу публічної адміністрації. Прикарпатський юри-дичний вісник. 2015. Вип. 3. С. 164-169.

80. Кваша С. М. Удосконалення аграрних зовнішньоекономічних відносин та особливості регулювання аграрного ринку в країнах ЄС // Економіка АПК. — 2000. — № 6. — С. 92—95.

81. Класифікація форм державно-приватного партнерства: узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду / Ю. Залознова, І. Петрова, Н. Трушкіна // Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. - 2016. - Vol. 2, № 3. - С. 88-105

82. Кобецька Н. Р. Розмежування та взаємодія публічних і державних екологічних інтересів / Н. Р. Кобецька // Юридична Україна. — 2007. — № 7 (55). — С. 8—12

83. Коваленко Т.О. Правові аспекти реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств: дис на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук / Тетяна Олександрівна Коваленко ; Київський університет ім. Т. Шевченка. — К., 2002.- 212 с.

84. Проблематика визначення поняття публічного адміністрування в теорії аграрного права України. Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). Наук. ред. А. Г.

Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. 254 с.

85. Коврига О.С. Конспект лекцій з дисципліни «Прийняття рішень в публічному управлінні». програми підготовки фахівців за ступенем вищої освіти «Магістр» за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування». URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/rishleksait.pdf> (дата звернення – 07.08.2022 року).

86. Кодекс адміністративного судочинства України // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

87. Козловський С. В. Регулювання земельних правовідносин в процесі ринкової трансформації [Електронний ресурс] / С. В. Козловський, О. Г. Заболонтний, Н. М. Махначова // Ефективна економіка. – 2012. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1119>.

88. Законодавче забезпечення адміністрування діяльності фермерських господарств в умовах публічно-приватного партнерства в Україні. Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 2. 387 с.

89. Колесникова К.О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 112–119.

90. Колодій А. М. Принципи права України [Текст] / Колодій А. М. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

91. Колпаков В.К. Поняття форм публічного адміністрування. Адміністративне право і процес. 2012. № 2. С. 89–103.

92. Коляда Т.А., Аваненсова А.А. Поняття та ознаки суб'єкту публічного адміністрування. Професійний менеджмент у сучасних умовах розвитку ринку : матеріали доповідей VIII науково-практичної конференції з міжнародною участю (1 листопада 2019 р.). Х.: Монограф. – 2019. – С.19-21.

93. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вісник України від 16.04.1998 — 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006, стор. 270.

94. Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт.юр.наук : спец. 12.00.06 "земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право" / . — Одеса, 2021. — 35 с.

95. Копиця М. Організаційно-правові основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні // Підприємництво, господарство і право : щомісячний науково-практичний юридичний журнал / Н.-д. ін-т приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; ТОВ "Гарантія" ; голов. ред. Крупчан О.Д. ; редкол.: Беяневич О.А., Бобрик В.І., Бичкова С.С. [та ін.]. — Київ, 2019. — № 10 (284).

96. Копиця М.А. Види публічного адміністрування фермерських господарств. Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2020 р.) / URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/20.11.20/ActualLawIssues20_82.pdf (дата звернення 08.05.2021 року).

97. Копиця М.А. Публічне адміністрування у сфері земельних та аграрних відносин: Тези доповідей учасників Всеукраїнської дистанційної науково - практичної конференції до 10-річчя створення однойменних кафедр «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 21 березня 2021 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут права 145-148 с.

98. Коротка Н.О. Форми публічного адміністрування у сфері післядипломної педагогічної освіти. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 5. Том 2. 2014. С. 153–156.

99. Косач І. А., Журман С. М. Державно-приватне партнерство в АПК України: стратегічні аспекти. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 4(20). С. 127–136.

100. Державна підтримка молодих фермерів: законодавчі новели та їх реалізація: Юридична осінь 2021 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 18 листоп. 2021 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученко. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2021. – 139-143 с.

101. Круглов В.В., Терещенко Д.А. Реалізація проектів державно-приватного партнерства в аграрному секторі. //Public Administration and Regional Development. Publ. upr. reg. rozvit. 2021, №3: 675-698 . URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal> (дата звернення: 20.02.2022).

102. Крупка Ю. М. Аграрне право України: Навч. посіб. / За наук. ред. Н. Р. Малишевої.— К.: Університет «Україна», 2006.— 160 с. – С. 45

103. Курило В.І. Адміністративні правочини у сільському господарстві України: сучасна парадигма. Монографія. – К.: Магістр ХХІсторіччя, 2007. – 312с.

104. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

105. Латинін М. А. Перспективи розвитку механізмів державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України / М. А. Латинін, О. М. Заскалкіна // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". - 2017. - № 10. - С. 14-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_10_4 (дата звернення 07.04.2021 року).

106. Липчук В. В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку монографія / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба. – Львів, 2010. – 236 с

107. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз./ Лисецький А.С. – К.: Оріяни, 2005. – 374 с.

108. Лозицька І. Аналіз та адаптація зарубіжного досвіду як напрям удосконалення системи державного управління / І. Лозицька. // Публічне адміністрування: теорія та практика. - 2016. - Вип. 2. / URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2016_2_6 (дата звернення: 21.12.2019 року).

109. Макаренко А.П. Аграрна політика в умовах розвитку ринкових відносин / А.П. Макаренко //Економіка і держава. – 2006. – № 4. – С. 39 – 41, с.40

110. Марич Х. М. Поняття, особливості та види договорів в агропромисловому комплексі / Х. М. Марич // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2015. – № 813. – С. 324–330.

111. Медведєв М. Ю. Форми і методи публічного адміністрування у податковій системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. Ю. Медведєв ; кер. роботи В. Я. Настюк ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.

112. Мельников О. Ф. Цифрова трансформація публічного управління / І. В. Кобзев, В. В. Косенко, О. Ф. Мельников // Research and Innovation: Conference proceedings. – Yunona Publishing, New York, USA, 2021. – С. 145–152.

113. Мельтюхова Н. М. Державне управління як єдність діяльності та відносин: монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 204 с.

114. Менеджмент організацій і адміністрування. Частина 1 : навчальний посібник / М. І. Небава, О. Г. Ратушняк. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 105 с

115. Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів // Уряд. кур'єр від 04.04.1995, №50.

116. Методологічні принципи і методика грошової оцінки сільськогосподарських земель / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Сучасна аграрна політика ; за ред. П. Т. Саблука, В. В. Юрчишина. - К. : ІАЕ, 1996. - Розд. 8 : Земельні відносини, гл. 8.4. - С. 236-243.

117. Міжнародна конференція з питань відновлення України. / URL: <https://ua.unc2022.com/>

118. Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації [Текст] / В. С. Мілаш // Теорія і практика правознавства. – Вип. 1 (5) / 2014. – С. 1 -21.

119. Мориссон Дж.Р. Обзор по управлению фермерскими хозяйствами в агроконсалтинговых программах Центральной и Восточной Европы / Дж.Р. Мориссон. — ООН, ФАО: Рим, 2001. — 40 с.

120. Мороз Г. В. Публічно-приватне партнерство у сфері використання та охорони земель / Г. В. Мороз // Екологічне право України. - 2016. - № 3-4. - С. 54-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2016_3-4_13 (дата звернення: 20.02.2022)

121. Мороз О. О. Світовий досвід трансформації ринкових відносин у сільському господарстві / О. О. Мороз // Вісн. Вінниц. політехн. ін-ту. - 2004. - № 2. - С. 35-43. - Бібліогр.: 20 назв. - укр.

122. Музиченко, А. С. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектора України [Текст] / А. С. Музиченко, Т. І. Голуб // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 6 Ч. 2. – С. 112–115

123. На Хмельниччині прокуратура у судовому порядку домоглася припинення договірних відносин щодо використання землі сільгосппризначення вартістю 32 мільйони. Земельний вісник України. URL: <http://zemvisnuk.com.ua/page/zakon-vzyav-goru> (дата звернення: 04.01.2021 року).

124. Нагорный В.Д. Сельское хозяйство Канады. Корни успеха. - М.; Майкоп: Качество, 2006. - 328 с.

125. Назаркевич О. Б. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малих сільськогосподарських підприємств / О. Б. Назаркевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. - 2014. - Вип. 3. - С. 17-19.

126. Наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 04.03.2005 N 88/223/52 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-05> (дата звернення: 19.12.2019 року)

127. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 112–116.

128. Невмержицький О. І. Надання адміністративних послуг у сфері земельних відносин в умовах реалізації сервісної функції держави / О. І. Невмержицький. // Публічне адміністрування: теорія та практика. - 2017. - Вип. 2. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_2_11.

129. Носік В. В. Земельне право України: сучасний стан і перспективи розвитку // Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів. Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 28-29 квітня 2004 р.). Збірник наукових праць. В 2 ч. / Редкол.: С. А. Єрохін, В. Ф. Погорілко, Я. М. Шевченко та ін. К.: Національна академія управління, 2004. Ч. 2. - С. 415; Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 153

130. Олена Т. Прокопчук, Юлія В. Улянич, Валентин П. Бечко. Особливості страхування аграрних ризиків у країнах світу. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. / URL: www.irbis-nbuv.gov.ua > irbis_nbuv > cgiirbis_64 (дата звернення 21.12.2019 року).

131. Олійник А. С. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 15. С. 39–44.

132. Олійник Г. Державно-приватне партнерство як механізм зменшення ризиків соціальної сфери. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 3. С. 67—72.

133. Осипова М. М. Питання розвитку сімейних фермерських господарств / М. М. Осипова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2017. - Вип. 22(2). - С. 20-23. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_22\(2\)__6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_22(2)__6).

134. Осіпова А. А. Ефективність інструментів державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Ефективна економіка. 2020. № 6. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7975> (дата звернення: 10.05.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.61

135. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. / Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, М.С. Ковтун та ін.; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. Харків : Право, 2018. 172 с

136. Осьмьоркіна Н. Актуальні проблеми страхування сільськогосподарського виробництва в Україні / Н. Осьмьоркіна // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер : Економіка АПК. - 2013. -

№ 20(1). - С. 242-250. URL:: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(1\)__41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(1)__41).
(дата звернення 19.05.2020).

137. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/administrativni-poslugi>

138. Офіційний сайт Українського державного фонду підтримки фермерських господарств. URL: <https://udf.gov.ua/index.php> (дата звернення 16.10.2020).

139. Ощадбанк щодня видає 200 млн. грн. кредитів аграріям. / URL: <https://www.oschadbank.ua/news/osadbank-sodna-vidae-200-mln-grn-kreditiv-agrariam>
(дата звернення: 21.06.2022).

140. Петренко А. Залучення інвестицій у сільське господарство за допомогою ППП. // Юридична газета online. - №3-4(501-502) від 27 січня 2016 року.
URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/derzhavnoprivatne-partnerstvo/zaluchennya-investiciy-u-silске-gospodarstvo-za-dopomogoyu-dpp.html>
(дата звернення 07.04.2021 року).

141. Петрова І.П. Поняття державно-приватного партнерства: оцінка зарубіжних і вітчизняних визначень. Вісник економічної науки України. 2014. № 3. С. 88—89.

142. Пилипів Р. Новий погляд на класифікацію форм і методів адміністративної діяльності патрульної поліції за законодавством України / Р. Пилипів // Visegrad Journal on Human Rights. – 2016. – № 5/2. – С. 125–131.

143. Підтримка фермерів у країнах ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України / URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/subsydiyi_fermeram.pdf
(дата звернення: 14.12.2019 року).

144. Погребной А.А. Теоретические и практические проблемы возрождения крестьянского права в условиях правовой реформы // Проблемы совершенствования сельскохозяйственного законодательства СССР в условиях рынка. Материалы международной научно-практической конференции. – М., 1991. – С. 171.

145. Податковий кодекс України. Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 року. Відомості Верховної Ради України від 08.04.2011 — 2011 р., № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17 /, стор. 556, стаття 112.

146. Подзігун Г.В. Суспільні відносини у сфері цифрової трансформації як об'єкт публічного адміністрування / Г.В. Подзігун // Право і суспільство. 2020. № 3. Т. 2. С. 67–76.

147. Положення про Державний реєстр селекційних досягнень у тваринництві № 385 від 02.07.2012. Офіційний вісник України від 10.08.2012 — 2012 р., № 58, стор. 299, стаття 2357, код акта 62766/2012

148. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. Офіційний вісник України від 14.01.2020 — 2020 р., № 3, стор. 150, стаття 136, код акта 97525/2020.

149. Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. Урядовий кур'єр офіційне видання від 01.07.2022 — № 144.

150. Постанова Верховного Суду від 12 березня 2020 року в справі №826/7247/17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.05.2022 року.)

151. Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2019 року у справі № 806/1536/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86552104>

152. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15 квітня 2020 року в справі № №814/8/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88781208> (дата звернення - 17.05.2021 року).

153. Пояснювальна записка від 01.10.2019 року до проекту Закону «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин №2194 від 01.10.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66970 (дата звернення – 26.04.2021 року).

154. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та інших

законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції № 985-IX від 05.11.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3295&skl=10 (дата звернення 01.03.2021).

155. Правова доктрина України : у 5 т. - Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев [та ін] ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. - Х. : Право, 2013. - 848 с

156. Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах : монографія / Д.В. Бусуйок, П.Ф. Кулинич, М.Л. Муравська та ін. ; відп. ред. В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич. – К. : Наукова думка, 2015. – 196 с

157. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 42-46.

158. Про адміністративні послуги. Закон України № 5203-VI від 06.09.2012. Офіційний вісник України від 15.10.2012 — 2012 р., № 76, стор. 44, стаття 3067, код акта 63650/2012.

159. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України 2518-VIII від 04.09.2018 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-19> (дата звернення: 16.12.2019 року).

160. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Закон України № 985-IX від 05.11.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1057323-19#Text> (дата звернення 01.03.2021).

161. Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств. Закон України 1067-VIII від 31.03.2016 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-19#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

162. Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин. Проект Закону №2194 від 01.10.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66970 (дата звернення – 26.04.2021 року).

163. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств. Закон України № 2497-VIII від 10.07.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (дата звернення 19.05.2020).

164. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29. Постанова Кабінету Міністрів України № 312 від 18.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення - 06.05.2022 року).

165. Про внесення змін до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2021 р. № 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення – 05.05.2021 року).

166. Про Державний аграрний реєстр. Офіційний сайт Державного аграрного реєстру . URL: <https://www.dar.gov.ua/about-dar> (дата звернення - 20.08.2022 року).

167. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення 19.05.2020).

168. Про державно-приватне партнерство. Закон України від 01.07.2010 року № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 07.04.2021 року).

169. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 49. – Ст. 257.

170. Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг: Указ Президента України від 4 вересня 2019 року № 647/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647/2019#Text> (дата звернення – 05.05.2021 року).

171. Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. N 133./ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133-92-%D0%BF#Text> (дата звернення – 05.05.2021 року).

172. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України № 157-VIII від 05.02.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення.- 22.03.2020 року).

173. Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств. Постанова Кабінету Міністрів України №381 від 31.05.1995 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-95-%D0%BF/ed19950531#Text> (дата звернення 20.12.2019 року)

174. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна. Постанова КМУ від 16 травня 2007 р. № 736. Урядовий кур'єр від 30.05.2007 — № 9.

175. Про затвердження плану заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ. Розпорядження КМУ від 30 жовтня 2008 р. N 1381-р. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-2008-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

176. Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12#n15> (дата звернення – 14.05.2021 року).

177. Про затвердження Порядку ведення реєстру заявок на сорти рослин. Постанова кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 757. Офіційний вісник України офіційне видання від 05.10.2018 — 2018 р., № 76, стор. 82, стаття 2536, код акта 91638/2018

178. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> (дата звернення 18.12.2019 року)

179. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.10.2020).

180. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.05.2022 року.)

181. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.02.2022 року).

182. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 886. URL: / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 19.05.2020).

183. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення 19.05.2020).

184. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 1000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-2002-%D0%BF> (дата звернення 09.05.2020).

185. Про затвердження форм документів щодо здійснення фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 04 червня 2020 № 1049. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-form-dokumentiv-shchodo-zdijsnennya-finansovoyi-pidtrimki-zahodiv-v-agropromislovomu-kompleksi-shlyahom-zdeshevlennya-kreditiv-2?v=5ef5a68da8be4> (дата звернення – 05.05.2021 року).

186. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні. Указ Президента України від 22.07.1998 року №810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text> (дата звернення – 22.02.2020 року).

187. Про земельну реформу. Постанова Верховної Ради України від 18.12.1990 р. № 563-XII / URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/563-12> (дата звернення 20.12.2019 року).

188. Про земельну реформу. Постанова Верховної Ради Української РСР № 563-XII від 18.12.1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text> (дата звернення 13.10.2019)

189. Про концесію. Закон України № 155-IX від 20.12.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text> (дата звернення – 20.05.2021 року).

190. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#o303>

191. Про методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 берез. 1995 року №213 // Зібрання постанов Уряду України. - 1995. - № 6. - С. 151

192. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. Указ Президента України 1529/99 від 03.12.1999 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

193. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. Закон України 2982-IV від 18.10.2005 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

194. Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку. Проект Закону № 9162 від 04.10.2018 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64742 (дата звернення 18.02.2020 року).

195. Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки. Указ Президента України № 372/2001 від 30.05.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2001#Text> (дата звернення 13.10.2019).

196. Про особисте селянське господарство. Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV / URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення 20.12.2019 року).

197. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Закон України 4391-VI від 09.02.2012 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

198. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09 лютого 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення 03.04.2022).

199. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям. Указ Президента України від 08.08.1995 р. № 720/95 / URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/720/95>

200. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі. Закон України від 10 квітня 2008 р. № 250. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

201. Про розвиток селянських (фермерських) господарств. Постанова Міністрів Української РСР № 96 від 20.07.1991 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-91-%D0%BF/ed19910720#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

202. Про селянське (фермерське) господарство. Закон України № 2009-XII від 20.12.1991 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-12/ed19911220#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

203. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР /URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 13.10.2019)

204. Про стан справ в агропромисловому комплексі України. Постанова Верховної Ради України 2921-IV від 23.09.2005 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2921-IV#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

205. Про стратегію і тактику пореформеного розвитку фермерських господарств. Наказ Міністерства аграрної політики України № 192 від 15.07.2002 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0192555-02#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

206. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 121-2010-р від 03.02.2010 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80/ed20100203#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

207. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення – 01.03.2020 року).

208. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.12.2019 року)

209. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text> (дата звернення 07.04.2021 року).

210. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV/URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення 13.10.2019)

211. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення - 25.03.2020 року).

212. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV/URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення 20.05.2021 року)

213. Про фіксований сільськогосподарський податок. Закон України № 320-XIV від 17.12.1998 року. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-14/ed19981217#Text> (дата звернення 20.12.2019 року).

214. Про функціонування Державного аграрного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення – 01.05.2022 року).

215. Про функціонування Державного аграрного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 573. Офіційний вісник України від 18.06.2021 — 2021 р., № 46, стор. 87, стаття 2869, код акта 105371/2021.

216. Про ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і сировину. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 1994 р. N 496 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-94-%D0%BF> (дата звернення: 16.12.2019 року).

217. Проблеми та перспективи впровадження державно-приватного партнерства у відносини у сфері господарювання / В, Устименко, Р. Джабраїлов // Схід. –2011. –№ 1 (108). –С. 175-178

218. Програма підтримки аграрного сектору та розвитку сільських територій Сергіївської об'єднаної територіальної громади за пріоритетними напрямками на період до 2020 року, затверджена Рішенням тридцять першої сесії сьомого скликання Сергіївської сільської ради від 06.09.2019 року URL: <https://sergiyvskara.gov.ua/vlada/prohramy/743-prohrama-pidtrymky-ahrarnoho-sektoru-ta-rozvytku-silskykh-terytorii-serhiivskoi-obiednanoi-terytorialnoi-hromady-za-priorytetnymy-napriamkamy-na-period-do-2020-roku> (дата звернення - 20.05.2020 року).

219. Проценко Т. П. Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Проценко Тамара Павлівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 1996. - 178 л.

220. Публічне управління сільськими територіями України / А. П. Савков, М. К. Орлатий, М. І. Кучер та ін. ; за ред. А. П. Савкова, М. К. Орлатого, М. І. Кучера. Київ : Фенікс, 2016. 336 с

221. Публічне управління та адміністрування в контексті соціально-економічного розвитку села / А. С. Даниленко, Т. В. Сокольська, С. П. Поліщук // Економіка та управління АПК. - 2017. - № 2. - С. 5-11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupapk_2017_2_3

222. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, та ін.. – Запоріжжя: ЗДІА, 2016. – 606 с.

223. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку / Ю.С. Залознова, Н.В. Бутенко, І.П. Петрова // Економічний вісник Донбасу. — 2016. — № 2 (44). — С. 21-28.

224. Реформа публічної адміністрації в Україні: Проекти концепції та законів / Упоряд.: Коліушко, В.Тимошук. — К., 2005. — 192 с. – С. 66

225. Рибчич І. Публічне адміністрування процесу реалізації особистості у спорті: соціально-філософський аспект / І. Рибчич // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 1 (47). – С. 405-412.

226. Розвиток сільського господарства в громаді може стати її економічним локомотивом. Мінрегіон підтримує створення посад агроспеціалістів. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12986> (дата звернення - 04.05.2021 року).

227. Розпорядження Кабінету Міністрів Української РСР від 27 червня 1991 р. N 83-р. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-91-%D1%80/ed19910627#Text> (дата звернення 20.12.2019 року)

228. Россоха В. В. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи / Россоха Володимир, Плотнікова Марія // Економічний дискурс : міжнародний науковий журнал. - 2018. - Вип. 4. - С. 41-53.

229. Руденко М. В. Вплив цифровізації на розвиток агросфери. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2019. С. 127–129.

230. Савченко Г.І. Про систему принципів аграрного права // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 116. – С. 127-133.

231. Свистович Р. С. Суб'єкти публічної адміністрації: сучасний вимір / Р. С. Свистович // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Юридичні науки. - 2017. - № 3. - С. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2017_3_9. (дата звернення: 20.05.2021).

232. Світличний О. П. Адміністративний договір в аграрному секторі економіки України / О. П. Світличний, А. М. Гуд // Приватне та публічне право. - 2017. - № 4. - С. 106-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2017_4_24.

233. Семенчук Т. Б. Сутність категорії «публічне адміністрування» та передумови її формування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 42. С. 385–390. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2013_42_64 (дата звернення: 20.02.2022).

234. Сергієнко Л.В. Взаємодія держави та бізнесу в забезпеченні реалізації державної політики циркулярної економіки. Менеджер. 2017. № 1. С. 71—89.

235. Сиволоцька С. І. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств за законодавством України та Європейського Союзу : автореф. .. спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. І. Сиволоцька. – К., 2017. – 21 с

236. Сільське господарство в умовах членства України в СОТ / А. В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 3. – С. 01 – 05. . / URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/7951/%C4> (дата звернення: 19.12.2019 року)

237. Скорик М. О. Еволюція та сутність державного регулювання аграрного сектору економіки / М. О. Скорик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2017. - Вип. 25(1). - С. 12-16. / URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_25\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_25(1)_4) (дата звернення: 19.12.2019 року).

238. Скорук О.П., Зубар І.В. Перспективні напрями організації фермерської кооперації. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 7. С. 97–109

239. Скрипченко С.М. Форми публічного адміністрування функціонування політичних партій в Україні. Право і суспільство. 2020. № 3. Том 2. С. 88–99.

240. Сокол М.В. Правове становище сімейних фермерських господарств. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/21.pdf> (дата звернення 08.05.2021).

241. Стан здійснення ППП в Україні. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> (дата звернення: 31.01.2022 року).

242. Статівка А. М. Деякі аспекти правового регулювання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників як засобу забезпечення їх належного функціонування / А. М. Статівка // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі : матеріали "круглого столу", присвяч.

пам'яті проф., д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України О.О. Погрібного. – Харків, 2014. – С. 35–38.

243. Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.06 “Земельне право; агарне право; екологічне право; природоресурсне право” / А. М. Статівка. – Х. : Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 1998. – 32 с

244. Статівка А.М. Державна підтримка сільського господарства як предмет дослідження науки аграрного права / Статівка А.М. // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : круглий стіл, присвяч. пам'яті проф. Ю.О. Вовка, 24 трав. 2013 р. / Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, Нац. акад. прав. наук України. – Х., 2013. – С. 26–27.

245. Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес / Акад. прав. наук України, Ін-т приват. права і підприємництва. Харків : Консум, 2003. 473 с

246. Сукманова О. В. Поняття та система суб'єктів публічного адміністрування охорони права власності в Україні. Науковий вісник Міжнародного гумані-тарного університету. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 33. С. 64-67

247. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / за ред. П.Т. Саблука та В.В. Юрчишина. – К.: Ін-т аграрної економіки УААН, 1996.

248. Суюйва І. С. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств з відокремленими фермерськими садибами в Україні. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 75.

249. Таран Є.І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 2 2020, с. 33-37.

250. Тараш Л.І. Узагальнення практики використання форм державноприватного партнерства / Л. І. Тараш, І. П. Петрова // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 2 (29). – С. 97-103. 8

251. Теория государственного управления : учебник / Г. В. Атаманчук. – 4-е изд., стер. – М. : Омега-Л, 2014. – 525 с.

252. Титарчук І.М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 - економіка сільського-господарства і АПК / І.М. Татарчук. - К., 2006. - 22 с.

253. Титова Н.І. Фермерство в Україні: основні правові засади. Львів: Атлас, 1998. — 181 с..

254. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

255. Угода між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні». Офіційний вісник України від 06.03.2020 — 2020 р., № 18, стор. 317, стаття 735.

256. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України від 26.09.2014 — 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125

257. Україна запустила Державний аграрний реєстр – онлайн платформу для підтримки фермерів. Юридична Газета. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ukrayina-zapustila-derzhavniy-agrarniy-reestr--onlayn-platformu-dlya-pidtrimki-fermeriv.html>

258. України Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва. Указ Президента від 10.11.1994 р. № 666/94: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/666/94> (дата звернення 20.12.2019 року)

259. Ульянченко Ю. О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України / Ю. О. Ульянченко. // Державне будівництво. - 2007. - № 2. / URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_56 (дата звернення: 20.12.2019 року)

260. Уркевич, В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин [Текст] : монографія / В. Ю. Уркевич. – Х. : Харк. юрид., 2007. – С. 157, 158.

261. Функціонування Державного аграрного реєстру закріплено на законодавчому рівні. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/funkcionuvannya-derzhavnogo-agrarnogo-reyestru-zakripleno-na-zakonodavchomu-rivni> (дата звернення 01.03.2021).

262. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page> (дата звернення - 30.03.2021 року).

263. Чабаненко, М. М. Методи правового регулювання аграрних відносин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / М. М. Чабаненко. – Х., 2005. – С. 85–86.

264. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів всіх форм навчання за спеціальністю 7.03060101, 8.03060101 „Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)») / С.І. Чернов, С.О. Гайдученко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 97 с.

265. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спец. «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») / Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир : Каф. менеджменту орг. і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

266. Шпак Ю. В. Особливості державного регулювання аграрного сектора економіки в країнах ЄС і США / Ю. В. Шпак // Інвестиції: практика та досвід. - 2010. - № 4. - С. 63-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2010_4_18 (дата звернення 21.12.2019 року).

267. Шульга М.В. Земельна реформа в Україні: основні напрями та шляхи реалізації. URL: [https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/15.11.19/15_11_2019_\(2\).pdf](https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/15.11.19/15_11_2019_(2).pdf) (дата звернення 13.10.2019)

268. Шура Н.О. Принципи публічного адміністрування як регулятори соціально-економічних процесів у національній економіці. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/54.pdf> (дата звернення: 03.02.2021 року).

269. Шутаєва О.О., Побірченко В.В., Грищенко М.О. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства і можливість його адаптації в Україні. Економіка: теорія та практика. 2015. № 1. С. 47—54.

270. Щодо порядку державної реєстрації сімейних фермерських господарств : Лист Міністерства юстиції України № 10575/8.4.3/32-19 від 25 листопада 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1057323-19#Text> (дата звернення: 16.10.2020).

271. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: Аналітична записка / URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/910> (дата звернення: 12.12.2019 року).

272. Kopytsia M. Legal issues of public administration of public-private partnership with the participation of farms under the legislation of Ukraine. Recht der Osteuropaischen Staaten.05/21. Pp.13-19.

273. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. — Т. 6 : Т — Я. — 768 с.

274. Юшкевич О. Конкурентний розвиток сільськогосподарських підприємств Франції [Електронний ресурс] / О. Юшкевич // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 297-306. / URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13yoospf.pdf> (дата звернення: 15.12.2019 року).

275. Скоромний Я.І.. Концептуальні засади надання адміністративних послуг у сільському господарстві України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2013. — Вип. 182. — Ч. 3.

276. Яковлєв І. П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Іван Петрович Яковлєв. — Одеса, 2016. — 224 с.

277. Ястремська О.М. Публічне адміністрування : навчальний посібник / О. М. Ястремська, Л. О. Мажник. — Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. — 132 с.

278. Common organization of the market: financial mechanism // Legal aspects of agriculture in the EC. – 2006. Common organization of the market: financial mechanism // Legal aspects of agriculture in the EC. – 2006.

279. Rural development programme 2007-2013, Ministry of Agriculture of Lithuania, 2007 Annual Report 2010 of Rural credit guarantee fund of Lithuania.

280. UN Public Administration Glossary [Електронний ресурс]. / URL: <http://www.unpan.org/Directories/Glossary/tabid/1398/language/en-US/Default.aspx> (дата звернення: 21.07.2022).

281. Декларація про державний суверенітет України. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 12.12.2019 року).

282. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України. Закон Української РСР від 17.10.1990 № 400-XII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12/ed19901017#Text> (дата звернення: 12.12.2019 року).

283. Коваленко Т. Об'єктивні передумови формування аграрного права України / Т. Коваленко // Історико-правовий часопис. - 2015. - № 1. - С. 80-84.

284. Бугера С.І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання: Монорафія. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнес-поліграф», 2012. – 424 с.

285. Піддубний О.Ю., Нежевело В.В. Публічне адміністрування у сфері землекористування та охорони земель: Поняття, зарубіжний досвід та сучасний стан в Україні. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №9. С. 164-168.

286. Закон на користь фермерам. [Електронний ресурс]. / URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/zakon-na-korist-fermeram/> (дата звернення: 20.01.2020).

287. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств (реєстр. № 6236) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

[Електронний ресурс]. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-18#Text> (дата звернення: 20.01.2020)

288. Піддубний О.Ю. Про межі диспозитивності під час укладення адміністративного договору в порівнянні із цивільно-правовим договором. [Електронний ресурс]. / URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc43/11.pdf> (дата звернення: 11.08.2021).

289. Копиця М.А. До питання про державну підтримку та публічне адміністрування в аграрному праві України / М.А. Копиця // Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка 2(113)/2020. – 2019. – № 10. – С. 18–22.

290. Копиця М.А. Правові аспекти публічного адміністрування в сфері страхування сільськогосподарської продукції / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 9. – С. 79–85.

291. Бондар О. Публічне управління у сфері використання та охорони земель в Україні: актуальні проблеми правового та інституційного забезпечення. Право України. 2020. № 5. С. 43–62.

292. Про адміністративну процедуру. Закон України 2073-IX від 17.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n813> (дата звернення: 20.10.2022).

293. Мунтян В.Л. Розвиток аграрного законодавства // Держава і право. Зб.наук. праць. Вип. 4. – К., 1999.

294. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні : монографія / І. О. Костяшкін. – К.-Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. 429 с.

295. Костицький В. В. Шляхи вдосконалення правового регулювання сільськогосподарського землекористування в Україні: новий погляд науковця / В. В. Костицький // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 4. - С. 416-417.

296. Курман Т. В. До питання про правове регулювання державної підтримки аграрних товаровиробників. Проблеми законності. 2008. Вип. 97. С. 97 – 101.

297. Аграрне право України : підручник / В.М.Єрмоленко та ін.; за заг. ред. В.М.Єрмоленка, д-ра юрид. наук, проф.; Каб. Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

298. Домбровський С. Ф. Проблеми правового регулювання діяльності сімейних фермерських господарств у сучасних умовах / С. Ф. Домбровський, Л. С. Тараненко // Університетські наукові записки. - 2017. - № 2. - С. 59-70.

299. Федорович В.І. Реформування земельних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 35. Львів. 2000. – С. 356-361.

300. Аграрне право України: Підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрейцев, С.Ф. Василюк та інші; За ред. В.З. Янчука. - 2-е вид., перероб. та допов. - К.: Юрінком Інтер, 1999. - 720 с.

301. Ріпенко А.І., Мартин А.Г, Мірошніченко А.М. Приватизація земель: від корупційного механізму до засобу забезпечення соціальної справедливості. Земельне право України: теорія і практика. 2013. № 6. С. 36-50.

302. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Навч. посіб – К.: Алерта, 2012. – 392 с.

ДОДАТКИ
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
Статті у наукових фахових виданнях України:
(які входять до переліку МОН України)

1. Копиця М.А. Організаційно-правові основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2019. – № 10. – С. 79–85.

2. Копиця М.А. До питання про державну підтримку та публічне адміністрування в аграрному праві України / М.А. Копиця // Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка 2(113)/2020. – 2019. – № 10. – С. 18–22.

3. Копиця М.А. Правові аспекти публічного адміністрування в сфері страхування сільськогосподарської продукції / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 9. – С. 79–85.

4. Копиця М.А. Види публічного адміністрування фермерських господарств / М.А. Копиця // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 02. – С. 80 – 84.

Статті в іноземних виданнях:

1. Kopytsia M. Legal issues of public administration of public-private partnership with the participation of farms under the legislation of Ukraine. Recht der Osteuropaischen Staaten.05/21. Pp.13-19

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. «Проблематика визначення поняття публічного адміністрування в теорії аграрного права України» Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). Наук. ред. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. 254 с.

2. «Види публічного адміністрування фермерських господарств». Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. – Харків : Юрайт, 2020. – 464 с.

3. «Види державної підтримки фермерських господарств в Україні» Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6–7 серпня с. 43-45

4. «Законодавче забезпечення адміністрування діяльності фермерських господарств в умовах публічно-приватного партнерства в Україні». Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 2. 387 с.

5. «Публічне адміністрування у сфері земельних та аграрних відносин»: Тези доповідей учасників Всеукраїнської дистанційної науково - практичної конференції до 10-річчя створення однойменних кафедр «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 21 березня 2021 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут права 145-148 с.

6. «Державна підтримка молодих фермерів: законодавчі новели та їх реалізація»: Юридична осінь 2021 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 18 листоп. 2021 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученко. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2021. – 139-143 с.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові розробки та висновки, отримані за результатами наукового дослідження, були предметом обговорення на кафедрі земельного та аграрного права Науково-навчального інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, використані під час проходження асистентської практики. Також окремі наукові дослідження з обраної тематики були висвітлені автором на національних та міжнародних науково-практичних конференціях, в тому числі на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.); науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери» (м. Харків, 20 листопада 2020 р.); міжнародній науково-практичній конференції м. Харків, 6–7 серпня; Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (21 травня 2021 року); Всеукраїнській дистанційній науково-практичній конференції до 10-річчя створення однойменних кафедр «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (м. Київ, 21 березня 2021 р.).

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)

Дисертаційна робота_Копиця.pdf

Документ відправлено: 16:06 24.01.2023

Власник документу

Електронний підпис

16:06 24.01.2023

Ідентифікаційний код: 3485800241

КОПИЦЯ МАРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Власник ключа: КОПИЦЯ МАРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 16:06 24.01.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 248197DDFAB977E504000000FCCDC100E55EDA03

Тип підпису: удосконалений